

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE AB - BRICS ÜLKELERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: ALTERNATİF SANAYİ -
TİCARET POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASI**

Yüksek Lisans Tezi

AYTEKİN AKAR

İSTANBUL, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE AB - BRICS ÜLKELERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: ALTERNATİF SANAYİ -
TİCARET POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASI**

Yüksek Lisans Tezi

AYTEKİN AKAR

Danışman: DR. ÖĞR. ÜYESİ M. EMRE AKBAŞ

İSTANBUL, 2020

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Aytekin Akar
Anabilim Dalı	: İktisat
Programı	: İktisat Politikası
Tez Danışmanı	: Dr. M. Emre Akbaş
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - Aralık 2020
Anahtar Kelimeler	: Dış Ticaret Teorisi, Yeni Dış Ticaret, Dış Ticaret Açığı, AB, BRICS

ÖZET

TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE AB - BRICS ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: ALTERNATİF SANAYİ - TİCARET POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASI

Türkiye'nin dış ticaretinde AB ülkeleri büyük bir paya sahip olmakla beraber önemli bir pazar durumundadır. Türkiye'nin AB grubuyla dış ticareti dengeli bir seyir izlerken BRICS grubuyla ticaretinde Türkiye aleyhine bir dengesizlik durumu söz konusudur. Bu nedenle BRICS ülkeleri Türkiye dış ticaretinde çok önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle olan ticaret hacmi artan bir eğilim içinde olmakla beraber bu artış Türkiye açısından dış ticaret açığını da beraberinde getirmektedir. BRICS ülkeleri, Türkiye'nin ihracatında çok küçük bir paya sahipken ithalatında büyük bir yer tutmaktadır. Bu durum bir yandan dış ticaret açığını artırmakta diğer yandan BRICS ülkelere olan bağımlılığın boyutunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla hem bu bağımlılığı hem de dış ticaret açığını azaltmaya

yönelik alternatif politikaların izlenmesi gerektiği düşüncesi önem kazanmıştır. Bu doğrultuda BRICS ülkeleri ile olan dış ticaret yapısı dikkate alınarak dış ticaret hadlerinin Türkiye lehine çevrilmesi için alternatif sanayi - ticaret politikalarının ikame edilmesine yönelik savlar irdelenerek çözüm önerileri sunulmuştur.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Aytekin Akar
Field : Economics
Programme : Economic Policy
Supervisor : Dr. M. Emre Akbaş
Degree Awarded and Date : Master - December 2020
Keywords : Foreign Trade Theory, New Foreign
Trade, The Foreign Trade Deficit, EU,
BRICS

ABSTRACT

COMPARATIVE ANALYSIS OF EU AND BRICS COUNTRIES ON TURKEY'S FOREIGN TRADE: CREATION OF ALTERNATIVE INDUSTRIAL-TRADE POLICIES

EU countries on Turkey's foreign trade has been an important market, although it has a large share. While Turkey's foreign trade follows balanced outlook with EU group, the situation for It's foreign trade with BRICS countries is imbalanced against Turkey. Therefore, the BRICS countries has a very important place in Turkey's foreign trade. Although Turkey's trade volume with the BRICS countries has an increasing tendency, this increase brings trade deficit to Turkey. Even though BRICS countries have less share in Turkey's exports, they hold a big place on Turkey's imports.

This situation presents the extent of dependency on BRICS countries while it increases the foreign trade deficit. Therefore, the idea that alternative policies should be followed to reduce both this dependency and the foreign trade deficit has gained importance. In this context arguments for the substitution of alternative industrial - trade policies will be evaluated and solution offers will be provided while taking into consideration the foreign trade structure with BRICS countries to revert the terms of foreign trade in favor of Turkey.

ÖN SÖZ

Bu bilimsel çalışmanın tamamlanmasında emek veren ve sürecin en başından beri beni destekleyen, karşılaştığım zorlukları aşmamda bilgi ve tecrübesiyle bana yardımcı olan danışman hocam Dr. M. Emre Akbaş'a,

Öğrenim hayatımın her aşamasında hem maddi hem manevi desteklerini hissettiğim ve bu süreçte beni sürekli motive eden kıymetli anneme, babama ve kardeşlerime,

Bu çalışmanın zorlandığım kısımlarında bana yardımcı olan ve manevi desteklerini hissettiğim değerli arkadaşlarıma,

Teşekkür ederim.

Aytekin AKAR
İSTANBUL, 2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
TABLO LİSTESİ	x
GRAFİK LİSTESİ	xii
KISALTMALAR.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
2. DIŞ TİCARET TEORİLERİ GELİŞİMİ VE SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ	3
2. 1. Geleneksel Dış Ticaret Teorileri	3
2. 1. 1. Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	3
2. 1. 1. 1. Mutlak Üstünlükler Teorisi	4
2. 1. 1. 2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	4
2. 1. 2. Neo - Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	5
2. 1. 2. 1. Fırsat Maliyeti Teorisi	5
2. 1. 2. 2. Faktör Donatımı Teorisi	6
2. 2. Geleneksel Dış Ticaret Politikası Araçları	6
2. 2. 1. Gümrük Tarifeleri.....	7
2. 2. 2. Tarife Dışı Araçlar.....	7
2. 2. 2. 1. Miktar Kısıtlamaları	8
2. 2. 2. 2. Tarife Benzeri Araçlar	8
2. 2. 2. 3. Görünmez Engeller	9
2. 2. 2. 4. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları	9
2. 2. 3. İhracatın Özendirilmesi	9
2. 2. 4. Bağlı Ticaret	10

2. 3. Geleneksel Dış Ticaret Teorilerinin Yetersizliği ve Yeni Dış Ticaret Kavramının Ortaya Çıkışı	10
2. 3. 1. XX. Yüzyılda Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Geleneksel Dış Ticaret Teorilerinin Yetersizliği	10
2. 3. 2. Yeni Dış Ticaret Teorileri	13
2. 3. 2. 1. Nitelikli İş Gücü Teorisi	13
2. 3. 2. 2. Teknoloji Açığı Teorisi	14
2. 3. 2. 3. Ürün Dönemleri Teorisi.....	14
2. 3. 2. 4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi	15
2. 3. 2. 5. Ölçek Ekonomileri Teorisi	16
2. 3. 2. 6. Monopolcü Rekabet Teorisi	17
2. 4. Dış Ticaret Yapısının Belirleyicileri ve Sanayileşme Stratejileri	17
2. 4. 1. Dış Ticareti Belirleyen Faktörler	17
2. 4. 1. 1. Ticaret Reformları	17
2. 4. 1. 2. Yurtiçi ve Yurtdışı Gelir Düzeyleri	18
2. 4. 1. 3. Görelî Fiyatlar.....	19
2. 4. 1. 4. Döviz Kuru Oynaklıkları	19
2. 4. 2. Sanayileşme Stratejileri ve Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri	20
2. 4. 2. 1. İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisi	21
2. 4. 2. 2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi	22
3. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE GELİŞİMİ	25
3. 1. Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Süreci (1923 - 1979).....	25
3. 1. 1. 1923 - 1950 Dışa Kapalı Dönem	25
3. 1. 2. 1950 - 1960 Liberal Döneme Geçiş	31
3. 1. 3. 1960 - 1980 Planlı Kalkınma Dönemi.....	35
3. 2. Türkiye'nin 1980 Neoliberal Dönem Sonrası Dış Ticaret ve Sanayi Yapısındaki Değişim	39
3. 2. 1. Türkiye Ekonomisinde İhracatın Yapısı ve Analizi	49

3. 2. 2. Türkiye Ekonomisinde İthalatın Yapısı ve Analizi	55
3. 2. 3. Türkiye'nin Kronik Dış Ticaret Açığı Sorunu	59
3. 2. 3. 1. İmalat Sanayinin Sorunları	60
3. 2. 3. 2. Enerji Açığı Sorunu	60
3. 2. 3. 3. Rekabet Gücünün Yetersizliği	61
3. 2. 3. 4. Döviz Kuru Hareketleri	62
3. 2. 4. Dış Ticaretin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi	63
4. TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE AB - BRICS ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	65
4. 1. Türkiye - AB Ülkeleri Ticaret İlişkisi	65
4. 1. 1. AB ve Ticaret Politikası	65
4. 1. 2. Türkiye'nin AB Ülkeleriyle Ticareti.....	66
4. 1.3. Türkiye Dış Ticaretinde AB Ülkelerinin Yeri Ve Önemi	75
4. 2. Türkiye - BRICS Ülkeleri Ticaret İlişkisi	77
4. 2. 1. BRICS Kavramı Ve Ortaya Çıkış Süreci	77
4. 2. 2. BRICS Ülkeleri Ticaret Politikası	79
4. 2. 2. 1. Brezilya'nın Ticaret Politikası	79
4. 2. 2. 2. Rusya'nın Ticaret Politikası	80
4. 2. 2. 3. Hindistan'ın Ticaret Politikası	82
4. 2. 2. 4. Çin'in Ticaret Politikası	84
4. 2. 2. 5. Güney Afrika'nın Ticaret Politikası	86
4. 2. 3. Türkiye'nin BRICS Ülkeleriyle Ticareti.....	88

4. 2. 3. 1. Türkiye - Brezilya Dış Ticareti.....	88
4. 2. 3. 2. Türkiye - Rusya Dış Ticareti	93
4. 2. 3. 3. Türkiye - Hindistan Dış Ticareti.....	98
4. 2. 3. 4. Türkiye - Çin Dış Ticareti	102
4. 2. 3. 5. Türkiye - Güney Afrika Dış Ticareti	108
4. 2. 4. Türkiye Dış Ticaretinde BRICS Ülkelerinin Yeri Ve Önemi	113
4. 3. Türkiye Dış Ticaretinde AB - BRICS Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi	118
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	131
KAYNAKÇA	139

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: İthalat/İhracat Bileşenlerinin Dış Ticaret İçindeki Dağılımı.....	29
Tablo 2: Ekonomik Sektörlerin GSYH İçindeki Nispi Payları (1950 - 1960)	32
Tablo 3: İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı (1950 - 1962)	33
Tablo 4: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (1950 - 1958)	34
Tablo 5: Ekonomik Sektörlerin GSYH İçindeki Nispi Payları (1960 - 1979)	36
Tablo 6: İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı (1963 - 1972)	37
Tablo 7: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (1963 - 1972)	37
Tablo 8: Sektörlere Göre İhracat Gerçekleşmeleri (1980 - 2001)	41
Tablo 9: Sektörlere Göre İthalat Gerçekleşmeleri (1980 - 2001)	43
Tablo 10: 2000 Sonrası Dış Ticaret Göstergeleri	47
Tablo 11: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı İlk 10 Ülke	50
Tablo 12: Türkiye'nin İhracatında İlk 10 Fasl	51
Tablo 13: Türkiye'nin En Çok İthalat Yaptığı İlk 10 Ülke.....	56
Tablo 14: Türkiye'nin Ana İthalat Kalemleri ve İthalat İçindeki Payı.....	57
Tablo 15: Temel Dış Ticaret Göstergeleri	64
Tablo 16: Türkiye Dış Ticaretinde AB-28 Ülkelerinin Payı	69
Tablo 17: Türkiye'nin AB-28 Ülkeleriyle Dış Ticaret Dengesi.....	73
Tablo 18: Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı.....	76
Tablo 19: Türkiye - Brezilya Dış Ticaret Göstergeleri.....	89
Tablo 20: Türkiye'nin Brezilya'ya İhraç Ettiği İlk 10 Fasl	90
Tablo 21: Türkiye'nin Brezilya'dan İthal Ettiği İlk 10 Fasl.....	91
Tablo 22: Türkiye - Rusya Dış Ticaret Göstergeleri	94
Tablo 23: Türkiye'nin Rusya'ya İhraç Ettiği İlk 10 Fasl.....	95
Tablo 24: Türkiye'nin Rusya'dan İthal Ettiği İlk 10 Fasl.....	96
Tablo 25: Türkiye - Hindistan Dış Ticaret Göstergeleri	99
Tablo 26: Türkiye'nin Hindistan'a İhraç Ettiği İlk 10 Fasl.....	100
Tablo 27: Türkiye'nin Hindistan'dan İthal Ettiği İlk 10 Fasl	101
Tablo 28: Türkiye - Çin Dış Ticaret Göstergeleri.....	103

Tablo 29: Türkiye'nin Çin'e İhraç Ettiği İlk 10 Fasl.....	105
Tablo 30: Türkiye'nin Çin'den İthal Ettiği İlk 10 Fasl	106
Tablo 31: Türkiye - G. Afrika Dış Ticaret Göstergeleri	109
Tablo 32: Türkiye'nin G. Afrika'ya İhraç Ettiği İlk 10 Fasl	110
Tablo 33: Türkiye'nin G. Afrika'dan İthal Ettiği İlk 10 Fasl.....	111
Tablo 34: Türkiye'nin BRICS Ülkeleriyle Dış Ticareti.....	114
Tablo 35: Türkiye'nin Dış Ticareti ve BRICS Ülkelerinin Payı.....	115
Tablo 36: Türkiye'nin BRICS Ülkeleriyle Dış Ticaret Dengesi	117
Tablo 37: Türkiye'nin Ülke Gruplarıyla İhracatı	119
Tablo 38: Türkiye'nin Ülke Gruplarıyla İthalatı.....	120
Tablo 39: Türkiye Dış Ticaret Açığında AB-28 ve BRICS Ülkelerinin Payı	123

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1: Ürün Dönemleri Aşamaları.....	15
Grafik 2: 1923 - 1929 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri.....	26
Grafik 3: 1930 - 1939 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri.....	28
Grafik 4: 1940 - 1949 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri.....	30
Grafik 5: 1950 - 1960 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri.....	34
Grafik 6: 1960 - 1980 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri.....	38
Grafik 7: 1980 - 2000 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri.....	44
Grafik 8: 2000 - 2019 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri.....	48
Grafik 9: Türkiye'de İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı (2019).....	52
Grafik 10: Türkiye İmalat Sanayinin Yüksek Teknoloji İhracat Payı.....	53
Grafik 11: Türkiye'nin Geniş Ekonomik Sınıflamaya Göre İhracatı.....	54
Grafik 12: Türkiye'de İthalatın Sektörlere Göre Dağılımı (2019).....	58
Grafik 13: Türkiye'nin Geniş Ekonomik Sınıflamaya Göre İthalatı.....	59
Grafik 14: Türkiye'nin AB-28 ile Ticaretinde İhracat ve İthalat Payları.....	67
Grafik 15: Türkiye'nin AB-28 Ülkeleriyle Dış Ticareti	74
Grafik 16: Yıllar İtibarıyla Türkiye - Brezilya Dış Ticaret Değişimi	92
Grafik 17: Yıllar İtibarıyla Türkiye - Rusya Dış Ticaret Değişimi.....	97
Grafik 18: Yıllar İtibarıyla Türkiye - Hindistan Dış Ticaret Değişimi	102
Grafik 19: Yıllar İtibarıyla Türkiye - Çin Dış Ticaret Değişimi	107
Grafik 20: Yıllar İtibarıyla Türkiye - G. Afrika Dış Ticaret Değişimi.....	112
Grafik 21: Türkiye'nin BRICS Ülkeleriyle Dış Ticareti	116
Grafik 22: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İhracat Payı.....	121
Grafik 23: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İthalat Payı.....	122
Grafik 24: Türkiye'nin Doğal Gaz İthal Ettiği Ülkeler.....	125
Grafik 25: Türkiye'nin Petrol ve Petrol Ürünü İthal Ettiği Ülkeler.....	126
Grafik 26: Türkiye'nin Ham Madde İthalatında Çin'in Payı	127
Grafik 27: Türkiye'nin AB-28 ve BRICS Ülkeleriyle Dış Ticaret Göstergeleri ...	128
Grafik 28: AB-28 ve BRICS Ülkelerinin Türkiye Dış Ticaret Dengesindeki Payı	129

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
BRICS	Brazil - Russia - India - China - South Africa
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EU	European Union
GSYH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
IMF	International Monetary Fund
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
OECD	The Observatory of Economic Complexity
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
SETA	Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları
TANAP	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TASAM	Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
WTO	World Trade Organization

1. GİRİŞ

Türkiye dış ticaretinde 1980 yılına kadar içe kapalı ve ithal ikameci bir politika izlemiştir. 1980 yılı sonrasında ise Türkiye'nin sosyoekonomik koşulları değişmiştir. 24 Ocak 1980 kararları ile ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ve dünya ekonomisine entegrasyon süreci başlamıştır. Türkiye'nin de aralarında yer aldığı gelişmekte olan ülkeler genellikle ham madde ve emeğin yoğun kullanıldığı malları ihraç ederken, katma değeri yüksek olan ve ileri teknoloji içeren malları ithal etmektedir. Bu şekilde gerçekleştirilen dış ticaret gelişmekte olan ülkelerin aleyhine olurken bu ülkelerin genellikle dış ticaret açığı vermesine neden olmaktadır.

Türkiye'nin kronik dış ticaret açığı veren bir ülke olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin dış ticaret açığı vermesinde Avrupa Birliği (AB-28) ile Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinden oluşan BRICS gruplarının etkisi ne düzeydedir? Bu ülke gruplarının Türkiye dış ticaretindeki payı ne durumdadır? Dış ticarete açık verilmesinde BRICS ülkelerinin etkisi nasıl azaltılabilir? Tüm bu sorular dış ticaret hadlerinin Türkiye lehine çevrilebilmesi için önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde uluslararası ticaretin çok büyük boyutlara ulaşması nedeniyle ortaya çıkan karmaşık durumları açıklayan yeni dış ticaret teorilerinden bahsedilecektir. Bu teorilerin ortaya çıkış süreci ve neden bu teorilere ihtiyaç duyulduğu ifade edilecektir. Geleneksel dış ticaret teorilerinin yetersizliği eleştirel bakış açısıyla ortaya konulacaktır. Daha sonrasında küreselleşmenin ve ulusal ekonomilerin dışa açılma sürecinin de bir parçası olan sanayileşme stratejilerine değinilecektir. Dış ticaret yapısının belirlenmesinde bu stratejilerin etkisinden söz edilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'nin sanayileşme süreci ve dış ticaretinin gelişimi yapısal boyutlarıyla ele alınacaktır. Bu çerçevede Türkiye'nin dış ticaretinde ticaret ürünlerini belirleyen içsel - dışsal etmenler açıklanacaktır. Türkiye'nin dış ticaret politikasının Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze olan gelişimi ele alınarak ticaret politikasındaki dönemsel değişimlerin etkisinden bahsedilecektir. Türkiye'nin ihracat ve ithalat analizi yapılarak dış ticaret açığı vermesinin nedenleri üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye dış ticaretinde AB-28 ve BRICS ülke gruplarının yeri ve önemi ortaya konulacaktır. Dış ticaret açığında büyük pay sahibi olan BRICS ülkelerine daha detaylı bir şekilde yer verilecektir. BRICS ülkeleriyle ticarete konu olan ürünler incelenecektir. Bu kapsamda Türkiye'nin BRICS ülkelere yönelik dış ticaret açığı vermesinin nedenleri üzerinde durulacaktır. Türkiye'nin dış ticaret açığında AB-28 ve BRICS ülke gruplarının etkisi elde edilen veriler ve göstergeler doğrultusunda kapsamlı bir şekilde karşılaştırılacaktır. Türkiye'nin ihracatta BRICS ülkelere karşı AB-28 ülkelere göre nispeten daha zayıf kalmasının nedenleri üzerinde durulacaktır. BRICS ülkelerinin, Türkiye'nin dış ticaret açığı içindeki payının azaltılmasına veya BRICS ülke grubuna karşı ihracat politikalarının değişimi için alternatif sanayi - ticaret politikaları test edilerek dış ticaret açığı etkisinin azaltılmasına yönelik çözüm önerileri sunulacaktır.

Literatür taraması ve değerlendirmesi yapıldığında, dış ticaret ve dış ticaret açığıyla ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında Türkiye dış ticaretinin AB, BRICS, OECD vb. tek bir ülke grubuyla değerlendirildiği görülmüştür. Dış ticaret kavramının farklı ekonomik göstergelerle ele alındığı çalışmalar olduğu saptanmıştır. Bu çalışma Türkiye dış ticaretinin BRICS ülkeleriyle olan ilişkisini ele almakla birlikte aynı zamanda AB-28 grubuyla da bir karşılaştırmayı içermektedir. Bu karşılaştırma sayesinde bu ülke gruplarının Türkiye'nin dış ticareti içindeki yeri ve önemini analiz edebilme imkanı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin dış ticaret açığında BRICS ülkelerinin etkisinin azaltılmasına ve ihracat - ithalat dengesizliğinin ortadan kaldırılmasına çalışılacaktır. Dış ticaret hadlerinin Türkiye lehine çevrilebilmesi için alternatif sanayi - ticaret politikalarının ikame edilmesine yönelik çözüm önerilerinden bahsedilecektir.

2. DIŞ TİCARET TEORİLERİ GELİŞİMİ VE SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

2. 1. GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Geleneksel dış ticaret teorisi çerçevesinde; Mutlak Üstünlük ve Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ni içeren Klasik Dış Ticaret Teorisi ile Fırsat Maliyeti ve Faktör Donatımı Teorisi'ni içeren Neo - Klasik Dış Ticaret Teorisi ele alınacaktır. Bu teoriler, analizlerinin basit ve kolay anlaşılır olmasını sağlamak amacıyla gerçek dünyadan soyutlamalar yapılarak ortaya konmuştur. Bu doğrultuda iki ülkeli ve iki mallı gibi basit ve sınırlayıcı varsayımlara dayalı olan modelleri kullanmıştır.

2. 1. 1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Klasik Dış Ticaret Teorisi, standart varsayımlara dayalı analizler ortaya koymuştur. Bu varsayımları şu şekilde ifade edebiliriz.¹

- Dış ticarete iki ülkeli ve iki mallı modeller yer almaktadır.
- Emek değer teorisi geçerlidir.
- Tam rekabet koşullarının olduğu varsayılır.
- Ekonominin tam istihdam seviyesinde olduğu kabul edilmektedir.
- Üretim faktörleri ülke içinde tam hareketli olmasına karşın ülkeler arasında tamamen hareketsizdir.
- Dış ticarete para nötr (yansız) kabul edilmekte ve malın malla değişimi söz konusu olmaktadır.
- Taşıma giderlerinin sıfır olduğu varsayılmaktadır.
- Dış ticaret modellerinde gümrük tarifeleri ve kotalar gibi kısıtlamalara yer verilmemektedir.
- Ekonomide zevk ve tercihler ile teknolojinin değişmediği varsayılmaktadır.

¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2003, s.16-17.

Klasik Dış Ticaret Teorisi, Adam Smith'in ortaya koyduğu Mutlak Üstünlükler Teorisi ve David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenmektedir.

2. 1. 1. 1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith, Mutlak Üstünlük Teorisi'ni 1776 yılında ele aldığı "*Ulusların Zenginliği*" adlı eseriyle ortaya koymuştur. Adam Smith bu teorisini , serbest ticarete ve uluslararası uzmanlaşmaya dayandırmaktadır. İki ülke arasındaki ticaret mutlak üstünlüğe dayanmaktadır. Bir ülke herhangi bir malı diğer ülkeye göre mutlak olarak daha düşük maliyetle üretebiliyorsa bu malın üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç etmelidir. Mutlak üstünlüğe sahip olmadığı malları da dışarıdan ithal etmelidir. Böylece serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşma yoluyla hem kaynakların daha etkin şekilde kullanılacağı hem de tüketim düzeyleriyle paralel refah düzeyinde artış ortaya çıkacağı ifade edilmektedir.²

A. Smith ülkelerin, rekabette üstün olduğu malların üretiminde uzmanlaşması gerektiğini ifade etmektedir. Dış ticaretin pazarı genişletmesiyle ülkeler arasında bir iş bölümü ortaya çıkmaktadır. Böylece her ülkenin belirli malları daha düşük maliyetle üretebilmesi mümkün olmaktadır. Bu durum tüketim düzeylerine paralel olarak refah düzeyinde de bir artış meydana getirmektedir.³

2. 1. 1. 2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

David Ricardo, uluslararası ticaretin Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile daha iyi bir şekilde açıklanacağını ifade etmiştir. 1817 yılında yayınlanan "*Politik İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri*" adlı eserinde bu durumu savunmaktadır. Ricardo'ya göre; mutlak üstünlükler aslında karşılaştırmalı üstünlüklerin özel bir durumundan meydana gelmektedir. Dış ticareti mutlak üstünlüklere dayandırmak teoremin kapsamını

² Esra Yüksel ve Ercan Sarıdoğan, Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları", **Öneri Dergisi**, Cilt.9, Nu.35, 2011, s.200.

³ K. Halil Arıç, " Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olarak Porter'in Rekabetçi Üstünlükler Teorisi'nin Yapısı", **Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.4, Nu.5, 2013, s.84.

daraltmaktadır. Dolayısıyla D. Ricardo, dış ticareti Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'yle ele almıştır.⁴

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'nde; bir ülkenin her iki malda da diğer ülkeye karşı üstünlük sağlaması durumunda dahi karşılıklı çıkar esaslı serbest ticaretten kazanç sağlanabilmektedir. Teoriye göre; her iki malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olan ülke, hangi malın üretiminde daha yüksek bir üstünlüğe sahipse o malı üretip ihraç ederek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır. Söz konusu bu ülke diğer malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahip olmakla birlikte üstünlük derecesi diğer ülkeye göre daha düşük olduğundan bu malı ithal etmesi halinde karşılıklı kazanç durumu ortaya çıkmaktadır.⁵

2. 1. 2. Neo-Klasik Dış Ticaret Teorileri

Neo - Klasik Dış Ticaret Teorisi, Fırsat Maliyeti Teorisi ve Faktör Donatımı Teorisi olmak üzere iki alt başlık altında incelenmektedir. Bu teoriler, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin geçerliliğini sorgulamakta ve esaslarını tartışmaktadır.

2. 1. 2. 1. Fırsat Maliyeti Teorisi

Neo - Klasik iktisatçılardan Gottfried Haberler, 1936 yılında Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni fırsat maliyeti kavramıyla açıklayarak uluslararası dış ticaret teorisine yeni bir anlayış getirmiştir. Klasik dış ticaret teorisi emeği homojen bir üretim faktörü olarak ele alırken; Neo - Klasik teori emeğin yanında sermaye, doğal kaynaklar ve girişimci gibi faktörlerin de yer aldığını ve emeğin heterojen bir yapıda olduğunu ifade etmiştir.⁶

Fırsat Maliyeti Teorisi; bir malın fırsat maliyeti söz konusu malın üretimini bir birim artırmak için ihtiyaç duyulan kaynakları serbest bırakmak üzere diğer malın üretiminden vazgeçilmesi gereken miktara eşit olması durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu teoriye göre kaynakların tam istihdam düzeyinde olduğu kabul edilmektedir. Şöyle ki; diğer endüstrilerde üretimin kısılması sebebiyle boşta kalan

⁴ Yusuf, Bayraktutan, "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt.4, Sayı.2, 2003, s.177.

⁵ Mehmet Dikkaya ve Adem Üzümcü, **Uluslararası Ticaret ve Finans**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2016, s.30.

⁶ İlker Parasız ve Nazım Ekren, **Uluslararası İktisat - Yeni Yönelimler**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2013, s.11.

kaynaklar, üretimi artırılması istenen endüstride istihdam edilmektedir. Tam istihdam varsayımının geçerli olmadığı durumda ise üretim artışı atıl durumda olan kaynaklarla gerçekleştirileceği için başka malların üretiminden kısmak söz konusu olmadığından üretimi artırılan malın da fırsat maliyeti sıfır olmaktadır.⁷

2. 1. 2. 2. Faktör Donatımı Teorisi

D. Ricardo'nun dış ticarete yapmış olduğu katkılardan yaklaşık bir asır sonra İsveçli iktisatçılar Eli Heckscher ve Bertil Ohlin, dış ticaretin ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin esaslarına ilişkin çalışmalar ortaya koymuştur. Faktör Donatımı Teorisi, Faktör Oranları Teorisi veya Heckscher - Ohlin Teorisi olarak da bilinmektedir.⁸

Faktör Donatımı Teorisi, ülkenin sahip olduğu faktörlerin ticaretin belirleyicisi olduğunu buna karşın karşılaştırmalı üstünlüğün farklı zevk ve tercihler ile teknolojilerden ziyade ülkelerin sahip olduğu nispi faktör donatımlarının farklılığından kaynaklandığını ortaya koymaktadır.⁹ Bir ülke üretim faktörlerinden hangisinde zengin ise; üretimi o faktörün yoğun bir şekilde kullanıldığı mallarda yaparak karşılaştırmalı üstünlük elde etmektedir. Dolayısıyla bu malları daha ucuza üretirken bu alanda uzmanlaşma sağlamaktadır. Her ülkenin zengin olduğu üretim faktörlerinin farklı olmasından dolayı bu faktörlerde uzmanlaşmaya yoğunlaşması gerekmektedir.¹⁰

2. 2. GELENEKSEL DIŞ TİCARET POLİTİKASI ARAÇLARI

Devletler dış ticaretlerini düzenlemek amacıyla çeşitli önlemler almaktadır. Bu doğrultuda dış ticarete yönelik olarak bazı müdahaleler söz konusu olmaktadır. Devletlerin dış ticarete yönelik müdahalelerin başında gümrük tarifeleri gelmektedir. Ancak zamanla tarife dışı engeller de müdahale yöntemleri arasında yer almıştır.

⁷ Seyidoğlu, s.24.

⁸ Nurdan Aslan ve Nuray Terzi, " Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.11, Sayı.1, 2006, s.2.

⁹ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, Beta Yayınları, 2002, s.34.

¹⁰ Casey J. Dawkins, " Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works and Recent Developments", **Journal of Planning Literature**, Vol.18, Nu.2, 2003, s.135.

2. 2. 1. Gümrük Tarifeleri

Gümrük tarifeleri, ticarete konu olan malların ülke sınırlarından geçtiği sırada alınan vergilerin gösterildiği liste veya cetveldir. Bu tarifeler devlete gelir sağlamak ve yerli üreticiyi dış rekabetten korumak amacıyla kullanılmaktadır. Devletin gelir sağlamak için koyduğu bu vergiler genellikle tüketim malları üzerine yoğunlaşmaktadır. Gümrük tarifelerinde, ithal malların yurtiçi fiyatları yükseltilerek iç piyasada ithalata rakip olan yerli üreticilerin korunması esastır. Bir malın ithalinden o malın yurt içi fiyatı ile dünya fiyatı arasındaki fark kadar ya da daha yüksek vergi alınması durumunda tam koruma sağlanmış olmaktadır. Tam koruma sağlayan bu gümrük vergilerine yasaklayıcı vergi denilmektedir. Aradaki bu farktan daha düşük bir seviyede vergi alınması durumunda ise kısmi koruma söz konusu olmaktadır. Kısmi korumadaki amaç hem yerli sanayiye korumak hem de devlet hazinesine gelir sağlamaktır.¹¹

Gümrük vergileri spesifik ve advalorem vergiler şeklinde alınmaktadır. Bu iki verginin bileşimini ifade eden karma vergi de söz konusu olmaktadır. İthal edilen mal birimi başına uygulanan tarife spesifik vergi olarak adlandırılmaktadır. İthal edilen malların değeri üzerinden belli bir oran uygulanarak alınan vergiler ise advalorem vergi olarak ifade edilmektedir. Karma gümrük vergileri ise hammaddesine gümrük vergisi uygulanan mallar üzerinden alınmaktadır. Bu durumda ham madde üzerine konulan vergi spesifik vergiye eşitken ek olarak alınan vergi ise yerli üreticiyi koruma oranı olarak ifade edilmektedir.¹²

2. 2. 2. Tarife Dışı Araçlar

Gümrük tarifelerinden farklı olarak tarife dışı araçlar, uluslararası mal ve hizmet akımlarını etkileyen çeşitli yöntemlerden oluşmaktadır. Tarife dışı araçlar genellikle ithalatın kısıtlanmasına yönelik uygulanmaktadır.

¹¹ Paul Krugman and Maurice Obstfeld, **International Economics: Theory and Policy**, 8th Edition, Pearson International Edition, 2009, s.185.

¹² Kahraman Arslan, **Dış Ticaret Politikaları**, 1. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık, 2014, s.55.

2. 2. 2. 1. Miktar Kısıtlamaları

Devletin ithalatı doğrudan belirli bir miktarda sınırlandırmasına yönelik uygulamaları kapsamaktadır. Bu uygulamalar ithalat kotaları, ithalat yasakları ve döviz kontrolü şeklinde olmaktadır. Bu uygulamalar fiyat mekanizmasını ortadan kaldırıp doğrudan müdahale olmasından dolayı kaynak dağılımı açısından olumsuz sonuçlar meydana getirebilmektedir.¹³

İthalat kotaları, belirli süre içerisinde belirli ürünlerin miktarında sınırlamaya yönelik bir uygulamadır. Bu sınırlama miktar cinsinden olabileceği gibi nominal bir değer üzerinden de olmaktadır. İthalat yasakları ise yerli üreticiyi dış rekabetten korumak, halkın sağlığına ya da kamu düzenine zararlı malların ülkeye girişini engellemek amacıyla uygulanmaktadır. Döviz kontrolünde, dövizle ilgili işlemlere kısıtlama getirilmektedir. İthalat kotalarında nasıl ki mal akımları sınırlandırılırken döviz kontrolünde de ülkeye döviz giriş - çıkışları sınırlandırılmaktadır.¹⁴

2. 2. 2. 2. Tarife Benzeri Araçlar

Tarife benzeri olan uygulamalarda amaç ithalatı pahalı hale getirip yerli üretimin karlı duruma gelmesini sağlamaktır. Çoklu kur uygulamaları, ithal ikamesi endüstrilere sağlanan sübvansiyonlar ve yerli üretime verilen katkılar tarife benzeri faktörler olarak ifade edilmektedir. Bunlardan çoklu kur uygulaması, çeşitli mallara farklı döviz kurlarının uygulanması şeklindedir. Bu yöntemle bazı malların ithalatının engellenmesine yönelik olarak yüksek kur uygulanmaktadır. İç piyasaya dönük üretim yapan yurt içi endüstriler ithalatla rekabet edebilmek için sübvansiyonlara ihtiyaç duymaktadır. Devlet yerli üreticiye bu anlamda bir ödemede bulunmaktadır. Bunun sonucunda sübvansiyonla korunan mal yurt içinde dünya fiyatından satılmaktadır.¹⁵

¹³ Bilge Leyli Elitaş ve Ayberk Şeker, "Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Önlemlerin Rolü: Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı.74, 2017, s.59.

¹⁴ Aytaç Gökmen, "Tarife ve Tarife Dışı Engeller: Uluslararası Ticaret Uygulamaları, Ayırt Edici Özellikler ve Türkiye", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt.5, Sayı.1, 2013, s.20.

¹⁵ Seyidoğlu, s.120.

2. 2. 2. 3. Görünmez Engeller

Devletin halk sağığı, kamu düzeni ve çevrenin korunması gibi amaçlarla getirmiş olduğı standartlar ve idari - teknik düzenlemelerdir. Farklı amaçlarla konulmuş olsalar da ticareti sınırlandırdıkları için dış ticaret engeli niteliğindedirler. Bu tür denetimlere dayalı, örtülü uygulamalar olması nedeniyle görünmez engeller olarak ifade edilmektedir. Günümüzde bu tür engellerde hızlı bir artış olduğı görülmektedir.¹⁶

2. 2. 2. 4. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

Gönüllü ihracat kısıtlamaları bir nevi ihracat kotası olarak da ifade edilmektedir. Normal koşullarda bir ülkenin ihracatını kendi isteğı ile sınırlandırması düşünülemez. Ancak gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yapmış olduğı ekonomik ve siyasi baskılar sonucu bu tür uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Gönüllü ihracat kısıtlamalarının altında yatan neden ithalatçı ülkenin piyasasının bozulduğı gerekçesi ile ihracatçı ülkenin yaptığı ihracatı sınırlandırmasıdır. Bu uygulamanın ithalat kotalarından farkı ithalatçı ve ihracatçı ülkeler arasında bir anlaşmaya dayalı olmasıdır.¹⁷

2. 2. 3. İhracatın Özendirilmesi

Dış ticaret politikasında kullanılan araçlarda amaç genellikle ithalatı kısıtlamaya yöneliktir. Ancak ihracatın özendirilmesi ya da başka bir ifade ile döviz kazandırıcı işlemler de bu araçlar içerisinde yer almaktadır. Gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkeler açısından baktığımızda ihracatın özendirilmesine yönelik alınan önlemler bulunmaktadır. Bu önlemlere dış piyasaya açılmakta olan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler daha çok başvurmaktadır. Bu önlemlerle ihracatçıya, ülkeye kazandırdığı döviz karşılığında daha çok ulusal para ödenerek ihracatın teşvik edilmesi sağlanmaktadır. Aynı şekilde ihracat yapan firmaların ürettiğı malların maliyetinin düşürülmesine yönelik uygulamalar da bu doğrultuda önemli bir yere sahiptir.¹⁸

¹⁶ Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası**, 19. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014, s.201.

¹⁷ Eğilmez ve Kumcu, s.135.

¹⁸ Seyidoğlu, s.121.

2. 2. 4. Bağlı Ticaret

Bağlı ticaret, ülkeler arasında ticaret yapabilmek için karşılıklı işbirliğine yönelik olan anlaşmalardır. Geçmişte takas ve kliring şeklinde yapılmaya başlanan bağlı ticaret günümüzde karşı satın alım, dengeleme, geri satın alım, vb. şeklinde yapılmaktadır. Bağlı ticarete ulaşmak istenen amaç ülkelerin serbest dövizle birbirine satmakta güçlük çektikleri ürünlerin karşılıklı şekilde ticaretinin yapılmasıdır. Böyle bir ticaret ülkeler açısından döviz tasarrufu sağlamaktadır.¹⁹

2. 3. GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİLERİNİN YETERSİZLİĞİ VE YENİ DIŞ TİCARET KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Geleneksel dış ticaret teorileri, dünya ticaretinde ortaya çıkan gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu teoriler basit ve sınırlayıcı bir şekilde varsayımlara dayanmaktadır. Aynı zamanda günümüz uluslararası ticaretinin de küresel bir boyut kazanmasıyla yeni dış ticaret teorilerine ihtiyaç duyulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ticaretin serbestleşmesine yönelik atılan adımlar sayesinde sanayileşmiş ülkeler arasında ticaret artmıştır. Artan bu ticaret hacmi nedeniyle ülkeler arasındaki ticari ilişkiler de daha karmaşık hale gelmiştir.²⁰

2. 3. 1. XX. Yüzyılda Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Geleneksel Dış Ticaret Teorilerinin Yetersizliği

Dış ticareti açıklamaya yönelik olan geleneksel teorilerden ilki, A. Smith' in ifade ettiği Mutlak Üstünlükler Teorisi'dir. Bu teoriye göre; bir ülke diğer ülkelere göre daha ucuza üretebildiği malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Dolayısıyla üretiminde uzmanlaştığı malları ihraç etmeli buna karşılık diğer ülkelere göre daha pahalıya ürettiği malları ithal etmelidir. Bu şekilde gerçekleştirilen ticaretten taraflar kazançlı çıkacaklardır. Adam Smith, bu analizi yaparken sadece emek faktörünü göz önüne

¹⁹ Hasan Parıltı, "Çok Taraflı Ticaret Sistemi ve Ticaret Politikaları: İthalatta Koruma Kolay Bir İş Mi?", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt.65, Sayı.2, 2015, s.127.

²⁰ James R. Markusen, "The Boundaries of Multinational Enterprises and the Theory of International Trade", **Journal of Economic Perspectives**, Vol.9, Nu.2, 1995, s.169.

almıştır; çünkü sermayeyi biriktirilmiş emek olarak ve doğal kaynakları ise Allah'ın bir nimeti olarak görmüştür.²¹

Mutlak Üstünlükler Teorisi, uluslararası ticaretin önemli bir bölümünü açıklamada yetersiz kalmıştır. Açıkçası bir ülke bir malda mutlak üstünlüğe sahip olabilirken diğer mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilir. Dolayısıyla bu teoriden daha gelişmiş bir teoriye ihtiyaç duyulmuştur.²²

Dış ticareti açıklamaya yönelik bir diğer teori ise D.Ricardo'nun ortaya attığı "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" dir. D. Ricardo, A. Smith' in ifade ettiği gibi " *ticaret yapan ülkelerin, belirli malların üretilmesinde mutlak üstünlüğe sahip olması* " şartına ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda, her ülkenin diğer ülkelere göre daha üstün olduğu malların üretiminde uzmanlaşmasıyla yapılacak ticaretten tarafların karlı çıkacağını söylemiştir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi' de emek - değer teorisine dayanmaktadır. D. Ricardo, emek verimliliğin ülkeler arasında farklı olduğunu varsaymıştır. Her ülkenin emek verimliliğinin göreceli olarak daha yüksek olduğu malların üretiminde uzmanlaşması gerektiğini ifade etmiştir. D.Ricardo'nun bu teorisi de dış ticareti açıklamakta yetersiz kalmıştır. Ülkeler arasında emeğin verimliliğinin farklı olduğunu iddia etmekle birlikte bu farklılığın nedenlerini tam olarak açıklamamıştır.²³

Neo-Klasik iktisatçılar da üretimde yer alan tüm faktörleri göz önünde bulundurarak fırsat maliyeti kavramını kullanıp Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ni tekrar yorumlamışlardır. G. Haberler, emek faktörünün yanı sıra diğer üretim faktörlerini de dikkate alıp fırsat maliyetinin ülkeler arasında farklılık göstereceğini ifade etmiştir.²⁴ Fırsat maliyeti, "*Rekabet koşulları altında belli bir işi yapıp öteki işleri yapamamanın ve bu yüzden kaçırılan fırsatların maliyeti*" olarak ifade edilmektedir.²⁵ Herhangi bir ülkedeki fırsat maliyeti farklı olduğu sürece Karşılaştırmalı Üstünlükler

²¹ Multiades, Chacholiades, **İnternational Economics**, McGraw - Hill, 1990, s.14-15.

²² Dominic Salvatore, **İnternational Economics**, Prentice Hall, 6. Ed, 1998, s.30.

²³ Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, 25. Baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2019, s.516.

²⁴ Rıdvan Karluk, "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Geçerliliği Üzerine Düşünceler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt.33, Sayı.1-4, 1973, s.234.

²⁵ Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, 12. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2012, s.116.

Teorisi çerçevesindeki uzmanlaşma sonucunda ticaretten taraflar kazançlı çıkacaklardır.²⁶

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, dış ticaretin nedenini maliyet farklılıklarına dayandırmakta; ancak bunun nedenini açıklamamaktadır. 20. yüzyıl başında Eli Heckser tarafından maliyet farklılıklarının nedenini açıklayan Faktör Donatımı Teorisi ortaya atılmıştır. Bu teori daha sonra öğrencisi Bertil Ohlin tarafından geliştirilmiştir. Faktör Donatımı Teorisi'ne göre; bir ülke hangi üretim faktörüne daha çok sahipse üretimde o faktörün yoğun şekilde kullanıldığı malları daha ucuza üretebilmektedir. Dolayısıyla ürettiği alanda uzmanlaşıp ihracat yapmakta ve ticaretten kazançlı çıkmaktadır.²⁷

Bu teoriler kendi dönemlerinde oldukça ses getirmelerine rağmen yakın dönem ve günümüz uluslararası ticareti açıklamakta yetersiz kalmışlardır. Bu teorilerin belli varsayımlara dayanıyor olması ve günümüz ticaretinin daha çeşitli ve karmaşık hale gelmesi yeni teorileri ortaya çıkarmıştır. Dış ticaret günümüzde iki yüze yakın ülke arasında ve büyük miktarlarda mal üzerinde yapılmaktadır. Bununla birlikte ticarete konu olan bu malların sayısı, yapısı, kalitesi vb. özellikleri başta olmak üzere hızla ve sürekli bir biçimde değişmektedir. Dolayısıyla, bu denli karmaşık bir hale gelen dünya ticaretini tek bir teori ile ya da klasik dış ticaret teorileriyle açıklığa kavuşturmak çok güç bir hal almıştır. Uluslararası ticarete ortaya çıkan bu gelişmeleri açıklamak için 1960'lı yılların başından itibaren Yeni Dış Ticaret teorileri ortaya atılmıştır.²⁸

Günümüz dünyasında rekabet üstünlüğü, bilginin yoğun bir şekilde kullanıldığı endüstrilerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle rekabet üstünlüğü elde etmede emek, sermaye ve doğal kaynak gibi üretim faktörlerinin önem derecesi azalmakta bilgi ise daha önemli hale gelmektedir. Alvin Tofler'e göre; bilginin yoğun kullanıldığı öncü endüstriler geçmişten esaslı bir kopmayı ifade etmektedir.²⁹

²⁶ Seyidoğlu, s.25-26.

²⁷ Dawkins, s.135.

²⁸ Seyidoğlu,, s.81.

²⁹ Alvin Tofler, **Dünyayı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?**, Murat Çiftkaya (çev.), İz yayıncılık, 1984, s.28.

Bilgi endüstrisi, ölçeğe göre artan getiriler ve eksik rekabet piyasalarının varlığı yeni dış ticaret teorilerini ortaya çıkarmıştır. Paul Krugman'a göre; teorilerin yeni olarak adlandırılması, artan getiriler ve eksik rekabet piyasaları gibi durumların dış ticaret analizine 1970'li yılların sonlarına doğru girmesinden kaynaklanmaktadır.³⁰

2. 3. 2. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Uluslararası ticarete; eksik rekabet, artan getiri, ölçek ekonomileri, endüstri-içi ticaret, mal farklılaştırması ve teknoloji gelişimi gibi meydana gelen yapısal değişimler dış ticaretin geleneksel yöntemlerle açıklanmasını zorlaştırmıştır.³¹ Uluslararası ticareti geleneksel yaklaşımlardan farklı bir şekilde ele alan yeni dış ticaret teorileri 1980'li yıllardan sonra büyük gelişim göstermiştir. Bu dönemlerde doğrudan yabancı yatırımlar, stratejik dış ticaret politikaları, AR-GE ve teknolojiye üstünlük gibi dış ticareti belirleyici etkiler yeni dış ticaret modellerinde ele alınmıştır. Bu yeni dış ticaret modellerinde ülke merkezli ticaret teorilerinin yerini sağlam temelli teoriler almıştır.³²

2. 3. 2. 1. Nitelikli İş Gücü Teorisi

Nitelikli İşgücü teorisi Donald B. Keesing tarafından 1965 yılında ortaya atılmıştır. Bu teoriye göre üretim faktörleri, emek ve sermayeden oluşmaktadır. Keesing, emek faktörünü kendi içerisinde nitelikli ve niteliksiz şekilde ayırmaktadır. Bu doğrultuda ülkeler arasındaki emek ve sermaye farklılıklarından ziyade işgücünün niteliksel değerindeki farklılıklar üzerine odaklanmıştır. Dolayısıyla nitelikli emek sahibi ülkeler nitelikli emeğin yoğun kullanıldığı malları üretip ihraç etmelidir. Nitelik olarak düşük emek gücüne sahip ülkeler ise niteliksiz emeğin gerektirdiği ürünleri üretip ihraç etmelidir.³³ Nitelikli işgücü teorisi bu yönüyle Faktör Donatımı Teorisi ile benzerlik göstermektedir. Ancak, nitelikli işgücü teorisinde ülkeler arasındaki faktör akışının serbest olduğu kabul edilmektedir.

³⁰ Paul R. Krugman, **Rethinking International Trade**, MIT Press, Cambridge, 1990, s.4.

³¹ Elhanan Helpman, "Explaining the structure of foreign trade: Where do we stand?", *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol.134, Nu.4, 1998, s.587.

³² A. M. N. Mzwri ve Zelha Altinkaya, "The Impact Of E-Commerce On International Trade: Case Of Turkey". **International Journal Of Contemporary Research And Review**, Vol.10, No.1, 2019, s.21197.

³³ Steven Husted and Michael Melvin, **International Economics**, Harper Colins College Publishers, New York, 1992, s.129.

Nitelikli işgücü teorisi çerçevesinde; sermaye yatırımları yapılarak emeğin sermaye ile bütünleştirilmesi dış ticaret için avantajlı bir durumu ifade etmektedir. İşgücünün sermaye ile donatılması ve eğitimi için yapılan planlamalar, ülkeler için zenginleşmenin bir kaynağı olacaktır. Kenen, Leontief, Irving ve Kravis gibi iktisatçıların da bu teoriyi destekleyen çalışmaları bulunmaktadır.³⁴

2. 3. 2. 2. Teknoloji Açığı Teorisi

Teknoloji açığı teorisi, M. V. Posner tarafından 1961 yılında ortaya atılmıştır. Faktör donatımı teorisi, teknolojiyi veri kabul ettiği için statik bir model olarak görülmektedir. Ancak Posner, teknolojideki değişimin dış ticaretin önemli bir belirleyicisi olduğunu ileri sürmüştür.³⁵

Sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir bölümü yeni mal ve üretim süreçlerine dayanmaktadır. Bu yeni ürünlerin büyük bir kısmı da ileri sanayileşmiş ülkeler tarafından geliştirilmektedir. Posner'e göre; yeni ürün geliştiren bu ülkeler ürünün ilk ihracatçısı konumunda olmaktadır. Daha sonra diğer ülkeler bu ürünleri kendi teknolojileri ile taklit edip üretmeye başladıklarında ilk üreten ülkelerin rekabet gücü azalmaktadır. Yeni ürünün ilk ihracatçısı olan ülkeler zamanla bu ürünün ithalatçısı haline gelmektedir.³⁶

Teknoloji açığı teorisi, teknolojideki değişmeyi dikkate alarak dinamik bir dış ticaret modeli ortaya koymuştur. Bu yaklaşım dış ticarete önemli bir katkı sağlamakla birlikte teknoloji açığının ortaya çıkma nedenlerini açıklamakta yetersiz kalmıştır.

2. 3. 2. 3. Ürün Dönemleri Teorisi

Ürün Dönemleri Hipotezi, R. Vernon tarafından 1966 yılında geliştirilmiş olup Teknoloji Açığı Hipotezi'nin devamı niteliğindedir. Vernon, yeni malların ve teknolojilerin ilk olarak gelişmiş ülkelerde üretileceğini ifade etmiştir. Ancak yeni ürünün, gelişmiş ülkede üretilmeye başlamasından söz konusu ülkenin o üründe

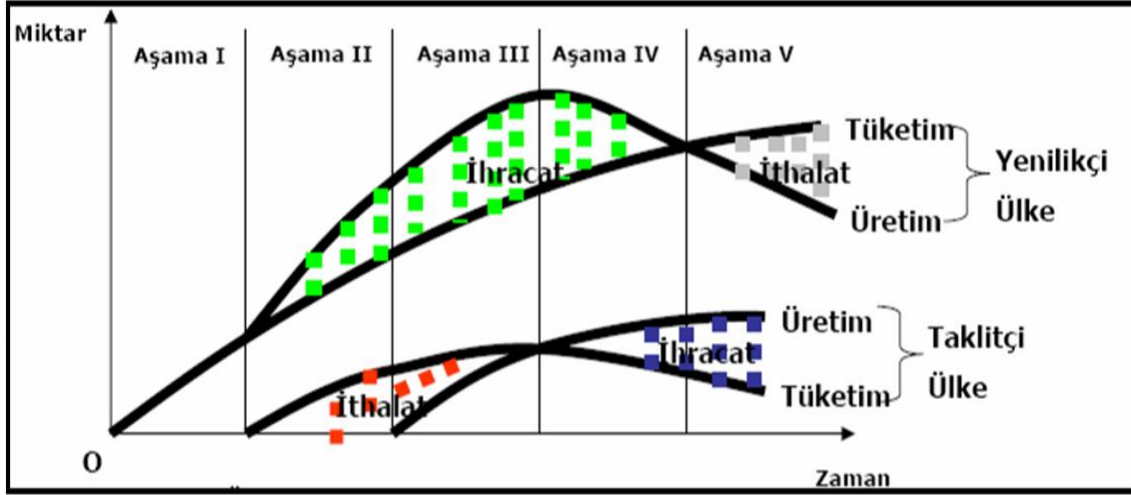
³⁴ Bayraktutan, s.178.

³⁵ M. V. Posner, " International Trade And Technical Change", **Oxford Economic Papers**, vol.13 Nu.3, 1961, s.324.

³⁶ İnan Özalp, **Uluslararası İşletmecilik**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004, s.33.

rekabet gücünü kaybedene kadar belli dönemlerden geçtiğini öne sürmüştür. Bu dönemleri şu şekilde ifade etmiştir.³⁷

Grafik 1: Ürün Dönemleri Aşamaları

Kaynak : Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, 2003, s.84.

- 1. Aşama : Yeni malın üretilmeye başlandığı ve üretimin iç piyasaya dönük olduğu dönemdir.
- 2. Aşama : Ürünün olgunlaşmaya başladığı ve ihracata yöneldiği dönemdir.
- 3. Aşama : Ürünün standart hale geldiği ve hem ülke içinde hem de ülke dışında lisans anlaşmalarının yapıldığı dönemdir.
- 4. Aşama : Ürünü lisansla üreten ülkelerin zamanla düşük maliyet avantajına sahip olup tüm ihracatı ele geçirdiği dönemdir.
- 5. Aşama : Üretimi sınırlandıran lisansların sona erdiği ve üretim teknolojisinin yaygınlaştığı dönemdir.

2. 3. 2. 4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

S. B. Linder'in 1961'de geliştirdiği teori sanayi ürünleri ticaretini ele almaktadır. Bu teoriye göre sanayi ürünlerindeki ticaret ülkelerin zevk ve tercihlerinin birbirine benzer olmasına bağlıdır. Gelir düzeyleri yakın olan ülkelerin zevk ve tercihleri de birbirine benzemektedir. Bir ülkede genellikle toplumun büyük bir kesiminin tercih ettiği mallar üretilmektedir. Daha sonrasında ise söz konusu mallar,

³⁷ Raymond Vernon, "International investment and international trade in the product cycle", **Quarterly Journal of Economics**, 1966, s.199.

zevk ve tercihleri benzer aynı zamanda gelir seviyesi birbirine yakın ülkelere ihraç edilmektedir. Diğer taraftan, farklı zevk ve tercihlere sahip olan toplumdaki azınlık kesimin talebi ise kendi zevk ve tercihlerine benzeyen başka bir ülkeden ithal edilecektir.³⁸

2. 3. 2. 5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek ekonomisi, üretimde meydana gelen artışla birlikte ortalama maliyetlerde görülen azalma şeklinde ifade edilmektedir. Üretim hacmi arttıkça ortalama maliyetler düşüyorsa artan getiri durumu söz konusudur. Ölçeğe göre artan getiri, üretim artışının girdilerde meydana gelen artıştan daha fazla olmasıdır.³⁹

Ölçek ekonomileri kendi içerisinde içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olarak ikiye ayrılmaktadır. Eğer bir firma diğer firmalardan bağımsız olarak kendi üretim ölçeğini artırıp maliyetlerini azaltabiliyorsa içsel ölçek ekonomilerinden bahsedebiliriz. Örneğin otomobil endüstrisini ele aldığımızda büyük miktarda üretim yapan firmaların diğer küçük miktarda üretim yapanlara göre üretim maliyetlerini daha düşük seviyede tuttuğunu ifade edebiliriz. Bu durumun ortaya çıkmasında; üretim teknolojisinin kitlesel şekilde kullanımı, yönetimde etkinliğin artması ve iş gücünün uzmanlaşması etkili olmaktadır. Dışsal ölçek ekonomileri ise firmanın içinde bulunduğu endüstrideki toplam üretim ölçeğinin artmasıyla birlikte bütün firmaların ortalama maliyetlerinde ortaya çıkan azalmadır. Endüstrilerde nitelikli iş gücünün yetiştirilmesi ve gerekli olan girdilerin sağlanması bu alanda çok önemli katkı sağlayacaktır.⁴⁰

İçsel ve dışsal ekonomiler endüstri yapısında farklı etkiler meydana getirebilmektedir. Bir endüstride bütünüyle dışsal ekonomiler söz konusuysa bu endüstri alanında çok sayıda firma olacağından aralarında yüksek bir rekabet gerçekleşecektir. Endüstrideki bazı firmalar içsel ölçek ekonomileri sağlayamadığı

³⁸ S. B. Linder, **An essay on trade and transformation**, Stockholm: Almqvist and Wiksell, 1961, s.88.

³⁹ Seyidoğlu, s.86.

⁴⁰ Nursen Deviren, "Yeni Dış Ticaret Teorileri ve Türkiye-AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Analizi", **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2003, s.37.

durumda büyük firmalar maliyet avantajı elde edecektir. Bu durumda maliyetleri azalan firmalar piyasaya hakim olacağından tekelleri bir rekabet yapısı ortaya çıkacaktır.⁴¹

Ölçek ekonomilerinin oluşması durumunda ülkeler belli endüstriler üzerinde yoğunlaşarak iç piyasadaki tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli malları ithal etmektedir. Bu doğrultuda üretim maliyetleri düşerken üretim yapısı farklı olan ülkeler arasında ticaret de artmaktadır.

2. 3. 2. 6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Günümüzde uluslararası ticaretin önemli bir bölümü farklılaştırılmış niteliğe sahip olan malların alım satımından kaynaklanmaktadır. Monopolcü Rekabet Teorisi; aynı gelişmişlik düzeyine ve benzer üretim yapısına sahip ülkelerin benzer talep yapılarını da göz önünde bulundurarak yapılan ticaretin nedenlerini açıklamaktadır. Bu teori, endüstri-içi ticaret ve ölçek ekonomilerini de kullanarak gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti açıklamaktadır. Endüstri içi ticaret, belirli bir sanayi sektöründe yer alan ve birbirinden farklılaştırılmış yapıdaki malların karşılıklı olarak ihraç veya ithal edilmesidir.⁴²

2. 4. DIŞ TİCARET YAPISININ BELİRLEYİCİLERİ VE SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

2. 4. 1. Dış Ticareti Belirleyen Faktörler

2. 4. 1. 1. Ticaret Reformları

Ticaretin serbestleştirilmesiyle birlikte ülkelerin dünya piyasasına entegre olması dış ticaretin sağlamış olduğu en önemli faydalardan birini oluşturmaktadır. Çünkü; bir ülkenin diğer ülkelerin ithalatına erişimi aynı zamanda o ülkenin ihracatını da belirleyecektir. Son zamanlarda dış ticaretin yapısı ve ölçek ekonomileri analizinde aksak rekabet piyasalarının etkileri ele alınmaktadır. Bu analizlerde içsel büyüme ve stratejik dış ticaret teorileri temel alınmaktadır. Bu teoriler bağlamında bir ülkenin

⁴¹ Karluk, s.99.

⁴² Seyidoğlu, s.88.

dünya ekonomisiyle başarıyla bütünleşmesi ve dünya ticaretinden almış olduğu payların dış ticaret yapısı üzerinde belirleyici etkisi bulunmaktadır.⁴³

İktisadi kaynakların etkin şekilde kullanılması sonucunda ekonomide oluşan arz fazlalığının dış ticaret aracılığıyla ekonomiye katkı sağlayacağı ifade edilmektedir. Bu doğrultuda hareket edildiğinde ekonomide yer alan sektörlerin kapasitesi de optimum seviyeye ulaşacaktır.⁴⁴ Ekonomi durgunluk içerisine girdiğinde yurtiçi talebin düşmesiyle birlikte imalat sanayi üreticileri gerek düşen talep miktarını telafi etmek gerekse de kapasitelerini yükseltmek için ihracat piyasasına yönelecektir. Böyle bir durumda ticaret reformları gerçekleştirilerek durgunluktan çıkış sağlanacaktır. Ticaret reformlarıyla mevcut olan üretim faktörlerinin etkin şekilde kullanılması ve kapasite kullanım oranlarının artması sağlanacaktır. Bu doğrultuda imalat sanayinin dış ticaret ve özellikle ihracat davranışlarında temel belirleyici bir faktör olması düşünülmektedir.⁴⁵

2. 4. 1. 2. Yurtiçi ve Yurtdışı Gelir Düzeyleri

Dış ticaret talepleri üzerinde bir diğer belirleyici unsur ise yurtiçi ve yurtdışı gelir düzeyidir. Bir ekonomide fiyatların sabit kaldığı varsayımından hareket edersek gelir seviyesi artınca tüketim de artacaktır.⁴⁶ Bu tüketim genişlemesi gerek yurt içi gerekse de yurt dışı mallara yönelik olacaktır. Bir ülkenin ithalatı ile yurt içi gelir seviyesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bu ilişki özünde iki temel noktaya dayanmaktadır. Üretim için gerekli olan kaynakların belli bir oranda ithal girdiye dayanıyor olması ve yurt içi tüketimin bir bölümünün ithal mallara yönelmesidir. Bu iki durum da dış ticaret dengesi açısından ekonomide bir sızıntı niteliği taşıyacaktır. İhracatın karşı ülkenin ekonomik koşullarına bağlı olacağı düşünüldüğünde, ithalatın artması durumu dış ticaret açığını artırıcı bir etki meydana getirecektir.⁴⁷

⁴³ K. Morasch, "Strategic Alliances: A Substitute for Strategic Trade Policy?", **Journal of International Economics**, Cilt.52, Nu.1, 2000, s.37.

⁴⁴ A.P. Thirlwall, **Growth and Development**, Sixth Edition, Macmillan, 1999, s.337.

⁴⁵ Fatih Yücel, "Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım", **Sosyoekonomi Dergisi**, Cilt.4, Sayı.4, 2006, s.53.

⁴⁶ Paul, Krugman "Difference in Income Elasticities and Trends in Real Exchange Rates", **European Economic Review**, Cilt.33, Nu.5, 1989, s.1302.

⁴⁷ Yücel, s.50.

İthalat talebinin gelir esnekliği de dış ticareti belirleyici unsurlardan biri olması açısından önemlidir. İthalat talebinin gelir esnekliğini; *"ithalattaki yüzdelerdeki değişimin gelirdeki yüzdelerdeki değişime oranı"* olarak ifade edebiliriz. Bu doğrultuda ithalattaki artış oranı gelirdeki artış oranından daha büyük ise esneklik birden büyük olacak ve ithalata bağımlılık seviyesi yükselecektir. İthalattaki artış oranı gelirdeki artış oranından küçük ise esneklik birden küçük olacak ve ithalata bağımlılığın seviyesi düşecektir.⁴⁸

2. 4. 1. 3. Göreli Fiyatlar

Ticarete konu olan malların maliyetini belirleyen iki temel unsur üretim maliyeti ve taşıma maliyetleridir. Üretim maliyetleri ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Üretim maliyetleri kimi ülkede bol olurken kimi ülkede kıt olabilmekte ve bu durum da fiyatlara yansımaktadır. Dolayısıyla birbirine benzeyen malların fiyatları ülkeler açısından farklılık gösterebilmektedir. Üretilen bir malın bir yerden başka bir yere ulaştırılmasında da taşıma maliyetleri ortaya çıkmaktadır. Taşıma maliyetleri, taşımada kullanılan kaynakların niteliğine ve coğrafi uzaklıklara bağlı olarak oluşmaktadır. Ülkeler arasında oluşan bu maliyet farklılıkları ticarete konu olan malların fiyatlarına da yansımaktadır.⁴⁹

Ülkeler arasında ticarete konu olan bu malların göreli fiyatları, ihracat ve ithalat talep esneklikleri üzerinde etkili olmaktadır. Çünkü; göreli fiyatlarda ortaya çıkan değişimler ihracat ve ithalat taleplerinde önemli düzeyde değişimi meydana getirecektir.⁵⁰

2. 4. 1. 4. Döviz Kuru Oynaklıkları

Reel döviz kurunda meydana gelen değişiklikler dış ticareti belirleyen diğer bir önemli unsuru oluşturmaktadır. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar dış ticareti farklı açılardan etkilemektedir. Dalgalanmalar, ticaretin maliyetini ve belirsizliğini artırarak ekonomideki birimlerin uluslararası faaliyetlerini azaltmasına yol açmaktadır. Dolaylı

⁴⁸ Olcay Yücel Çulha, Okan Eren ve Ferya Ögünç, "Türkiye İçin İthalat Talep Fonksiyonu", TCMB Çalışma Tebliği, Sayı. 18/3, 2018, s.2-3.

⁴⁹ Yücel, s.50.

⁵⁰ Holger Brauer, "The Real Exchange Rate and Prices of Traded Goods in OECD Countries", Kiel Studies, Springer, 2003, s.12.

olarak üreticileri riskten kaçınmaya itmekte ve yatırımlarını farklı alanlara yapmasına yol açabilmektedir.⁵¹

Reel döviz kurunun düşmesi ya da diğer bir ifadeyle ulusal paranın değer kaybetmesiyle ihracat getirisi artmaktadır. Bunun yanında reel döviz kurunun yükselmesi ile ithal aramalı ve girdi fiyatları yükselmektedir. Bu durum dış ticaret hadleri ile döviz kuru arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kur politikalarının ticaret hacmi ve karlılık seviyesini etkileme potansiyeli bulunmaktadır.⁵²

2. 4. 2. Sanayileşme Stratejileri ve Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri

Sanayileşme ve kalkınma stratejileri dış ticaretle olan ilişkilerinin niteliği açısından ithal ikamesi ve ihracata yönelik stratejiler olarak ikiye ayrılmaktadır. Strateji kavramı politikadan daha geniş bir kapsamı ifade etmektedir. Bir strateji ancak kendisiyle uyumlu politikalar aracılığıyla uygulamaya konulabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde 1960 - 1970'li yıllar ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin benimsendiği dönem olmuştur. 1980'li yıllarda neoliberal politikaların ağırlığı ile bu strateji yerini ihracata dayalı olan bir stratejiye bırakmıştır.

İthal ikameci sanayileşme stratejisi altında sanayileşmesine yön veren ülkelerde ekonomik kalkınma daha çok yerli endüstrilerin korunmasına yönelik olmuştur. İç piyasaya yönelik olan bu politikayla yerli sanayi gümrük tarifeleri, kota kısıtlamaları ve ithalat yasakları gibi araçlarla korunmuştur. Bu ülkelerde kazanılmış sabit teknoloji birikimi ile toplumun temel tüketim ürünlerini temin etmesine yönelik yerel üretim stratejisi benimsenmiştir. Dış piyasalara açılarak ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek isteyen ülkeler ise ihracatın teşvik edilmesine yönelik politikalar izlemiştir. Bu politikalar; gerçekçi döviz kurunun belirlenmesi, vergi koşullarının uygun hale getirilmesi, ihracatı özendirici sübvansiyonlar sağlanması vb. olarak ifade edilmektedir.⁵³

⁵¹ Gülten Dursun, " Türkiye'de Reel Döviz Kuru Belirsizliği ve Yurtiçi Yatırımlar", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.10, Sayı.1, 2015, s.99-100.

⁵² Ahmet Zengin, "Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Sektörel Dış Ticaret Fiyatları: (Türkiye Üzerine Ampirik Bulgular)", **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.2 Sayı.2, 2001, s.29.

⁵³ Seyidoğlu, s.590.

Sanayileşme döneminde İngiltere ve son yıllarda da Hong-Kong ülkeleri dışında kalan günümüzün bütün ülkeleri sanayileşme süreçlerinin başlangıcında yerli üretimi koruyarak ithal ikamesi politikalar benimsemiştir. 1950'li yıllardan itibaren Yugoslavya, Portekiz, İspanya, Yunanistan, vb. gibi Güneydoğu Avrupa ülkelerinde; 1960'lı yılların başından itibaren Güney Kore, Singapur, Tayvan gibi Uzakdoğu ülkelerinde ve Brezilya ile Arjantin başta olmak üzere Latin Amerika ülkelerinde farklı dönemlerde dışa dönük sanayileşme stratejisi uygulanmıştır.⁵⁴

2. 4. 2. 1. İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisi

İthal ikameci sanayileşme; iç piyasaya yönelik üretim yapan, korumacı politikalara dayalı ve ekonominin bütününe kapsayacak şekilde devlet müdahaleciğini savunan bir stratejidir. Devletin müdahalesi sadece gümrük tarifeleri, kotalar ve kısıtlamalar şeklinde olmadığı gibi döviz kurları, faizler ve girdi fiyatlarına yönelik de olmaktadır. Bu sanayileşme stratejisinde; Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, kaynakların tahsis edilmesinde yeterince etkisini gösterememektedir. Şöyle ki belli sektörlerin seçilip bu sektörler bazında sanayileşme çabasına girilmektense ekonominin tümüne yayılan dengeli bir sanayileşme durumu ön plana çıkmaktadır.⁵⁵

Gelişmekte olan ülkeler sanayileşme hamlesi olarak benimsedikleri bu strateji ile yerli üreticiyi dış rekabetten koruyarak onları üretime yönelik olarak cesaretlendirmektedir.⁵⁶ Bu strateji ile daha önce dışarıdan alınan malların ülke içerisinde üretilmesi hedeflenmektedir. İthal ikameci stratejinin ilk yıllarında gıda, dokuma, giyim gibi nihai tüketim mallarının üretilmesi amaçlanmaktadır. Bu aşamadan sonra dayanıklı tüketim malları ve ara-yatırım malları üretimine yönelik sanayi yapısı hedeflenmektedir. Böylelikle uzun dönemde ülkelerin dış rekabet gücünün artacağı ve yüksek kalitede sanayi ürünleri üreteceği bir ekonomik yapıya dönüşmesi

⁵⁴ Hüseyin Avni Egeli, s.150.

⁵⁵ Seyidoğlu, s.591.

⁵⁶ Steven L. Husted, and Michael Melvin, **International Economics**, 6th Edition, Pearson/Addison-Wesley Education, U.S.A., 2003, s.258.

düşünülmüştür.⁵⁷ Bu strateji birçok ülkede ekonomik yapıyı modern hale getirmenin ve gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmanın bir aracı olarak kabul edilmiştir.⁵⁸

Bu stratejiyi uygulayan gelişmekte olan ülkeler yeni üretim teknolojilerini göz ardı etmişlerdir. Teknoloji yoğun yatırımlar pahalı kabul edildiğinden emek yoğun yatırımlar ön plana çıkmıştır. Sadece iç pazara yönelik sanayileşmenin önemli bir sorunu üretim ölçeğinin optimum seviyeye ulaşamamasıdır. Üretimde düşük ölçeğin yol açtığı yüksek fiyat imalat sanayinin en önemli özelliği haline gelmektedir. Bu durum birçok sektörde yapılan yatırımların atıl kalmasına ve belirli üretim seviyesine ulaşamamasına yol açmaktadır.⁵⁹ Bu doğrultuda kalite açısından düşük ve maliyet açısından yüksek bir pazarla karşı karşıya kalmalarından dolayı da zamanla dünya piyasalarından dışlanmıştır.⁶⁰

İthal ikameci strateji birçok açıdan eleştiri konusu da olmuştur. Kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmemesinden dolayı israfa yol açması bunların başında gelmektedir. Nihai malların ithalatının azalmasına rağmen ara malı, yatırım malı ve teknoloji ithalatının artması nedeniyle dışa bağımlılık artmaktadır. Artan dış bağımlılık sonucunda da dış borçların artması kaçınılmaz hale gelmektedir. İthal ikame endüstrileri ile ihracat endüstrilerine eşit şekilde teşvik içermediğinden çarpık bir ekonomik yapı ortaya çıkmaktadır. Bu uygulamalar nedeniyle ülkeye yabancı bir sanayi yapısı meydana gelmektedir.⁶¹

2. 4. 2. 2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi

İthal ikameci sanayileşme stratejisinde öncelikli çalışmalar ve alınan önlemler ithalatın sınırlandırılmasına yönelik iken ihracata dayalı olan bu strateji ise ihracatın teşvik edilmesine yöneliktir. Bu strateji ülkelerin serbest piyasa ekonomisinin olduğu bir ticaret ortamında karşılaştırmalı üstünlüklere göre üretim yapmalarına ortam

⁵⁷ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 15.Basım, Remzi Kitabevi, 2004, s.361.

⁵⁸ Seyidoğlu, s.593.

⁵⁹ Henry J. Bruton, " Import Substitution and Productivity Growth ", **Journal of Development Studies**, Vol.4, Nu.3, 1968, s.307.

⁶⁰ Mustafa Sungur Duran. "Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi" **Hazine Dergisi**, Sayı.5, Ankara, 1997, s.36.

⁶¹ Seyidoğlu, s.593.

hazırlamaktadır. Ekonominin tüm sektörlerine yayılan dengeli bir strateji yerine sadece gelişme potansiyeline sahip olan endüstrilere yönelik politikalar uygulanmaktadır.⁶²

Neoliberal politikaların 20. yüzyılın son çeyreğinde tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte ihracata yönelik sanayileşme stratejisi liberalleşme, uzmanlaşma ve ekonomik üretme çerçevesinde uygulanmaya başlanmıştır.⁶³ İhracata yönelik bu stratejide amaç dış piyasalara açılmak olduğundan dar iç piyasa sorunu da ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla üretim tesislerinde kapasite kullanımı optimum seviyeye ulaşabildiği gibi ölçek ekonomilerinden de yararlanma durumu söz konusu olmaktadır. İhracata yönelik bu modelde seçilen endüstriler belli bir süre korumacı politikaların izlenmesiyle dış piyasada rekabete hazır hale getirilmektedir. Bu çerçevede uygulanan korumacı politikalar geçici olup "*Genç Endüstriler Tezi*" kapsamındadır. Asıl amaçlanan durum ise uzun dönemde ulusal ekonominin dış dünya ile bütünleşmesini sağlamaktır.⁶⁴

İhracata yönelik politikalar devletin emek, mal ve döviz piyasalarına yönelik müdahalelerinin kaldırılması ve serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ile uygulanabilmektedir. Ancak bu politikanın başarılı olabilmesi için de devlet desteğinin olması gerekmektedir. İhracatın artırılması için ihracat bilinci oluşturulması, ihracatçıların eğitilmesi, malların dış piyasada tanıtılması, yabancı pazarlara açılabilmek için destek sağlanması gibi konularda devletin desteği önem arz etmektedir. İhracatın teşvik edilmesiyle ihracatçılar ürün çeşitliliği sağlayarak kendilerine avantaj sağlayacak ürün yelpazesini oluşturmaktadır. İhraç ürünlerinin uluslararası kalite ve standartlarda olabilmesi için ihracatçıların bilgi sahibi olması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bürokratik işlemler azaltılmış ve kaynaklar etkin kullanılmış olacağından ihracat artışı sağlanacaktır.⁶⁵

İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin gelişmekte olan ülkelere dinamizm kazandırmasıyla birlikte bu ülkelerin ekonomik yapıları üzerinde önemli değişikliklere yol açacağı ifade edilmektedir. Bu yapı değişikliğiyle birlikte ülkeler dış talebe göre

⁶² Hüseyin, A. Egeli, "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı.2, 2001, s.153.

⁶³ Gülen Elmas Arslan, Küresel Kapitalizmin Sanayileşme Stratejisi " İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi" İflas Mı Etti ?, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl.8, Sayı.15, 2019, s.153.

⁶⁴ Mehmet Altan, **Uluslararası Ekonomi Politik**, 1. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013, s.61.

⁶⁵ Seyidoğlu, s.595.

Üretim yapmayı ve ihraç edilebilecek malları eitlendirmeyi hedeflemektedir. Böylece lkeler daha gelimi üretim tekniklerine ulaşmak için çaba göstermektedir. Bu durum daha fazla üretim artıı sağlayarak ülkelerin daha büyük pazarlara girmesine yol açacak ve ihracat artıının sağlanmasıyla döviz gelirleri artırılabacaktır. Döviz gelirlerinin artış göstermesi yatırım mallarının ithalatını kolaylaştırmakta ve yeni sanayilerin kurulmasında büyük bir rol oynamaktadır.⁶⁶

Dışa yönelik sanayileşme stratejisini benimseyen ülkelerin, ekonominin piyasa koşullarına göre işletilmesi ve teşviklerin rasyonel bir şekilde verilmesi hususunda ithal ikamesi uygulayan ülkelere nazaran daha başarılı oldukları görülmektedir. İhracat yapanlar bu süreçte yerli ve ithal ettikleri girdileri tercih etme konusunda serbest bırakılmış, girdi ve çıktı ürünlerinde dolaylı vergilerden muaf olurken ithal girdiler için gümrük, resim, harç vb. deme yapmamıştır. Söz konusu teşvikler imalat sanayisinde ihracat ve ithalat ikamesine adil bir şekilde uygulanmasına da imkan tanımaktadır.⁶⁷

⁶⁶ Egeli, s.154.

⁶⁷ Dğer ve Murat İsgender, Ekonomik Kalkınma Stratejileri ve Bazı lke Deneyimleri, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.2, 1999, s.11.

3. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE GELİŞİMİ

Bir ülkenin hangi ürünü nasıl üreteceği ve bu süreçte ekonomilerde yaşanan problemler gelişmişlik düzeyini belirlemektedir. Bir ekonomide problemlerin meydana gelmesi aslında üretim olgusuyla yakından ilgilidir. Belli bir dönem içerisinde daha çok ve nitelikli malların üretilmesi, hayatı kolaylaştıracak araçlar geliştirilebilmesi ve toplumsal refahın artmasına yönelik politikalar benimsenmesi ülkelerin hedeflediği bir durumdur. Bütün bunların gerçekleşebilmesi de sanayileşme sürecinin etkin bir şekilde tamamlanmasıyla mümkün olmaktadır.⁶⁸

Sanayi sektörü, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmesi ve toplumun refah düzeyini artırması dolayısıyla ekonominin öncü sektörü olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de de kuruluşundan bu yana bütün dönemlerinde sanayileşmenin tamamlanmasına yönelik politikalar izlenmiştir.

3. 1. TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME VE DIŞ TİCARET SÜRECİ (1923 - 1979)

Türkiye'nin büyüme ve sanayileşme politikaları ele alındığında değişik dönemlerde farklı politikalar uygulandığı görülmektedir. Bu yüzden farklı dönemlerde uygulanan bu politikaların kendi içinde ele alınarak incelenmesi gerekmektedir. Türkiye'de uygulanan sanayileşme ve dış ticaret politikaları niteliğine ve gelişimlerine göre dönemlere ayrılmaktadır.

3. 1. 1. 1923 - 1950 Dışa Kapalı Dönem

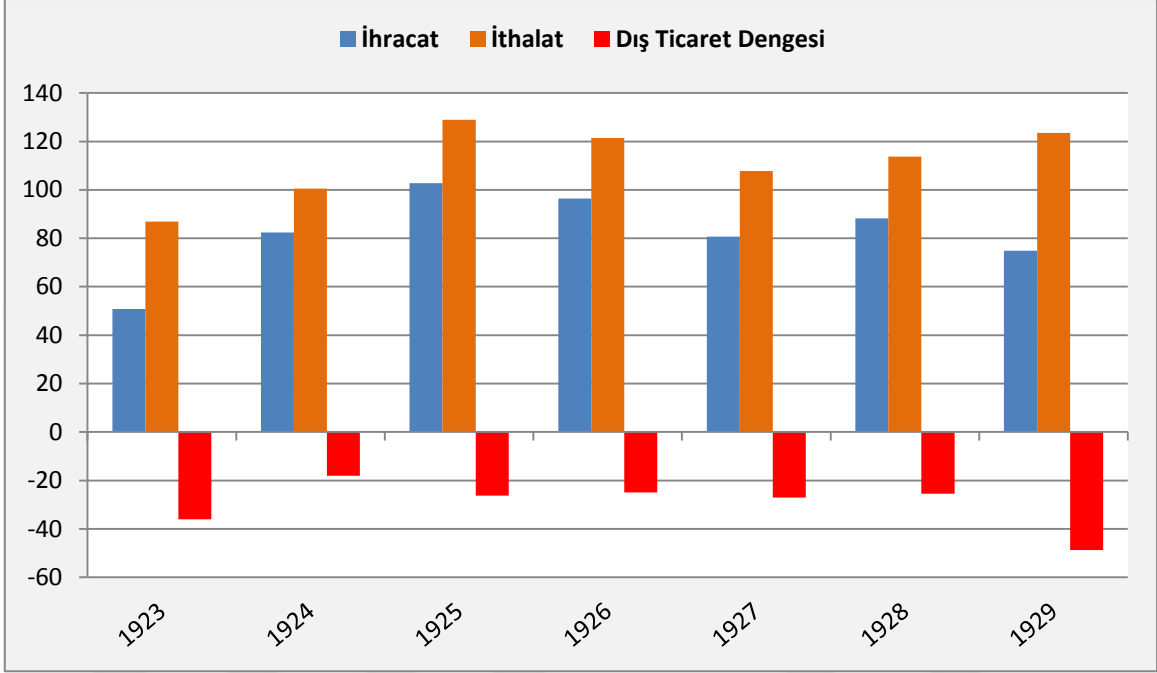
Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, geçmişte yapılan savaşların getirmiş olduğu olumsuz etkiler ekonomide geniş bir şekilde hissedilmiştir. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması çerçevesinde öngörülen serbest dış ticaret politikası kapsamında liberal politikalar benimsenmiştir. Bu nedenle sanayisi gelişmemiş ve ihracatında büyük ölçüde tarımsal ürünlerin ağırlıkta olduğu Türkiye Ekonomisi, gelişmiş ülkelerin açık bir pazarı haline gelmiştir. Lozan Antlaşması'nın,

⁶⁸ Yakup Kepenek, "Sanayileşme Politikaları ve Türkiye'nin Sanayileşmesi", **Sanayi Kongresi**, Ankara, TMMOB, 1989, s.356.

1929 yılına kadar gümrük tarifelerine müdahale edilmemesi yönündeki hükmü dolayısıyla milli bir ekonomi oluşturma politikası 5 yıl uygulanamamıştır.⁶⁹

Grafik 2: 1923 - 1929 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Milyon Dolar (\$)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020.

*TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2'de görüldüğü 1929 yılına kadar gümrük tarifelerinin düşük tutulması nedeniyle dış ticaret sürekli açık vermiştir.⁷⁰ Bu dönemde en fazla dış ticaret açığı 1929 yılında ortaya çıkmıştır.⁷¹

Türkiye Ekonomisinin bu dönemde izleyeceği politikalar 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde biçimlendirilmiştir. Bu doğrultuda milli bir sanayi geliştirmek, özel kesimi teşvik etmek ve Türk girişimcisini desteklemek gibi önemli kararlar alınmıştır. Bütün çabalara karşılık girişimci sayısının azlığı, sermayenin yetersizliği, nitelikli işgücü eksikliği, dış rekabet gücünün zayıflığı ve 1929 Büyük Buhranı'nın yaşanması nedeniyle bu dönemde beklenen gelişme elde edilememiştir.⁷²

⁶⁹ Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.23, Sayı.2, 2007, s.65.

⁷⁰ Mahfi Eğilmez, **Değişim Sürecinde Türkiye**, 1. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018, s.136.

⁷¹ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, 9. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007, s.47.

⁷² Yasin Çoban, **Türkiye Ekonomisi**, 5. Baskı, İkinci Sayfa Yayınları, 2015, s.54.

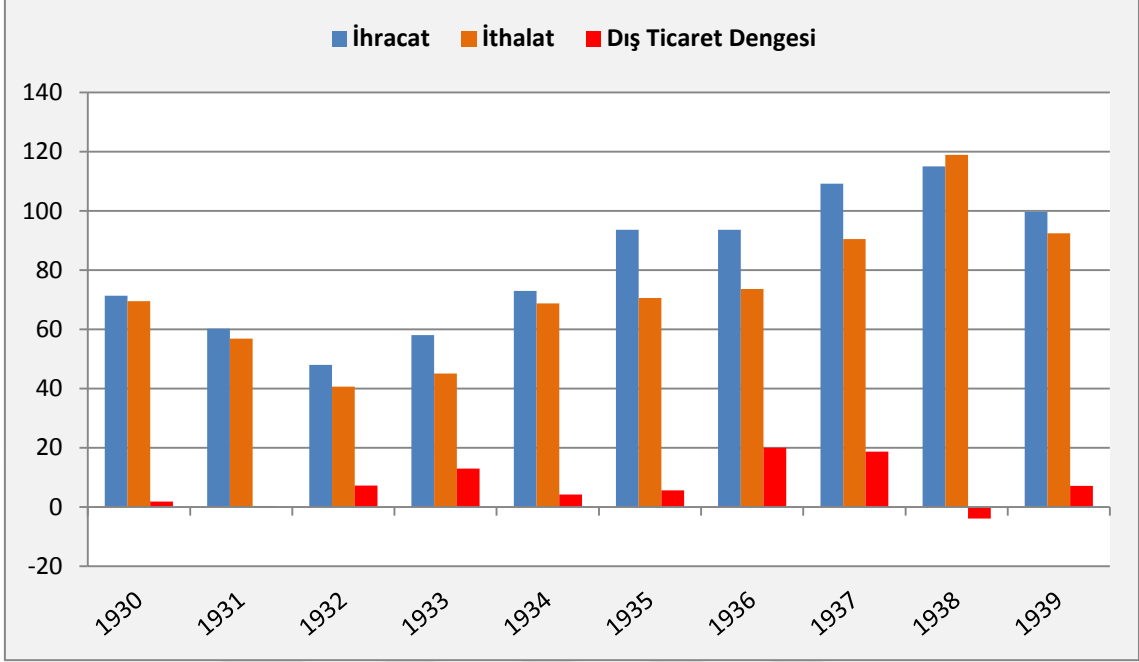
Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarında özel girişime dayalı liberal ekonomi politikası benimseyerek gerçekleştirmeye çalıştığı sanayileşme hamlesinden sonra 1930'lu yıllara gelindiğinde bizzat devlet olarak kendisi sanayileşme hamlesi içerisine girmiştir.⁷³ Bu yıllarda Büyük Buhran'ın etkisiyle dünya ekonomisinin içine düştüğü durum karşısında hem sanayileşmiş hem de az gelişmiş ülkelerde devletçilik politikaları önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye'de de 1929 yılından sonra devletin ekonomideki ağırlığı giderek etkisini göstermiştir. Devletçilik politikası bu yıllarda sanayileşme hamlesine alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde devletin öncü olduğu planlı sanayileşme hedeflenmiştir. Temel tüketim ve ara malların yerli üretim yoluyla üretilmesi için şeker, un, pamuk ile kömür, demir vb. başta olmak üzere tüm sektörlerde ithal ikameci sanayileşme politikası benimsenmiştir. Bu kapsamda 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Bu plan doğrultusunda çeşitli sektörlerde sanayi tesisleri kurulmuştur. Bu planın uygulanmasıyla elde edilen başarı görülünce İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlıklarına başlanmıştır; ancak ikinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bu plan uygulanamamıştır.⁷⁴

⁷³ Şahin, s.58.

⁷⁴ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, 7. Basım, İstanbul, 2017, s.191.

Grafik 3: 1930 - 1939 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Milyon Dolar (\$)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046),

Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020.

*TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1929 yılında Lozan Antlaşması'ndaki gümrük sınırlamalarının sona ermesiyle birlikte dış ticarete Türk sanayicisini korumak ve geliştirmek için koruyucu gümrük tarifelerine başvurulmuştur. Gümrük tarifelerinin uygulanmasıyla, ithal ikameci politikası benimsenerek bu doğrultuda yatırımlar gerçekleştirilmiştir. 1930'lu yıllarda Türkiye'nin kısmen de olsa krizin dışında kalmayı başardığı ifade edilmektedir.⁷⁵ Grafik 3'te de görüldüğü gibi bu dönemde gümrük tarifelerinin uygulanmasıyla dış ticaret 1938 yılı hariç fazla vermiştir.⁷⁶

⁷⁵ Çoban, s.59.

⁷⁶ Şahin, s.73.

Tablo 1: İthalat/İhracat Bileşenlerinin Dış Ticaret İçindeki Dağılımı

	Yıllar		
İhracat Bileşenleri	1923	1928	1938
Tarım Malları	% 94	% 96	% 92
Madenler	% 3	% 2	% 5
Sanayi Malları	% 3	% 2	% 3
İthalat Bileşenleri	1923	1928	1938
Yatırım Malları	% 6	% 15	% 36
Ham Maddeler	% 13	% 21	%35
Tüketim Malları	% 81	% 64	% 29

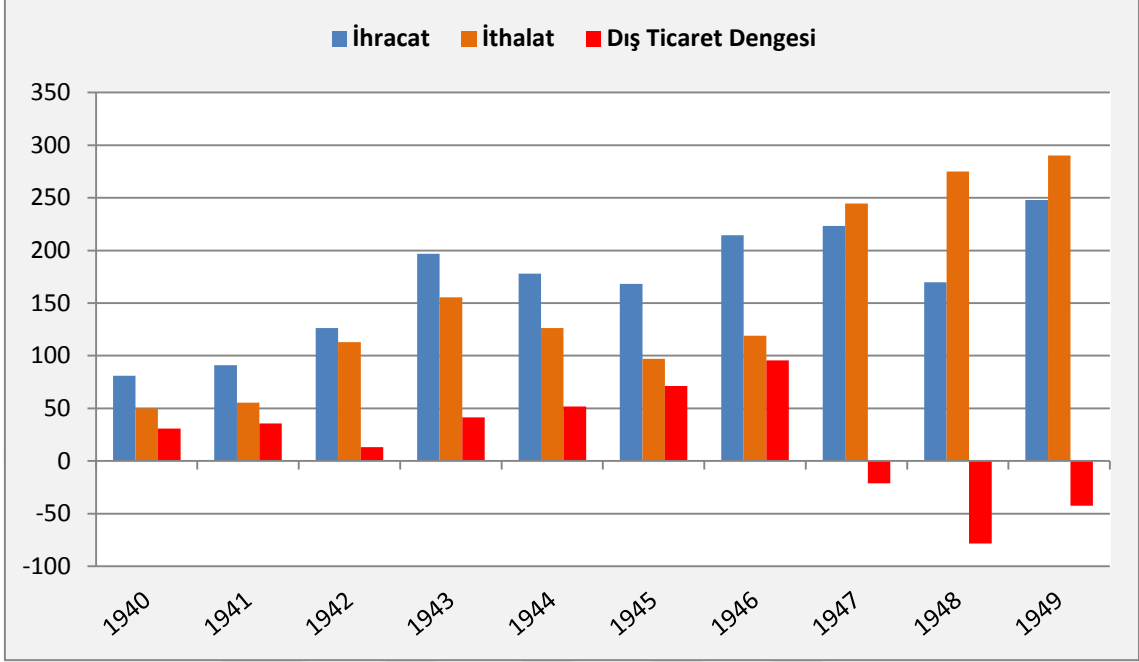
Kaynak: Erdinç Tokgöz, "Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi", 1997.

Tablo 1'de 1923 yılından II. Dünya Savaşı öncesine kadar olan dönemde dış ticaret yapısının mal grupları cinsinden değişimi gösterilmiştir. Bu dönemde ihracat bileşenlerinde çok ciddi değişimler söz konusu değilken ithalattaki bileşenlerde gözlenen değişim dikkat çekmektedir. 1929 yılı öncesi dönemde Osmanlı Devleti'nden kalan uygulamaların devam ettirilmesi zorunluluğu bu dönemde ithalatın yapısını etkilemiştir. 1923 yılında %81 olan tüketim mallarının toplam ithalat içindeki ağırlığı korumacı politikalar öncesi 1928 yılında %64'e düşmüştür. Aynı dönemde hammadde ve yatırım mallarında oransal olarak artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tüketim mallarına yönelik düşük de olsa ithal ikamesinin gerçekleşmekte olduğu izlenimi oluşmaktadır.⁷⁷

⁷⁷ Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.162-174.

Grafik 4: 1940 - 1949 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Milyon Dolar (\$)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046),

Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020.

*TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1940 - 1946 yılları devletçilik politikalarının ve savaş ekonomisinin uygulandığı dönem olarak ifade edilmektedir.⁷⁸ Savaş boyunca ordunun desteklenmesi için artan askeri harcamalar ve ithalatın daralması ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.⁷⁹ Bu yıllarda dış ticaret ülke koşullarından ziyade uluslararası durumdan daha çok etkilenmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen bu dönemde dış ticarete fazla vermeye yönelik politikalar benimsenmiştir.⁸⁰ İhracat artırılmak istense de hem ulusal paranın aşırı değerli olması hem de ihracattan vergi alınması nedeniyle ihracat gelirleri düşmüştür. Ancak bu dönemde ithalattaki azalma ihracattaki azalmadan fazla olduğundan dış ticaret dengesini olumlu etkilemiştir.⁸¹ 1929 yılından bu yana izlenen

⁷⁸ İlhan Uludağ ve Erişah Arıcan, **Türkiye Ekonomisi Teori, Politika**, İstanbul:Uygulama, Der Yayınları, 2003, s.14

⁷⁹ Pamuk, s.199.

⁸⁰ Cihan Bulut, **Ekonomik Yapı ve Politika Analizi**, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s.178.

⁸¹ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998, s.65.

politikaların da etkisiyle 1940-1946 döneminde dış ticarete fazla verilmiştir.⁸² Grafik 4'te görüldüğü gibi 1946 yılından sonra dış ticaret dengesi açık vermeye başlamıştır.

Türkiye her ne kadar II. Dünya Savaşı'na girmemiş olsa bile savaşın ekonomik etkilerini hissetmiştir. Türkiye bu dönemde büyük bir iş gücünü üretimden çekerek silah altına almıştır. Avrupa ülkelerinden ve ABD'den ara malı, yatırım malı ve mamul malların ithalatı sektöre uğramıştır.⁸³ Savaş sonrasında 7 Eylül 1946 tarihinde %116 oranında bir devalüasyon gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de yapılan ilk devalüasyonda dış ticarete serbestleşme hedeflenmiştir. Bu kapsamda hem ihracat artırılıp döviz geliri elde etmek hem de iç - dış fiyatlar arasındaki farkın azaltılması amacıyla ithalatın artırılması hedeflenmiştir. Ancak ihraç malları arzının ve ithal malları talebinin esnek olmamasından dolayı bu devalüasyon beklentileri karşılamamıştır. İthalattaki aşırı artışlar sonucunda döviz rezervleri tükenmiştir.⁸⁴

3. 1. 2. 1950 - 1960 Liberal Döneme Geçiş

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dış dünya ile ilişkilerini güçlendirmek amacıyla IMF'ye üye olmuştur. Bu durum Türkiye'yi dış dünyaya daha açık ve esnek bir duruma getirmiştir.⁸⁵ 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılacağı ve iktisadi kalkınmanın özel kesimin geliştirilmesiyle sağlanacağı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda tarıma dayalı büyüme modeli, özel sektör öncülüğünde sanayileşme ve dış ticarete liberalizasyon politikaları benimsenmiştir.⁸⁶

1946 yılından sonra dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla birlikte ithalatta artış yaşanmıştır. Bu artışta 1950 yılından sonra gelen yabancı sermaye ve dış ekonomik yardımların tüketim talebi oluşturmaları ve ithal girdiye dayalı ekonomi politikası etkili olmuştur.⁸⁷ İthalattaki artışın sürmesi nedeniyle 1953 yılından sonra dış

⁸² Şahin, s.92.

⁸³ Mahmut Arslan, "2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi", Aydın Toplum ve İnsan Dergisi, Yıl.2, Sayı.2, 2016, s. 3.

⁸⁴ Çoban, s.21.

⁸⁵ Sumru Altuğ, "Türkiye'de Büyüme, Yapısal Dönüşüm ve Dış Ekonomik Gelişmeler", **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Yıl.1, Sayı.1, 2006, s.4.

⁸⁶ Nuri Yavan, "Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi ve Yapısı", **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2001, s.114.

⁸⁷ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 17. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s.119.

ticarete tekrar kısıtlamalar getirilmiştir. İthalatı düşürmeye yönelik bu kısıtlamalar ihracatı da düşürdüğünden dış ticaret açığı sorunu devam etmiştir.⁸⁸

Tablo 2: Ekonomik Sektörlerin GSYH İçindeki Nispi Payları (1950 - 1960)

Yıllar	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)
1948 - 1949	42.6	14.5	42.9
1950 - 1953	43.9	13.7	42.4
1954 - 1956	38.7	16.0	45.3
1957 - 1960	39.5	16.9	43.6

Kaynak: Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, 2007, s.113.

Tablo 2'de 1950 - 1960 döneminde ekonomideki sektörlerin GSYH içindeki payları gösterilmiştir. Dönemin başında sanayi sektörünün GSYH içindeki payı %14,5 seviyesinde yer alırken tarım sektörünün payı %42,6 olarak gerçekleşmiştir. Dönem sonuna doğru GSYH içindeki paylarda tarım sektörünün payı azalırken sanayi sektörü nispi olarak artış göstermiştir. GSYH bileşimindeki yapısal değişime rağmen bu dönemde tarım sektörünün ekonomideki ağırlığı devam etmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin sanayi sektörü, temelleri 1930'lu yıllarda atılan temel tüketim mallarının ithal ikamesine yönelik bir yapıda bulunmaktadır. Yerli tarımsal ve madensel ham maddeleri işlemeye yönelik olan bu yapı 1950 - 1960 döneminde çok büyük değişikliğe uğramadan devam etmiştir. Bu dönemde Marshall yardımları sayesinde tarımda hızlı makineleşmenin sağlanması, 1950 - 1953 yılları arası dönemde iklim koşullarının elverişli olması ve Kore Savaşı'nın etkisi dolayısıyla tarımsal ürünlerin fiyatının yükselmesi iç talebin genişlemesine yol açmıştır. İç talebin genişlemesiyle sanayi sektörü gelişme göstermiştir.⁸⁹

⁸⁸ Lerzan Özkale ve Özgür M. Kayalıcı, "Dış Ticaretin Yapısal Gelişimi", Gülen Elmas Arslan (Ed.), **Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85'inci Yılında Türkiye Ekonomisi**, Ankara, Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2008, s.360.

⁸⁹ Şahin, s.114.

Tablo 3: İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı (1950 - 1962)

Yıllar	Tarım (%)	Sanayi (%)	Madencilik (%)
1950	93.0	1.4	5.6
1960	85.3	9.6	5.1
1961	79.1	15.6	5.3
1962	77.1	18.3	4.3

Kaynak: Türk Ekonomisinin 50 Yılı, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, İstanbul, 1973.

Tablo 3'te 1950 yılından Planlı Kalkınma Dönemi'ne kadar olan süreçte ihracatın sektörler bazında dağılımı gösterilmiştir. Dönemin başında toplam ihracat değeri içinde %1,4 yer tutan sanayi ürünleri, 1960 yılına gelindiğinde %9,6' ya ve sonra hızlı bir yükseliş göstererek sırasıyla %15,6 ve %18,3 seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde tarım ürünleri içindeki en yüksek payı, sanayide kullanılan ürünler ile orman ürünleri oluşturmaktadır.⁹⁰

1950 - 1960 dönemi boyunca madeni eşya, elektrikli ve diğer makineler ile taşıt araçları gibi ürün grubundan oluşan dayanıklı tüketim malları ve yatırım malları üreten alt sektörlerde çok önemli bir değişim görülmemiştir. Sanayi sektöründeki gelişim büyük ölçüde tüketim ve çeşitli ara malları alt sektörlerinde gerçekleşmiştir. Ara malları üreten; çimento ve ilaç başta olmak üzere kimya, yapı malzemesi, lastik ve plastik gibi alt sektörlerde önemli üretim artışları gerçekleşmiştir. Kamu kesiminin ürettiği sanayi ara mallarında kapasite genişlemesi sonucu bu sektörlerin katma değer içindeki oranı da artış göstermiştir.⁹¹

⁹⁰ İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, "Türk Ekonomisinin 50 Yılı", Fatih Yayınevi, İstanbul, 1973, s.246.

⁹¹ Kepenek ve Yentürk, s.112.

Tablo 4: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (1950 - 1958)

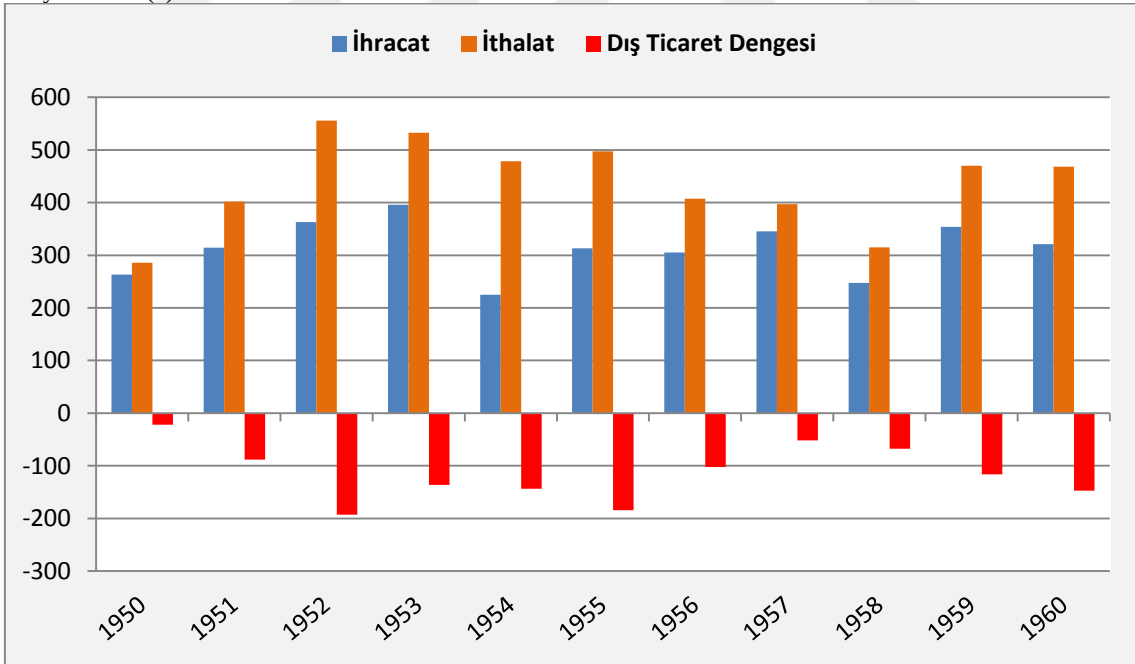
Yıllar	Ham Maddeler (%)	Yatırım Malları (%)	Tüketim Malları (%)
1950	33.0	46.0	21.0
1953	28.0	51.5	20.5
1957	44.0	43.5	12.5
1958	44.5	43.0	12.5

Kaynak: Türk Ekonomisinin 50 Yılı, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, İstanbul, 1973.

Tablo 4'te 1950 yılından 1958 yılı sonuna kadar olan dönemde ulusal imalat sanayi geliştikçe artan ithalatın mal grupları cinsinden payları gösterilmiştir. Dönem içindeki sanayileşme hamleleri sonucunda tüketim mallarının toplam ithalat içindeki nispi ağırlığı gittikçe azalırken sanayi üretimine yönelik ham madde ve yatırım malları ithalatı (makine ve teçhizat alımı) artmaya başlamıştır.⁹²

Grafik 5: 1950 - 1960 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Milyon Dolar (\$)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020.

*TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁹² İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, s.242.

Grafik 5'te de görüldüğü gibi bu dönem ithalatta önemli artışların yaşandığı ve dış ticaret dengesinde sürekli açık verildiği bir dönem olmuştur. 1953 - 1958 yılları arasında ithalata yönelik kısıtlama uygulamaları artan bir şekilde devam etmiştir. Bu uygulamalarla ithalatta yaşanan büyük daralma ithalata dayalı olan sanayi kesiminde önemli ölçüde hissedilmiştir. Bu doğrultuda 4 Ağustos 1958'de çeşitli ekonomik kararları içeren bir istikrar programı uygulamasına başlanmıştır. Bu program doğrultusunda TL'nin devalüe edilmesi, ithalat önündeki kısıtlamaların hafifletilmesi, bütçe harcamalarının kısılması, Kamu İktisadi Teşebbüsleri' nin (KİT) sunduğu mal ve hizmetlerin fiyatlarının artırılması gibi kararlar alınmıştır.⁹³

3. 1. 3. 1960 - 1980 Planlı Kalkınma Dönemi

1960'lı yıllarda yapılan planlamayla ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisi çerçevesinde iç pazarın dışarıdan gelecek rekabetten korunması hedeflenmiştir. Bununla birlikte sanayi yatırımlarının özendirilmesine yönelik uygulamalar geliştirilmiştir. Bu yıllarda yatırımları artırmak ve ihracatı teşvik etmek amacıyla bazı kanunlar çıkarılmıştır. Gelir Vergisi Kanunu çerçevesinde yapılan düzenlemelerle kalkınmada öncelikli bölgelere daha yüksek yatırım indirimleri uygulanmıştır. Bu dönemde bazı ürünlerin gümrük vergileri ve kotalarla korunması da benimsenen politikalar içerisinde yer almaktadır. Böylece iç piyasaya yönelik üretim yapan firmaların kurulması sağlanarak sanayi üretimi ihracata yöneltilip ekonominin kendi kaynaklarıyla büyümesi amaçlanmıştır.⁹⁴

Türkiye'de 1963 yılından itibaren planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. 1963 yılından başlanarak beş yıllık dönemlerle kalkınma planları uygulanmıştır. Bu doğrultuda ithal ikameci sanayileşme stratejisi benimsenmiş; ancak bu yöntem beklenildiği gibi dış ticaret açığına çözüm olmamıştır. Bunun nedeni ithal girdilerin sürekli artması ve ithal girdiyle gerçekleştirilen üretimin ihracata yönelik değil iç talebi karşılamaya yönelik olmasından kaynaklanmaktadır.⁹⁵

⁹³ Erdal Türkkan, **Türkiye Ekonomisi**, Orion Kitabevi, Ankara, 2016, s.70.

⁹⁴ Çoban, s.76-78.

⁹⁵ Fikret Başkaya, **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Ankara, Maki Basın Yayın, 2004, s.123.

Türkiye'de temel tüketim mallarının yerli üretimi planlı döneme gelinceye kadar büyük ölçüde gerçekleştirilmiş durumdaydı. Dokuma, giyim, şeker, içki, tütün vs. sanayi dallarında yapılan üretim ihtiyaçları karşılayacak seviyeye ulaşmıştı. Bu doğrultuda I. BYKP ve on beş yıllık perspektifte tarım ile sanayi sektörleri arasında denge kurulacağı ve uzun vadede gelişme için sanayileşme hamlesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır. II. BYKP' de sanayi sektörünün ekonominin lokomotif olması ön görülmüştür. Bu kapsamda kaynaklar sanayi sektörüne yönelik teşvikler için ayrılmış ve kamu kesiminin ara - yatırım malları üretimine yönelmesi hedeflenmiştir. III. BYKP' de diğer planlardan farklı olarak ara-yatırım malları üretimine ağırlık vermeye çalışılmıştır. Bu planla esas olarak ağır sanayilere öncelik verilmiştir. Sanayi sektörünün yapısının değişmesi için kamu kesimine öncülük verilirken özel sektör daha çok teşvik edilmiştir.⁹⁶

Tablo 5: Ekonomik Sektörlerin GSYH İçindeki Nispi Payları (1960 - 1979)

Yıllar	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)
1960	37.5	15.7	46.8
1963	34.6	17.1	48.3
1967	29.3	20.7	50.0
1968	27.9	21.5	50.6
1973	21.0	24.8	54.2
1979	21.7	23.8	54.5

Kaynak: Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, 2007,s.188.

Tablo 5'te Planlı Kalkınma Dönemi'nde ekonomideki sektörlerin GSYH içindeki payları gösterilmiştir. Planlı kalkınma döneminde ilk üç plan uygulaması doğrultusunda sanayi dallarına yönelik teşvik politikaları bu sektörün GSYH içindeki payını yükseltmiştir. I. BYKP' nin uygulamasının ilk yılında sanayi sektörünün payı %17,1 seviyesindeyken plan dönemi sonunda %20,7 olarak gerçekleşmiştir.⁹⁷

⁹⁶ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, 7.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s.232-233.

⁹⁷ DPT, "Türkiye'de Demokratik Planlı Kalkınma", **Planlama Dergisi**, Sayı. 42. Yıl Özel, Ankara, 2002, s.7.

Tablo 6: İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı (1963 - 1972)

Yıllar	Tarım Ürünleri (%)	Sanayi Ürünleri (%)	Madencilik Ürünleri (%)
1963	79.3	17.7	3.0
1967	81.5	14.5	4.0
1969	75.0	18.5	6.9
1972	70.0	25.1	4.9

Kaynak: DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).

Tablo 6'da 1963 - 1972 arası dönemde ihracatın sektörlere göre aldıkları pay gösterilmiştir. 1963 - 1967 döneminde gerçekleşen ihracat değeri tahminlerin gerisinde kalmıştır. Bu dönemde tarım ürünlerinin payının yüksek seyrettiği ve sanayi ürünlerinin payının bir miktar gerilediği görülmektedir. İkinci kalkınma planı döneminde sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı belirgin bir şekilde artış göstermiştir. Sanayi ürünlerinin payındaki bu artışın ihracatta yapısal bir değişiklik için yeterli olmadığı ifade edilmektedir.⁹⁸

Tablo 7: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (1963 - 1972)

Yıllar	Ham Maddeler (%)	Yatırım Malları (%)	Tüketim Malları (%)
1963	47.6	37.2	15.2
1967	61.9	30.1	8.0
1969	53.8	31.3	14.9
1972	58.9	34.3	6.8

Kaynak: DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).

Tablo 7'de 1963 - 1972 arası dönemde ithalatın mal gruplarına göre aldıkları pay gösterilmiştir. 1963 - 1967 yılları arasında ithalat içindeki en fazla payı hammaddeler almaktadır. Bu dönemde ithal edilen mallar arasında tüketim mallarının belirgin bir şekilde azalma eğilimi içine girdiği görülmektedir.⁹⁹ İkinci kalkınma

⁹⁸ Şahin, s.153.

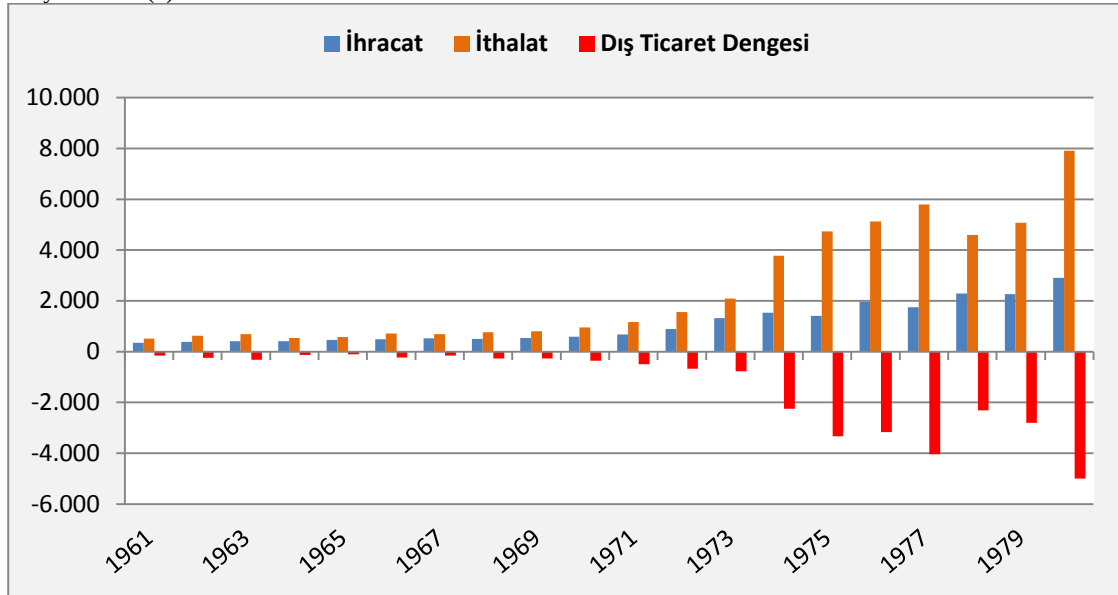
⁹⁹ DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), s.24.

planının uygulandığı 1968 - 1972 yılları arasında ham maddeler ile makine ve teçhizat ürünlerinden oluşan yatırım malları ithalat içinde görece daha yüksek pay almaya devam etmiştir.¹⁰⁰

Kalkınma planları döneminde dış ticaret politikasının temel amacı; ithalatı ikame edecek şekilde sanayileşmeyi sağlamak ve kendi kendine yetebilecek bir üretim kapasitesini oluşturmaktır. Bu durum iç pazarın dış rekabetten korunmasını gerektirdiği için bu dönemde dış ticarete korumacı politikalar izlenmiştir. Bazı gereksiz ve lüks görülen nihai ürünlere yüksek gümrük tarifeleri uygulandığı gibi doğrudan ithalatı kısıtlayıcı önlemler de alınmıştır. Üretim yapabilmek için gerekli olan ham madde, ara malı ve bazı yatırım mallarının ithal edilmesi gerekliliği ciddi bir döviz ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde firmalar üretimi iç pazara yönelik yaptıklarından dolayı dış satımdan yeteri kadar ihracat geliri elde edilememiştir. İthal ikameci strateji dış dünya ile rekabeti sağlayamadığından ihracata yönelik bir sanayi kurulamamıştır. Bu durum üretimde kullanılan girdilerde dışa bağımlılığı ve ithalatı sürekli artırmıştır.¹⁰¹

Grafik 6: 1960 - 1980 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Milyon Dolar (\$)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020.

*TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

¹⁰⁰ DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973 - 1977), s.57.

¹⁰¹ Kepenek ve Yentürk, s.363.

Grafik 6'da görüldüğü gibi dış ticaret dönemin sonlarına doğru ciddi şekilde artış göstermektedir. 1973 - 1974 yıllarında petrol fiyatlarının artması ithal malların fiyatlarını da artırmıştır.¹⁰² Türkiye'de 1977 yılına gelindiğinde ekonomik istikrarın önemli ölçüde bozulması üretimi olumsuz yönde etkilemiş ve karaborsacılık görülmeye başlanmıştır.¹⁰³ 1978 - 1979 yıllarında dışarıdan gelen kaynakların azalması nedeniyle ithalatta durgunluk yaşanırken ihracatta ise belli bir miktar artış eğilimi yaşanmıştır. 1946, 1950 ve 1970 yıllarında istisnai bir müdahale olarak kabul edilen devalüasyonlar 1977 yılından itibaren her yıl ve gerektiğinde birkaç defa olmak üzere uygulanan olağan bir durum haline gelmiştir.¹⁰⁴

3. 2. TÜRKİYE'NİN 1980 NEOLİBERAL DÖNEM SONRASI DIŞ TİCARET VE SANAYİ YAPISINDAKİ DEĞİŞİM

Türkiye ekonomisinde 1980 yılından sonra dış dünyaya açılmaya yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. 24 Ocak 1980 'den itibaren daha önce uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikaları terk edilerek yerine ihracata dayalı sanayileşme politikaları benimsenmiştir.¹⁰⁵ 1980'li yıllardan sonra ekonominin dışa açılmasıyla birlikte yeni üretim teknolojileri ve finansal sistemin gelişmesi sonucu sanayi sektörü gelişim göstermiştir. Sanayi sektörü bu dönemde mümkün olduğu kadar tam kapasite çalışmakla birlikte ara malı ithalatını da artırmıştır. Sanayi malları ihracatında ise ağırlıklı olarak tekstil, dokumacılık, demir - çelik ve gıda malları yer almaktadır. Bu yıllarda uygulanan liberal politikalar sonucunda Türkiye'nin dış ticaret hacmi hızla artmıştır.¹⁰⁶

Türkiye'de 24 Ocak kararlarıyla ihracata dayalı sanayileşmeye yönelik politikalar izlenmiştir. 24 Ocak kararları ile atılan adımlar şu şekilde ifade edilmektedir.¹⁰⁷

➤ *İthalatta serbestleşmenin sağlanması ve dışa açılma sürecinin hız kazanması*

¹⁰² Çoban, s.106.

¹⁰³ Kazgan, s.115.

¹⁰⁴ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, 22. Baskı İmge Kitabevi, Ankara,2016, s.142.

¹⁰⁵ Ahmet İncekara, “Küreselleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı.42, 2001, s.930.

¹⁰⁶ Çoban, s.135.

¹⁰⁷ İlhan Uludağ ve Erişah Arıcan, **Erişah Türkiye Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama**, İstanbul, Der Yayınları, 2003, s.47-48.

- *İhracatın teşvik edilmesi ve bu sayede döviz gelirlerinin artırılması*
- *Fiyat kontrollerinin kaldırılması*
- *Enflasyonun denetim altına alınması*
- *TL'nin devalüe edilmesi*
- *Para politikası olarak esnek kur politikası izlenmesi*
- *Faiz oranlarının serbestleştirilmesi ve gerçekçi bir faiz politikasının izlenmesi*

24 Ocak kararları doğrultusunda özellikle 1984 yılından sonra ithalatın serbestleştirilmesiyle kaçakçılık ve karaborsa faaliyetleri büyük ölçüde engellenmiş ve haksız rekabet ortadan kaldırılmıştır. Bu durum yabancı sermaye girişleri üzerinde olumlu etki göstermiştir. Dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çerçevesinde sanayinin yeniden yapılanması sağlanmıştır. İhracatı teşvik eden politikalarla birlikte sanayiciler, iç piyasasının yetersizliğinden kurtularak dış piyasalara yönelmeye başlamıştır. Türkiye'de 1980 yılı öncesi dönemde iç pazar nispeten daha küçük ve satın alma gücü yetersiz bir yapıdaydı. Bu durum küçük ölçekli firmaların, ileri teknoloji kullanamamalarından ve optimum ölçekte tesisler kuramamasından ötürü düşük verimli çalışmalarına neden olmuştur. Ekonominin dışa açılmasıyla mevcut pazarlar genişlerken iç pazarın yetersiz olduğu sanayi dalları gelişme göstermiştir. Dış pazarlara üretim yapıldığından kapasite kullanım oranları artmıştır. Bu doğrultuda üretim yapan tesisler ölçek ekonomileri sayesinde maliyetleri aşağı çekerek rekabet gücünü artırmışlardır.¹⁰⁸

1980'li yıllarda iç talebin kısılması ve etkili olan ihracat teşvikleriyle toplam üretim iç piyasalardan dış piyasalara doğru yönelmiştir. Serbestleştirilen ithalatla birlikte ara malı ve yatırım mallarına olan bağımlılık artmıştır.¹⁰⁹ 1980'li yıllarda izlenen politikaların en önemli başarısı ihracatta meydana gelen artışlar olmuştur. 1979 yılında yaklaşık 2,3 milyar dolar olan ihracat 1985 yılında 8 milyar dolara 1989 yılında ise 11,7 milyar dolara ulaşmıştır.¹¹⁰ Türkiye, 1990'lı yıllara doğru yüksek ihracat artışlarıyla ihracat kapasitesini hızlı bir şekilde artıran ülkelerden birisi olmuştur. 1979 yılında

¹⁰⁸ Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, s.237.

¹⁰⁹ Boratav, s.162.

¹¹⁰ Zeynep Karaçor ve Volkan Alptekin, "1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.6, Sayı.11, 2006, s.309-310.

mamul malların toplam ihracat içindeki payı %36 seviyesindeyken 1990 yılına geldiğinde %80 seviyesine yükselmiştir. Bu dönemde ihracatın bu denli artmasının başka bir sebebi ise reel kur değerinin düşürülmesi ve ihracata sağlanan güçlü destekler olmuştur. Bu güçlü ihracat destekleri aynı zamanda yasa dışı olan hayali ihracatın da artışında etkili olmuştur.¹¹¹

1980 yılından sonra uygulanan ihracat sektörü odaklı sanayileşme stratejisi altında sanayi sektöründe hızlı bir büyüme gerçekleşmiştir. 1981-1990 döneminde sanayi sektöründeki büyüme oranları konjonktürel dalgalanmalar gösterse de ortalama %7 oranında büyüme gerçekleşmiştir.¹¹² Bu dönemde imalat sanayisinin kendi içindeki yapısal değişimi önceki dönemlere uygun bir eğilim göstermiştir. Tüketim malları üreten alt sektörlerin genel toplam üretim içindeki nispi payı azalırken ara malları üreten alt sektörlerin payı artış göstermiştir. 1987 yılında tüketim malları grubunun payı %42,6 olurken ara malları üreten sanayi dallarının payı %42,4 olmuştur. İmalat sanayi içinde yatırım malları üreten sanayi dallarının payı ise %15 gibi düşük seviyelerde gerçekleşmiştir.¹¹³

Tablo 8: Sektörlere Göre İhracat Gerçekleşmeleri (1980 - 2001)

Milyon Dolar (\$)

Yıllar	Tarım	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	Sanayi	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	Madencilik	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	Toplam İhracat
1980	1.672	57.4	1.047	36.0	191	6.6	2.910
1990	2.388	18.4	10.240	79.0	331	2.6	12.959
1996	2.709	11.7	20.126	86.7	389	1.7	23.224
2001	2.234	7.1	28.703	91.6	349	1.1	31.334

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1997); TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 22 Nisan 2020.

Tablo 8'de 1980 yılından 2000'lerin başına kadar olan dönemde sektörler bazında ihracatın ne seviyede gerçekleştiği ve toplam ihracatta bu sektörlerin ne kadar

¹¹¹ Muzaffer Demirbaş, "1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.13, Sayı.2, 2003, s.239.

¹¹² Karluk, Türkiye Ekonomisi, s.240.

¹¹³ Şahin, s.210.

pay aldıkları gösterilmiştir. Türkiye ekonomisinde ihracatın yapısı 1980 yılından sonra değişim ve gelişim göstermiştir. Tarımsal ürünlerden elde edilen ihracat geliri bu yıldan sonra gerileyerek 2001 yılında toplam ihracat gelirinin %7,1 seviyesine kadar düşmüştür. Bununla birlikte sanayi ürünlerinin payı 1980 yılında %36 seviyesindeyken 2001 yılına gelindiğinde %91,6 seviyesine ulaşmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında izlenen teşvik politikalarının ve döviz kuru ayarlamalarının büyük bir etkisi olmuştur.

1980 yılından sonra toplam ihracat içinde imalat sanayi ürünleri ilk sırada yer almaktadır. İmalat sanayi içerisinde tekstil sanayisinin büyük bir önemi vardır. Bununla birlikte petrokimya, kimya ve elektriksiz makineler sanayi ürünleri önemli paylara sahip alt sektörleri oluşturmaktadır. 1980 - 1988 döneminde dokuma ve giyim ürünleri sektöründe dünya ihracat büyüme oranı %5 seviyesindeyken Türkiye'de bu oran %23,2 seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde bu sektörün Türkiye ihracatındaki payı da %17,8 olarak gerçekleşmiştir.¹¹⁴

Türkiye ekonomisinde planlı dönemin başlarında toplam ithalat içindeki en büyük pay ham madde ve ara mallarından oluşmaktaydı. Tüketim malları ithalatının toplam ithalat içindeki payı giderek azalma göstermiştir. Bu doğrultuda 1980 sonrasındaki liberal dış ticaret politikaları ithalatın bileşimini de etkilemiştir. İthalatta ara malları ve yatırım mallarının payının yükselmesi ekonominin dışa bağımlılığını artırmıştır.¹¹⁵

¹¹⁴ Karluk, Türkiye Ekonomisi, s.598.

¹¹⁵ Şahin, s.173.

Tablo 9: Sektörlere Göre İthalat Gerçekleşmeleri (1980 - 2001)

Milyon Dolar (\$)

Yıllar	Ham Maddeler	Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	Yatırım Malı	Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	Tüketim Malı	Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	Toplam İthalat
1980	6.158	77.9	1.581	20.0	170.4	2.2	7.909
1990	13.489	60.5	5.789	26.0	3.023	13.6	22.302
1996	29.114	66.7	10.253	23.5	4.021	9.2	43.627
2001	30.300	73.2	6.940	16.8	3.813	9.2	41.399

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1997); TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 22 Nisan 2020.

Tablo 9'da 1980 yılından 2000'lerin başına kadar olan dönemde sektörler bazında ithalatın ne seviyede gerçekleştiği ve toplam ithalatta bu sektörlerin ne kadar pay aldıkları gösterilmiştir. Türkiye'nin ithalatında imalat sanayi ürünleri çok önemli bir yer tutmaktadır. Kimya, demir-çelik, makine, elektrikli makine ve cihazlar önemli ürünler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte işlenmiş tarım ürünleri de sanayi ürünleri ithalatında nispi bir öneme sahiptir.¹¹⁶

1980 yılından sonra neoliberal politikaların etkisiyle ithalat rejimindeki serbestleşme sonucu tüketim malları ithalatı artış eğilimi içine girmiştir. Ham madde, ara malı ve yatırım malları toplam ithalat içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte tüketim mallarının, toplam ithalat içinde artış eğilimi göstermesine rağmen küçük bir paya sahip olması Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olduğunu göstermektedir.¹¹⁷ Bu dönemde serbest ithalat politikası sonucunda dış ticaret hacmi hızlı bir şekilde artmıştır. 1980 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %30 seviyelerindeyken 1987 yılına gelindiğinde bu oran %72'ler seviyesine ulaşmıştır. İhracat bileşiminde sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı hızlı bir şekilde artarak %70'ler seviyesine yükselmiştir.¹¹⁸

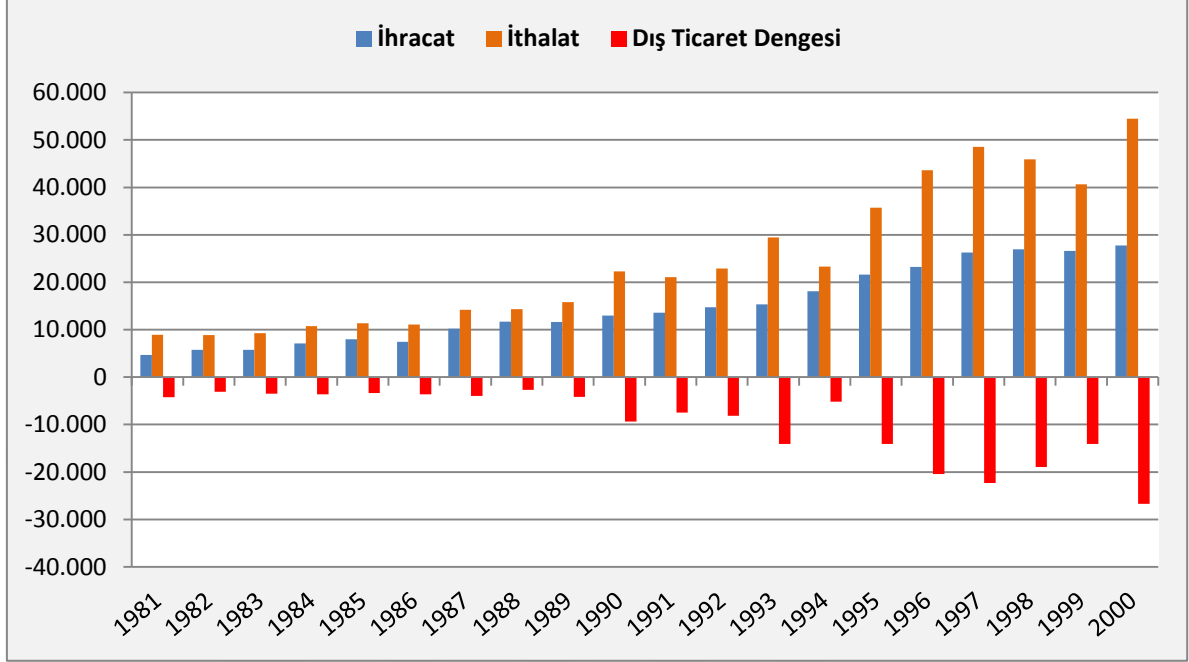
¹¹⁶ Erdem Bağcı, "Türkiye'nin İmalat Sanayi Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Analizi", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.38, Sayı.1, 2016, s.83.

¹¹⁷ Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, s.601.

¹¹⁸ Çoban, s.138.

Grafik 7: 1980 - 2000 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Milyon Dolar (\$)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046),

Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020.

*TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 7'de de görüldüğü gibi dış ticaret açığı 1989 yılından sonra belirgin bir şekilde artış göstermiştir. 1989 yılına gelindiğinde 32 sayılı kararla ulusal mali piyasalar serbestleştirilmiştir. Böylece uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kambiyo kontrolleri kaldırılmıştır.¹¹⁹ Finansal sermaye hareketlerinin artmasıyla Türkiye dışa açık ve "sıcak para cenneti" olan bir ekonomi haline gelmiştir.¹²⁰ 1990 yılı Türkiye'de portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye girişlerinin sıçrama yaptığı yıl olmuştur. Finans piyasaları spekülatif yabancı sermaye hareketlerine bağımlı hale gelmiştir. Dolayısıyla üretken olan sektörlere sabit sermaye yatırımları yapılamamıştır. Bu durum TL'nin aşırı değer kazanmasıyla ithalatı artırmış ve dış ticaret üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmiştir.¹²¹

1991 yılına girilirken Körfez Savaşı'nın etkisiyle petrolün varil fiyatı 15 dolardan 31 dolara kadar yükselmiştir. Bu krizle birlikte ihracat düşerken ithalatın parasal değeri önemli ölçüde artış göstermiştir. 1990 - 1991 Körfez Savaşı sırasında

¹¹⁹ Mahfi Eğilmez, Türkiye Ekonomisi, 3. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2020, s.205.

¹²⁰ Çoban, s.148.

¹²¹ Kepenek ve Yentürk, s.216.

piyasalardan büyük miktarda paranın çıkmasıyla TL değeri kaybetmiş, faizler yükselmiş ve ekonomi durgunluk içerisine girmiştir.¹²²

1993 yılı Türkiye dış ticaret açığının en üst seviyeye çıktığı ve ihracatın ithalatı karşılama oranının %52,1 seviyesine düştüğü bir yıl olmuştur. Bunun en önemli nedeni 1989 yılından beri TL'nin aşırı değerlenmesi ile ithalatın teşvik edilip ihracatın pahalı hale gelmesidir.¹²³ 1993 yılında meydana gelen bu rekor dış ticaret açığı ekonomide mali bir krize neden olmuştur. 1994 yılında 5 Nisan kararları olarak ifade edilen ekonomik istikrar programı açıklanmıştır. 1993 yılının sonunda 14,45 TL olan \$/TL kuru 7 Nisan 1994 tarihinde 39,85 TL seviyesine yükselmiştir.

1995 yılına gelindiğinde Türkiye, Avrupa Birliği ile 1996 yılında yürürlüğe girecek olan Gümrük Birliği Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşmanın temelinde taraflar arasında malların serbest bir şekilde dolaşımı ve üçüncü ülkelere karşı da ortak gümrük tarifesi uygulanması yer almaktadır.¹²⁴ Gümrük Birliği'nin tamamlanmasının ardından hızlı bir ithalat artışı da yaşanmıştır. AB menşeli nihai ürün ithalatının artması dış ticaret açığının büyümesine neden olmuştur.¹²⁵

1980 - 2000 yılları arası dönemde Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşlar daha çok imalat sanayi ve hizmetler sektöründe etkin olmuşlardır. Bu dönemde ülkede bulunan yabancı sermayenin %90'a yakını OECD kaynaklı AB ülkelerinden oluşmaktadır. Gümrük Birliği anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle birlikte Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İtalya ve Belçika kaynaklı yabancı sermaye izinlerinde artış yaşanmıştır. Yabancı sermaye artışlarında özellikle imalat sanayi alt kalemleri içinde yer alan gıda, tütün, iplik, dokuma, hazır giyim, çimento, kimya, plastik, elektrik-elektronik, taşıt araçları ve taşıt araçları yan sanayisi sektörleri önemli bir paya sahip konumdadır. Hizmet alt sektörlerinden turizm, ticaret, bankacılık ve

¹²² Pamuk, s.281.

¹²³ Erdiç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, 5. Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık, 1999, s.217-218.

¹²⁴ Ümit Engin Tekin, Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisine Etkileri (1996-2016), **Social Sciences Studies Journal**, Vol.3, Nu.12, 2017, s.2101.

¹²⁵ Nurdan Kuşat, "Gümrük Birliğinin Türkiye Dış Ticaretine Statik Etkileri: 1980-1995 / 1996-2013 Karşılaştırmalı Analizi", **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.29, Sayı. 4, 2015, s.641.

yatırım finansmanı gibi alanlar da yabancı sermaye yatırımları açısından öncelikli alanlar olmuştur.¹²⁶

Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde tarım sektörünün payı 1990 yılında %18,4 seviyesindeyken 2000 yılına gelindiğinde bu oran %7,8'e gerilemiştir. Bu süreçte sanayi sektörünün payı ise %79 seviyesinden %91,2 seviyesine yükselmiştir. Türkiye'de ihracatçı olan sektörlerin aynı zamanda önemli ithalat yapan sektörler olması da ihracatın ithalata bağımlılığını ortaya koymaktadır. İhracatın ithalata bağımlı olması, ihracatı yapılan malların ara mal ithalatına olan ihtiyacından kaynaklanmaktadır.¹²⁷

1998 - 1999 yıllarında meydana gelen küresel kriz ve iç piyasada yaşanan ekonomik sorunlar ve durgunluk sebebiyle dış ticaret açığında azalma eğilimi ortaya çıkmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleriyle hem tüketim hem de yatırım harcamalarında önemli daralmalar meydana gelmiştir.¹²⁸ 2000 yılında dış ticaret açığı yaklaşık olarak 27 milyar dolar olmuştur. Bu yılda ihracatın ithalatı karşılama oranı %51 seviyesine kadar düşmüştür.

¹²⁶ Ankara Ticaret Odası, "**Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri**", Yay. Haz: Mustafa Kahramanyol, 2001, s.321.

¹²⁷ Ali Eşiyok, "Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaret Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz", **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Cilt.3, Sayı.1-2, 2008, s.140.

¹²⁸ Çoban, s.172.

Tablo 10: 2000 Sonrası Dış Ticaret Göstergeleri

Bin Dolar(\$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat Karşılama Oranı (%)
2000	27.774.906	54.502.821	-26.727.914	51.0
2001	31.334.216	41.399.083	-10.064.867	75.7
2002	36.059.089	51.553.797	-15.494.708	69.9
2003	47.252.836	69.339.692	-22.086.856	68.1
2004	63.167.153	97.539.766	-34.372.613	64.8
2005	73.476.408	116.774.151	-43.297.743	62.9
2006	85.534.676	139.576.174	-54.041.499	61.3
2007	107.271.750	170.062.715	-62.790.965	63.1
2008	132.027.196	201.963.574	-69.936.378	65.4
2009	102.142.613	140.928.421	-38.785.809	72.5
2010	113.883.219	185.544.332	- 71.661.113	61.4
2011	134.906.869	240.841.676	- 105.934.807	56.0
2012	152.461.737	236.545.141	- 84.083.404	64.5
2013	151.802.637	251.661.250	-99.858.613	60.3
2014	157.610.158	242.177.117	-84.566.959	65.1
2015	143.838.871	207.234.359	-63.395.487	69.4
2016	142.529.584	198.618.235	-55.088.651	71.8
2017	156.992.940	233.799.651	-76.806.711	67.1
2018	167.920.613	223.047.094	-55.126.481	75.3
2019	171.464.945	202.704.320	-31.239.375	84.6

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020.

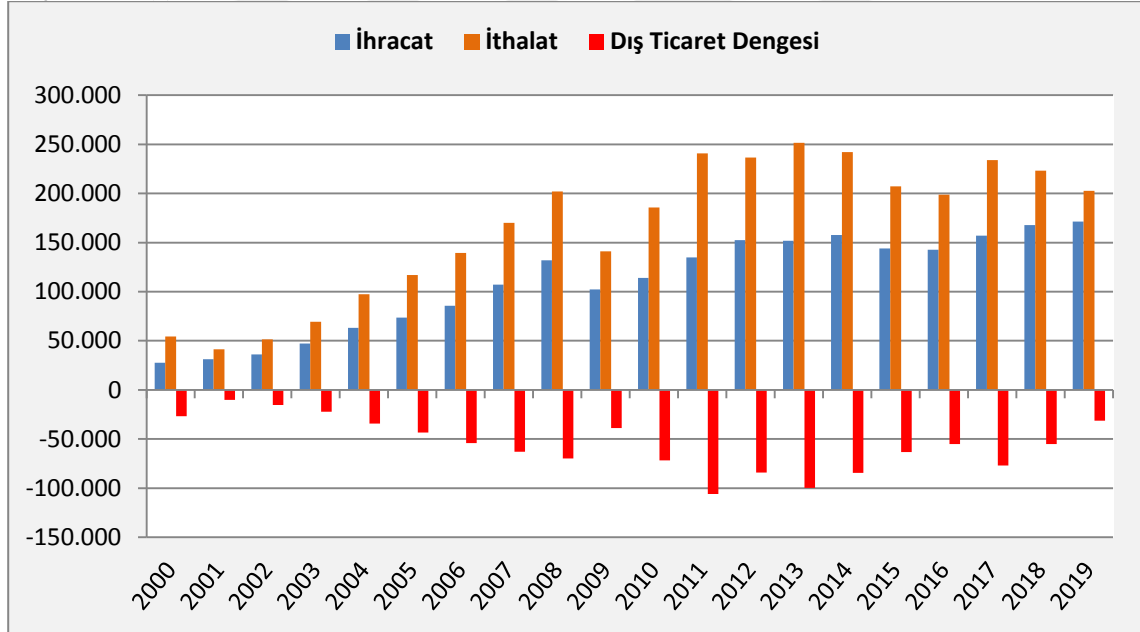
*TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 10'da 2000 yılından 2019 yılına kadar olan dönemde dış ticaretin gelişimi gösterilmiştir. Bu dönemde dış ticaretin sürekli açık verdiği görülmektedir. 2002

yılından sonra dış ticaretteki açık 2008 yılında meydana gelen küresel ekonomik krize kadar artarak devam etmiştir. 2009 yılında küresel krizin etkisiyle ticaret hacmi daralmış ve dolayısıyla dış ticaret açığı da azalmıştır. 2009 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %72,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 - 2019 yılları arasındaki dış ticaret verilerinde dalgalanmalar yaşanmıştır. 2011 yılında dış ticaret açığı yaklaşık 106 milyar dolar seviyesine ulaşarak rekor seviyede gerçekleşmiştir. Bu dönemde dış ticaret verilerinde dalgalanmaların yaşanmasındaki en etkili faktörlerden biri döviz kurlarında oynaklık yaşanmasıdır. Bu durum 2015 ve 2016 yıllarında dış ticaret hacminin azalmasına yol açmıştır. Dış ticaret hacminin azalmasına yol açan önemli etkenlerden bir diğeri ise son yıllarda korumacı politikaların etkili olmasıdır. 2017 yılından itibaren ithalatta azalma yaşanırken ihracatta artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum son 2 yılda dış ticaret açığına olumlu katkı yapmaktadır.¹²⁹

Grafik 8: 2000 - 2019 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Milyon Dolar (\$)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 25 Nisan 2020.

*TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 8'de görüldüğü gibi 2000'li yılların başından günümüze kadar olan dış ticaret açığı sorunu devam etmektedir. Dış ticaret açığının son yıllarda azalmasının

¹²⁹ Orhan Eren ve Ali Osman Gürbüz, "Türkiye'nin Seçilmiş Ülkeler İle Olan Dış Ticaretinin Belirleyicileri ve Reel Döviz Kuru ile İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz", **Maliye ve Finans Yazıları Dergisi**, Sayı.114, 2020, s.322.

temelinde ihracatta katma değeri yüksek sanayi ürünleri payının artması kadar döviz kurlarının artmasıyla ticaret hacminin düşmesi de etkili olmuştur. 2019 yılında dış ticaret açığı yaklaşık 32 milyar dolar seviyesinde gerçekleşirken ihracatın ithalatı karşılama oranı %84,6 seviyesine ulaşmıştır. 2019 yılında dış ticaret açığı 2011 yılına kıyasla %72 oranında azalırken bir önceki yıla kıyasla %45 oranında azalmıştır.¹³⁰

3. 2. 1. Türkiye Ekonomisinde İhracatın Yapısı ve Analizi

İhracatın ülke ekonomisinde çok önemli bir yeri vardır. İhracatın artırılmasıyla birlikte elde edilen döviz gelirleriyle hammadde ve yatırım mallarının ithalatı kolaylaşmakta ve ihracat sektörlerinde üretim maliyetleri azalmaktadır. İhracat istihdamı da artırırken kaynakların etkili bir şekilde dağılımını da sağlamaktadır.

1980'li yıllarda ihracata dayalı büyüme stratejisinin benimsenmesiyle birlikte Türkiye ekonomisinin ihracat yapısı tekstil-giyim-deri ve gıda gibi emeğin yoğun kullanıldığı sektörlerle doğru gelişim göstermiştir. 1996 yılında AB ile kurulan Gümrük Birliği sonrasında ise toplam ihracat içerisinde motorlu kara taşıtları, elektrikli makine ve cihazlar, ana metal ve imalat sanayi gibi nispeten sermaye ve ölçeğin yoğun kullanıldığı sektörlerin payı artış göstermiştir.¹³¹ 2000'li yıllara gelindiğinde ihracat artışında önemli bir ivme yakalanmıştır. Türkiye'nin küresel ticaret içerisindeki ihracattan aldığı pay 2004 yılında %0,69 iken 2013 yılında %0,82 ye ve 2019 yıl sonu itibarıyla %0,96 seviyesine yükselmiştir. Dünyada en fazla ihracat yapan ülkeler sıralamasında Türkiye 2019 yılında 29. sırada yer almıştır.¹³²

Günümüz rekabet koşullarında gelişmekte olan bir ülkenin dışsal şoklardan en az düzeyde etkilenmesinin temel koşulu, sürdürülebilir rekabet gücüne dayalı bir ihracat yapısına sahip olmasıdır. Bu yapının ortaya çıkabilmesi için dış ticaretin ürün ve ülke bazında çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Rekabet gücü açısından emek yoğun ve sermaye yoğun üretim yapısı önem arz etmektedir. BRICS ülkeleri içerisinde yer alan

¹³⁰ TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5801> (20 Mayıs 2020).

¹³¹ Şeref Saygılı ve Diğerleri, "Türkiye İmalat Sanayinin İthalat Yapısı", TCMB Çalışma Tebliği, Cilt.10, Sayı.2, 2010, s.7-8.

¹³² WTO, Trade Profiles 2020, https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_profiles19_e.htm (20 Mayıs 2020), s.368.

Çin ve Hindistan gibi ekonomiler emek yoğun sektörlerde dünyanın önemli merkezleri haline gelmiştir. Bu durum Türkiye ihracatı içerisindeki emek yoğun sektörlerin payının azalmasına yol açmıştır.¹³³

Tablo 11: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı İlk 10 Ülke

Bin Dolar(\$)

	ÜLKELER	2017	2018	2019	2019 Toplam İhracattaki Payı (%)
1	Almanya	15.118.910	16.137.388	15.381.332	9.0
2	İngiltere	9.603.189	11.107.336	10.858.011	6.3
3	İtalya	8.473.629	9.560.597	9.284.652	5.4
4	Irak	9.054.612	8.346.276	8.975.943	5.2
5	ABD	8.654.268	8.304.672	8.043.054	4.7
6	Fransa	6.589.874	7.293.603	7.641.538	4.5
7	İspanya	6.302.135	7.708.490	7.641.186	4.5
8	Hollanda	3.864.486	4.760.826	5.417.984	3.2
9	İsrail	3.407.436	3.894.506	4.355.860	2.5
10	Rusya	2.734.316	3.399.827	3.852.545	2.2
İlk 10 Ülke Toplamı		73.802.855	80.513.521	81.452.105	-
Gen. İhracat İçindeki Payı (%)		47.0	47.9	47.6	-
Genel Toplam		156.992.940	167.923.862	171.098.411	-

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2020.

*Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 11'de Türkiye'nin yıllar itibarıyla en çok ihracat yaptığı ülkeler gösterilmiştir. Türkiye'nin ihracatını 2019 yılı itibarıyla ülke bazında değerlendirdiğimizde ilk sırayı %9 ile Almanya alırken onu sırasıyla %6,3 ile İngiltere ve %5,4 ile İtalya izlemektedir.

¹³³ Saygılı ve Diğerleri, s.8.

Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 10 ülke toplam ihracatın neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Bu ülkeler içerisinde AB üyesi 5 ülke yer alırken BRICS ülkelerinden sadece Rusya'nın yer alması dikkat çekmektedir.

Tablo 12: Türkiye'nin İhracatında İlk 10 Fasıl

Bin Dolar(\$)

Fasıl No	Fasıl Açıklaması	2019	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
87	Demiryolu ve Tramvay Vagonları Dışındaki Araçlar ve Bunların Aksam Parçaları	26.175.170	15.3
84	Makine, Mekanik Aletler,Nükleer Reaktörler,Kazanlar; Bunların Parçaları	16.453.863	9.6
72	Demir ve Çelik	9.939.444	5.8
61	Örme Giyim Eşyası ve Aksesuarı	9.089.251	5.3
85	Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları	8.729.310	5.1
71	Doğal veya Kültür İncileri; Kıymetli veya Yarı Kıymetli Taşlar, Kıymetli Metaller	7.327.231	4.3
27	Mineral Yakıtlar ve Mineral Yağlar	7.315.812	4.3
73	Demir veya Çelikten Eşya	6.485.649	3.8
62	Örülmemiş Giyim Eşyası ve Aksesuarı	6.450.945	3.8
39	Plastikler ve Mamulleri	6.287.017	3.7
10 Fasıl Toplamı		104.253.692	-
10 Fasılın Genel İçindeki Payı (%)		60.9	-
Genel Toplam		171.098.411	-

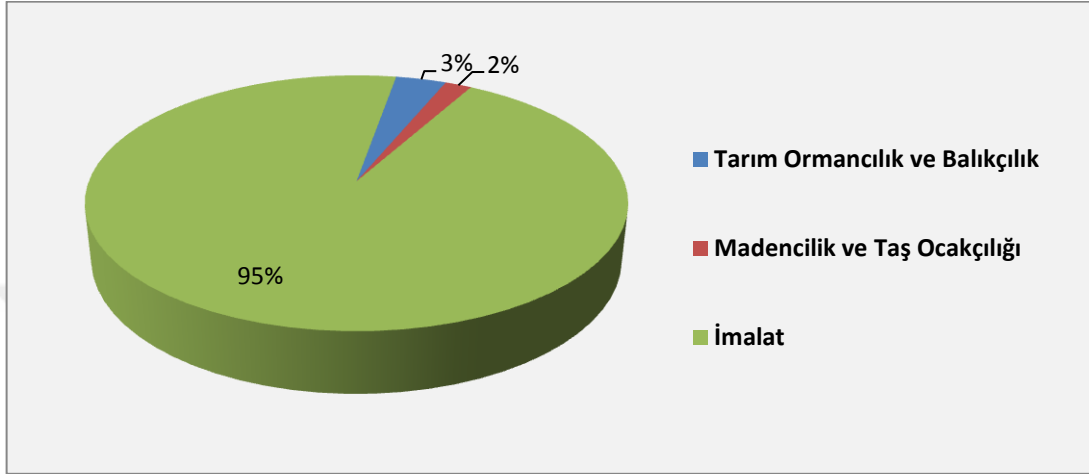
Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 12'de gösterildiği gibi Türkiye'nin ihracatını fasıllara göre değerlendirdiğimizde ihraç edilen ilk 10 ürün grubunun toplam ihracatın yaklaşık olarak %61'ini oluşturduğu görülmektedir. İhracatta ilk sırayı motorlu kara taşıtları almaktadır.

Bu anlamda bu sektör ihracatın lokomotifi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu sektörü sırasıyla kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler ile demir çelik sektörü izlemektedir.

Grafik 9: Türkiye'de İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı (2019)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2020.

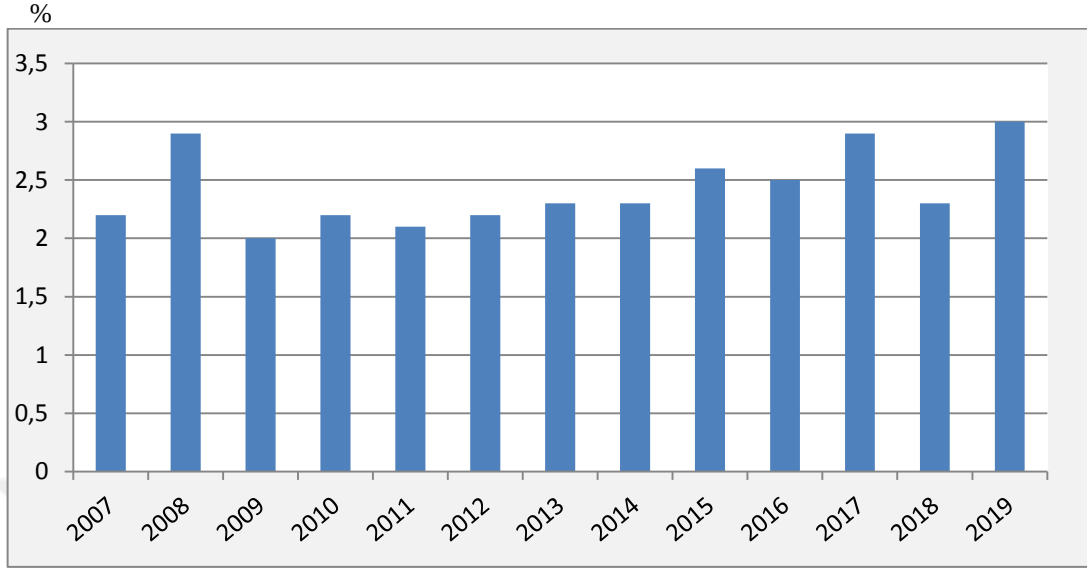
**TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 9'da 2019 yılı itibarıyla ihracatın sektörlere göre aldığı paylar gösterilmiştir. Türkiye ihracatı içerisinde 1980'li yıllara kadar tarım ürünlerinin payı imalat sanayi ürünlerinden daha fazla yer almaktadır. Türkiye 'nin bu yıldan sonra dışa açılma süreciyle birlikte ihracat performansında gelişme olmuştur. Bu performans 1990'lı yıllarda zayıflamış ve 2001 ekonomik krizi sonrasında ise artan bir ivme yakalamıştır.¹³⁴ Türkiye ekonomisinde ihracatın performansını belirleyen ana etmen imalat sanayi sektörüdür. 1980'li yıllardan sonra imalat sanayi sektörü payını artırmış ve 2019 yılına gelindiğinde %95 gibi çok yüksek bir seviyeye ulaşmıştır.¹³⁵

¹³⁴ Cesim Çelik, "Türkiye'nin İhracat Potansiyelinin Artırılması Kapsamında Çin'in İhracat Politikalarının Değerlendirilmesi", **Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi**, 2016, s.93.

¹³⁵ İbrahim Arısoy, "Türkiye'de Sanayileşme ve Temel Göstergeler Açısından Sanayinin Gelişimi", **Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt.14, Sayı.1, 2005, s.58.

Grafik 10: Türkiye İmalat Sanayinin Yüksek Teknoloji İhracat Payı

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, (<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>), Erişim Tarihi: 20 Eylül 2020.

**Wordbank sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Dünya Bankası'ndan elde edilen verilerden yararlanılarak oluşturulan Grafik 10'da yüksek teknoloji imalat sanayi ihracatının toplam ihracat içindeki payı gösterilmiştir. Yüksek teknoloji ürün ihracatı payının dalgalı bir seyir izlemekle birlikte %2 - %3 aralığında kaldığı görülmektedir. 2018 yılında %2,3'e gerileyen oran 2019 yılında %3 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır.¹³⁶

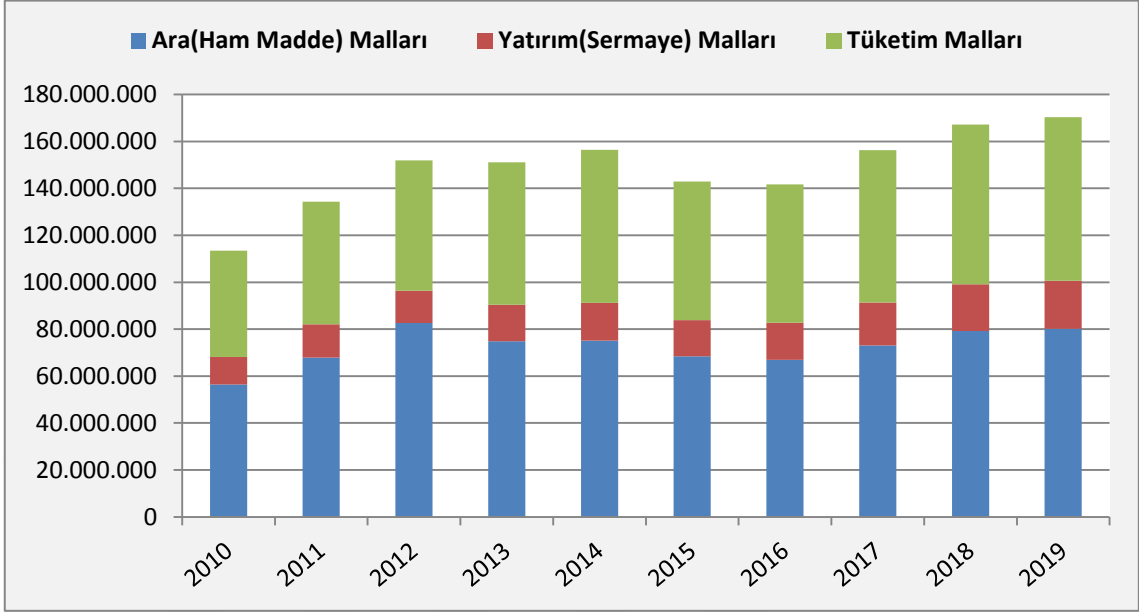
Türkiye ekonomisi üretim sürecinde ithal girdi bağımlısı olan bir ülke konumundadır. Yüksek teknoloji kullanarak üretim yapan sektörlerin üretimini artırması ithal girdi talebini de artırmaktadır. Bundan dolayı yüksek teknoloji sektörlerine girdi temin edecek yerli sanayinin yeterince gelişmemiş olması nedeniyle elde edilecek katma değer önemli bir kısmı yurt dışına gitmektedir. Bu anlamda yüksek teknoloji içeren nihai ürünlerin üretimi için gerekli olan girdilerin ülke içinden temin edilmesi katma değer yurt içinde kalması açısından önem taşımaktadır.¹³⁷

¹³⁶ Fatma Ünlü, "İmalat Sanayinin Rekabet Gücündeki Değişimin Teknoloji yoğunluğuna Göre Ölçülmesi: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Örneği", **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt.10, Sayı.19, 2018, s.437.

¹³⁷ Ali Konak, "Yüksek Teknoloji İçeren Ürün İhracatının İhracat Hacmi ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye Örneği", **Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2018, s.72.

Grafik 11: Türkiye'nin Geniş Ekonomik Sınıflamaya Göre İhracatı

Bin Dolar(\$)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020.

*TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 11'de Türkiye'nin yıllar itibarıyla ihracatının mal grupları bazında aldığı değerlere yer verilmiştir. Türkiye'nin ihraç ettiği ana mal gruplarının toplam ihracat içerisindeki en yüksek payını sırasıyla ham madde malları, tüketim malları ve sermaye malları oluşturmaktadır. Bu sıralamada ham madde malları ve tüketim malları büyük bir paya sahipken sermaye mallarının payı görece daha azdır. 2019 yılında yapılan ihracatın 80,1 milyar doları ham madde mallarından, 69,7 milyar doları tüketim mallarından ve 20,4 milyar doları ise sermaye mallarından oluşmaktadır.

Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde yüksek teknoloji içerikli sanayi ürünleri payı 2018 yılı itibarıyla %2,3 ile son derece düşük düzeydedir.¹³⁸ Yüksek teknoloji ile üretim gerçekleştiren sektörler arasında radyo, televizyon ve haberleşme cihazlarını üreten sektörler ön plana çıkmaktadır.¹³⁹

¹³⁸ The World Bank, **World Development Indicators**,

<https://Databank.Worldbank.Org/Reports.aspx?Source=2&Country=Tur>, (20 Mayıs 2020).

¹³⁹ B. Ali Eşiyok, "Türkiye-AB Arasında Dış Ticaretin Teknolojik Yapısı, Rekabet Gücü ve Endüstri-içi Ticaret: Ampirik Bir Değerlendirme", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt.13, No.1, 2014, s.94.

3. 2. 2. Türkiye Ekonomisinde İthalatın Yapısı ve Analizi

İthalat, dış ticaret üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla ekonomilerin rekabete açıldığı bir ortamda gelişmekte olan ülkeler için kalkınma hızlarını artırma ve gelişmiş ülkeler için de ekonomik büyümelerini sağlama aracı olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisi de 1980'li yıllardan sonra küreselleşmenin etkisiyle dünya piyasaları ile bütünleşme sürecine girmiştir. Bu süreç doğrultusunda dış ticaret önündeki engeller azaltılmış ve 1996 yılında AB ile kurulan Gümrük Birliği sonrasında da ithalatta yüksek artışlar görülmeye başlanmıştır.¹⁴⁰

2000'li yıllara gelindiğinde ihracatın ivme kazanmasıyla birlikte ithalatta da artış yaşanmıştır. Türkiye'nin 2019 yıl sonu itibarıyla küresel ticaret içerisinde ithalattan aldığı pay %1,09 seviyesinde olup dünyada en fazla ithalat yapan 25. ülke konumundadır.¹⁴¹ Türkiye ekonomisinin ithal girdi bağımlısı olmasının temelinde ara ve yatırım mallarının ölçek ekonomilerinin de etkisiyle yurt dışından daha düşük maliyetle elde edilebilmesi yatmaktadır.¹⁴²

¹⁴⁰ Mehmet Şentürk, "Gümrük Birliği Üyeliğinden Günümüze Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Bir İnceleme", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt.5, Sayı.1, 2014, s.135.

¹⁴¹ WTO, Trade Profiles 2020, https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_profiles19_e.htm (20 Mayıs 2020), s.368.

¹⁴² Saygılı ve Diğerleri, s.8.

Tablo 13: Türkiye'nin En Çok İthalat Yaptığı İlk 10 Ülke

Bin Dolar(\$)

	ÜLKELER	2017	2018	2019	2019 Toplam İthalattaki Payı (%)
1	Rusya	19.514.094	21.989.574	22.373.444	11.1
2	Çin	23.370.620	20.719.061	18.397.044	9.2
3	Almanya	21.301.869	20.407.294	17.958.532	8.9
4	ABD	11.951.744	12.377.681	11.008.298	5.5
5	İtalya	11.306.054	10.155.669	8.609.569	4.3
6	Hindistan	6.216.639	7.534.783	6.592.791	3.3
7	Fransa	8.070.897	7.413.025	6.324.129	3.1
8	G. Kore	6.608.874	6.343.174	5.613.229	2.8
9	İngiltere	6.548.620	7.446.107	5.425.188	2.7
10	Birleşik Arap Emirlikleri	5.546.921	3.780.736	4.332.368	2.2
İlk 10 Ülke Toplamı		120.436.332	118.167.104	106.634.592	-
Gen. İthalat İçindeki Payı (%)		51.5	53.0	53.1	-
Genel Toplam		233.799.651	223.046.879	200.658.596	-

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2020.

*Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 13'te Türkiye'nin yıllar itibarıyla en çok ithalat yaptığı ülkeler gösterilmiştir. Türkiye'nin ithalatını 2019 yılı itibarıyla değerlendirdiğimizde ilk sırayı %11,1 ile Rusya alırken onu sırasıyla %9,2 ile Çin ve %8,9 ile Almanya izlemektedir. Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ilk 10 ülke toplam ithalatın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu ülkeler arasında BRICS ülkeleri içinde yer alan Rusya, Çin ve Hindistan 2019 yılı itibarıyla %23,3 ile çok büyük bir paya sahiptir.

Tablo 14: Türkiye'nin Ana İthalat Kalemleri ve İthalat İçindeki Payı

Bin Dolar(\$)

Ürün Grubu Açıklaması	2017		2018		2019	
	Değer	Oran %	Değer	Oran %	Değer	Oran %
Mineral Yakıtlar ve Mineral Yağlar	37.204.849	15.9	43.005.619	19.3	41.184.553	20.5
Makine, Mekanik Aletler,Nükleer Reaktörler,Kazanlar; Bunların Parçaları	27.164.479	11.6	25.769.824	11.6	21.525.138	10.7
Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları	21.152.440	9.0	16.569.507	7.4	14.993.011	7.5
Demir ve Çelik	16.761.929	7.2	18.401.452	8.2	14.680.676	7.3
Doğal veya Kültür İncileri; Kıymetli veya Yarı Kıymetli Taşlar, Kıymetli Metaller	17.443.552	7.5	12.556.742	5.6	13.312.235	6.6
Plastik ve Mamulleri	13.264.846	5.7	12.937.362	5.8	11.645.432	5.8
Demiryolu ve Tramvay Vagonları Dışındaki Araçlar ve Bunların Aksam Parçaları	17.427.897	7.5	13.895.044	6.2	9.638.794	4.8
Organik Kimyasal Ürünler	5.387.761	2.3	5.973.219	2.7	5.437.634	2.7
Eczacılık Ürünleri	4.449.096	1.9	4.363.425	1.9	4.764.297	2.4
Optik, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar, Tıbbi Cerrahi Alet ve Makineler	4.999.037	2.1	4.684.058	2.1	4.372.510	2.2
TOPLAM	233.799.651	70.7	223.046.879	70.8	200.658.596	70.5

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2020).

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

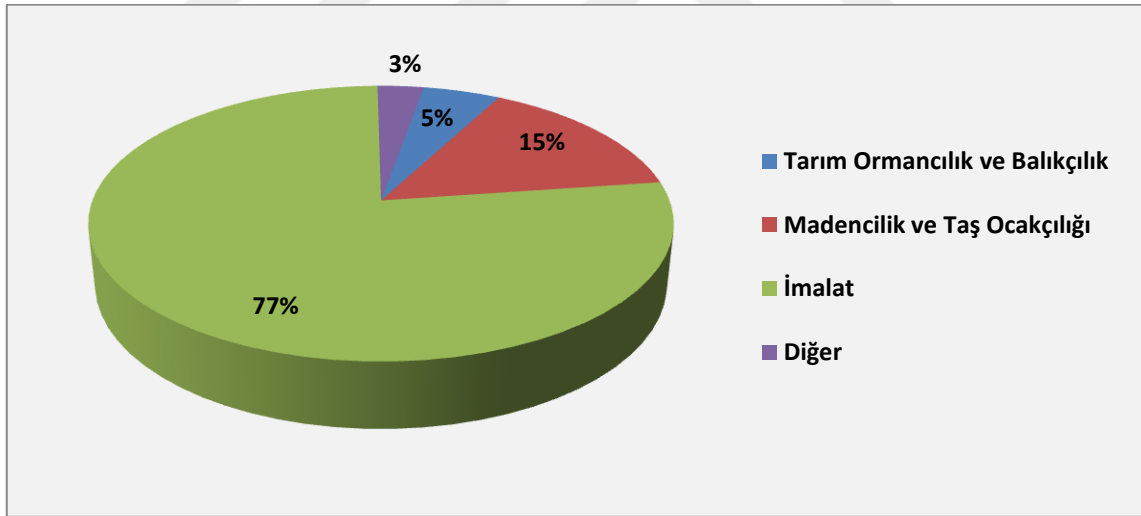
Tablo 14'te de görüldüğü gibi Türkiye'nin ithalatı son üç yıl içinde en fazla mineral yağlar, mineral yakıtlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler grubu altında yer alan ham petrol ve doğal gaz gibi ürünlerde gerçekleşmiştir. Özellikle son yıllarda bu ithalat kaleminde artış yaşanması konutta, sanayide ve elektrik enerjisi üretiminde doğal gaz kullanımının artmasından kaynaklanmaktadır. İthalata en fazla konu olan ikinci ve üçüncü grubu sırasıyla "*Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar ve bunların parçaları*" ile "*Elektrikli makine ve cihazlar ile bunların aksam ve*

parçaları" oluşturmaktadır. Bu ürün gruplarında son yıllarda ortaya çıkan teknolojik gelişim sayesinde ithalat oranlarında az da olsa gerileme yaşanmıştır.

Türkiye'nin ithalatını fasıllara göre değerlendirdiğimizde ithal edilen ilk 10 ürün grubunun toplam ithalatın %70'ini oluşturduğu görülmektedir. İthalatta ilk sırayı enerjiye olan ihtiyacının yüksek olması dolayısıyla mineral yakıtlar ve mineral yağlar oluşturmaktadır. Bu ürün grubu toplam ithalatın yaklaşık olarak %20'sine karşılık gelmektedir. 2019 yılında sadece ham petrol ithalatı 31 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin enerji ihtiyacının yüksek olması ve ithalat içinde büyük yer kaplaması dış ticaret açığı üzerinde önemli bir faktör olarak yer almaktadır. Dış ticaret açığına neden olan diğer ekonomik unsurlar döviz kuru hareketleri, ithalatın ihracata bağımlılığı ve katma değeri düşük ürün ihracatı olarak ifade edilmektedir.

Grafik 12: Türkiye'de İthalatın Sektörlere Göre Dağılımı (2019)

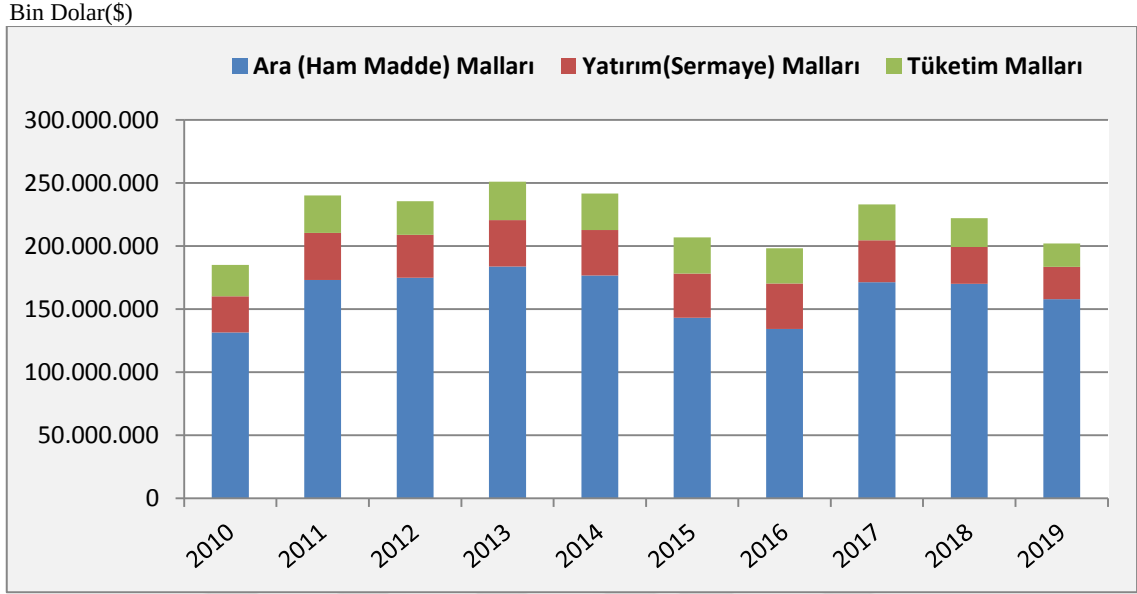
Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2020.

**TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 12'de 2019 yılı itibarıyla ithalatın sektörlere göre aldığı paylar gösterilmiştir. Türkiye ekonomisinde imalat sanayi sektörü ithalat içinde en yüksek paya sahip olma özelliğine sahiptir. Toplam ithalat içinde imalat sanayinin payı 2000 yılında %81 seviyesindeyken bu oran 2019 yılı itibarıyla %77 seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalat içindeki bir diğer önemli sektör de madencilik ve taş ocakçılığı

olarak ifade edilebilir. Bu sektörün payı 2000 yılında %13 seviyesinde gerçekleşirken 2019 yılı itibarıyla bu oran %15 seviyesine yükselmiştir.

Grafik 13: Türkiye'nin Geniş Ekonomik Sınıflamaya Göre İthalatı

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020).

**TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 13'te Türkiye'nin yıllar itibarıyla ithalatının mal grupları bazında aldığı değerlere yer verilmiştir. Türkiye ekonomisinin ithalatı ağırlıklı olarak ham madde(ara malları) mallarından oluşmaktadır. 2019 yılı itibarıyla ara malı ithalatı yaklaşık olarak 158 milyar dolar olarak gerçekleşirken toplam ithalat içindeki payı %78,2 seviyesindedir.

3. 2. 3. Türkiye' nin Kronik Dış Ticaret Açığı Sorunu

Türkiye'nin dış ticaret verilerini incelediğimizde sürekli açık verdiği görülmektedir. Bu açığın nedenlerini çeşitli başlıklar altında incelememiz mümkündür. Bu nedenler aynı zamanda ekonomik ve yapısal problemler olarak da nitelendirilmektedir. Türkiye'nin dış ticaret açığının sektörel dağılımını incelediğimizde imalat sanayi ile madencilik ve taş ocaklığı sektörlerinin payının yüksek olduğu görülmektedir.

Türkiye ekonomisinin tarihsel bağlamda ara malları (ham maddeler) ve yatırım malları ithalatına bağımlı bir sanayi yapısına sahip olduğunu ifade edebiliriz.¹⁴³ Bu tarihsel süreçte ihracat yüksek bir performans göstermekle birlikte hem iç piyasaya yönelik sektörlerin büyümesi hem de yatırım ve tüketim malı talebinin ithalatı uyarması nedeniyle dış ticaret açığı meydana gelmektedir.¹⁴⁴ Bu yapı makroekonomik açıdan risk oluşturduğu gibi sürdürülebilir bir durum olarak kabul edilmemektedir.¹⁴⁵

3. 2. 3. 1. İmalat Sanayinin Sorunları

Türkiye'nin imalat sanayisi dışa bağımlı bir yapı sergilediği için dış ticaret açığı verilmesine neden olmaktadır. Türkiye'de üretilen sanayi mallarının ihtiyaç duyduğu ham madde ve ara malı ithal edilmektedir. Bu durum üretimin arttığı dönemlerde dış ticaret açığının da artmasına neden olmaktadır. Türkiye yakın dönemlerde teknoloji yoğun sanayi üretiminin artırılmasına önem vermekle birlikte bu alanda yetersiz kaldığından dolayı söz konusu ihtiyaçları ithal etmektedir. Dolayısıyla üretimin ve ihracatın artması ithalatın artması koşuluna bağlı kalmaktadır.¹⁴⁶

Üretim teknolojileri ile sanayi mallarının üretimi arasında önemli bir ilişki vardır. Üretimi petrol, doğal gaz vb. doğal kaynaklara dayalı mallar olabileceği gibi üretiminde tekstil gibi iş gücünün ön plana çıktığı mallar da söz konusu olabilmektedir. Bu doğrultuda ülkelerin hangi alanda uzmanlaşacakları ve bu alan için gerekli olan üretim faktörlerini nasıl temin edecekleri ithalata bağımlılık oranı açısından önemlidir.¹⁴⁷

3. 2. 3. 2. Enerji Açığı Sorunu

Türkiye'nin dış ticaret açığının artmasının bir diğer nedeni ise enerjiye olan bağımlılığın kaynaklanmaktadır. Bu anlamda madencilik ve taşocakçılığı sektöründe enerji ithalatı büyük bir yer tutmaktadır. Bu sektör içinde en fazla payı ise ham petrol ve

¹⁴³ Ahmet Şahbaz, "Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği: 2001-2011 Türkiye Örneği", **Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt.20, Sayı.3, 2011, s.418.

¹⁴⁴ Ali Konak, "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Nedenleri ve Cari İşlemler Açığı-Dış Ticaret Açığı İlişkisi", **International Academic Journal**, Cilt.2, Sayı.2, 2018, s.168.

¹⁴⁵ Kepenek, a.g.e., s.362.

¹⁴⁶ Zübeyir Turan ve Doğan Barak, "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği", **İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi**, Cilt.4, Sayı.2 2016, s.73.

¹⁴⁷ TCMB, **Türkiye'de İmalat Sanayinin İthalat Yapısı**, Taslak Rapor Özeti, 2009, s.9.

doğal gaz oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisinin enerjiye olan ihtiyacının hızla artmasına rağmen üretimde aynı hızda bir artıştan bahsedilememektedir. Türkiye'nin önemli petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olmaması üretimin tüketimi karşılamaında oldukça yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Özellikle son dönemlerde Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yönden büyüme çabaları enerjiye olan talebini de artırmaktadır. Enerjiye olan talebin artmasının en güçlü unsurları ise nüfus ve ekonomik büyüme olarak ifade edilmektedir.¹⁴⁸

Türkiye enerji ihtiyacının çok büyük bir kısmını ithal ederek karşılamaktadır. Bu nedenle enerji fiyatlarında meydana gelen yükselme dış ticaret açığını da artıran önemli bir unsur olmaktadır.¹⁴⁹ Son yıllarda Karadeniz'de bulunan doğal gaz rezervi ve Doğu Akdeniz'de petrol ve doğal gaz arama çalışmaları Türkiye açısından enerji alanında dışa bağımlılığı azaltabilecek önemli bir gelişmeyi ifade etmektedir.

3. 2. 3. 3. Rekabet Gücünün Yetersizliği

Türkiye'de dış ticaret açığının artmasının başka bir sebebi de değişen ve gelişen dünya koşullarına uygun üretim yapamamasından dolayı rekabet gücünün artırılamamasından kaynaklanmaktadır. Bir ülkenin dış ticareti, iç ticaretinin parçasını oluşturmakla birlikte iç ticaretin dinamiklerinden de büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu anlamda verimlilik düzeyi dış ticaret üzerinde belirleyici bir unsur olmaktadır. Verimlilik düzeyinin yüksekliği dış ticarete rekabet gücünü de artırmaktadır.¹⁵⁰ Küresel piyasalarda etkili ve söz sahibi olabilmek için sürekli olarak yeni teknolojilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ihracatı içerisinde ileri teknoloji ürünlerin payının az olması bu alanda rekabet gücünün zayıflığını göstermektedir.¹⁵¹

¹⁴⁸ Rüstem Yanar ve G.üldem Kerimoğlu, "Türkiye'de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2011, s.193.

¹⁴⁹ Mehmet Kaya, "Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri", Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt.6 Sayı.10, 2016, s.63.

¹⁵⁰ Sadettin Gültekin, "Küresel Rekabet Ortamında Türkiye'nin Dış Ticarete Verimlilik ve Rekabet Gücü", **Marka, Kalite ve Teknoloji Yönetimi Sempozyumu (Bildiriler Kitabı)**, Gaziantep, 18-19 Mayıs 2007, s.273.

¹⁵¹ İsmet Göçer, "Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri", **Maliye Dergisi**, Sayı.165, 2013, s.221.

Türkiye'nin teknoloji yoğun ve katma değeri yüksek ürünleri üretme gücünün yetersizliğinden dolayı ihracattaki artış hızı ithalatı yakalayamamaktadır.¹⁵² Günümüzde emek yoğunluklu sektörler gün geçtikçe önemini kaybederken sanayi sektöründe otomasyonun önemi artmaktadır. Bu doğrultuda bir üründe katma değer artırılması için o üründe tasarım, yenilik, AR-GE ve markalaşmaya önem verilmesi gerekmektedir. Bu şekilde bir gelişimin sağlanabilmesi için de emek yoğunluklu ürünlerden emeğin nitelikli bir şekilde kullanıldığı bilgi yoğun ürünlere geçilmesi rekabet gücünü artıracaktır. Bu gelişim hem katma değer arışı sağlayacak hem de karlılığın artmasını beraberinde getirecektir.¹⁵³

3. 2. 3. 4. Döviz Kuru Hareketleri

Döviz kuru hareketlerinin dış ticaret açığı üzerinde farklı şekillerde etkisi olmaktadır. Döviz kurunda meydana gelen oynaklıklar sonucu yatırımcılar riskten kaçınmak istemekte ve yatırımların azalmasıyla birlikte üretim de düşmektedir. Bu durum ithalatın yükselmesine ve dış ticaret açığının artmasına neden olmaktadır.¹⁵⁴

Döviz kuru oynaklıklarının bir diğer etkisi ise ulusal paranın aşırı değer kazanması ve kaybetmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ulusal paranın gereğinden fazla değersiz hale gelmesi durumunda ürünlerin döviz cinsinden tutarları azalmaktadır. Ulusal paranın aşırı değer kazanması durumunda ise ithal edilecek ürünlerin fiyatları ülke içindeki üretime göre daha ucuz hale geleceğinden ithalatın artışına neden olacaktır. İthalatın artmasıyla beraber ülke içi üretim seviyesi düşecektir. Ülke içi üretimin düşmesi ihracatı da azaltacak ve bu durum dış ticaret açığını ortaya çıkaracaktır.¹⁵⁵

¹⁵² Konak, "Yüksek Teknoloji İçeren Ürün İhracatının İhracat Hacmi ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye Örneği", s.75.

¹⁵³ Serkan Güneş ve Diğerleri, "Katma Değer ve Kalkınma Bağlamında Ürün Tasarımı", **Sanat ve Tasarım Dergisi**, Sayı.16, 2015, s.104.

¹⁵⁴ Haluk Koç ve M. Kemal Değer, "Döviz Kuru Belirsizliği ve Yurtiçi Yatırımlar: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Testleri (1988-2007)", **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.24, Sayı.3, 2010, s.80.

¹⁵⁵ Osman Değer ve Mesut Demir, "Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt.52, Sayı.604, 2015, s.8.

3. 2. 4. Dış Ticaretin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Dış ticaret ve sanayileşme sürecinin tarihsel gelişiminde de ifade edildiği gibi Türkiye farklı dönemlerden geçmiştir. Ekonomide dönüşümlerin yaşandığı yıllar ve sonrasında izlenen politikalar doğrultusunda dış ticaret ekonomideki ağırlığını giderek artırmıştır. Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte hem dış ticaret önündeki engellerin kalkması hem de teknolojiye yaşanan gelişmeler Türkiye'nin dış ticaretini etkilemiştir.

1980'li yıllardan sonra Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretine katılma çabaları dışa açık politikalar izlenmesine yol açmıştır. Bu dışa açılma süreci, sanayileşmesini henüz tamamlayamayan Türkiye için mamül mallarının ithalatını artırmıştır. Sanayileşme sürecini tamamlayan ülkeler ise hammadde ve ara malı ithalatını artırmışlardır. Dolayısıyla dış ticarete rekabet avantajına sahip olan ülkeler ihracatta söz sahibi olabilirken Türkiye bu ülkelere teknoloji ve girdi bakımından bağımlı bir hale gelmiştir.¹⁵⁶ Türkiye'nin kronik dış ticaret açığı vermesinin en önemli nedenlerinin başında ihracatındaki ürünlerin ithalata bağımlı olmasından ve enerjide dışa bağımlı yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum uzun vadede Türkiye'nin sanayi üretimini tehlikeye düşürmektedir.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Selim İnançlı ve Ali Konak, "Türkiye'de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.6, Sayı.2, 2011, s.345.

¹⁵⁷ Kepenek, s.362.

Tablo 15: Temel Dış Ticaret Göstergeleri

Bin Dolar(\$)

GÖSTERGELER	2017	2018	2019
İhracat	156.992.940	167.923.862	171.098.411
GSYH	858.988.610	778.381.859	761.425.499
İhracat / GSYH	18.3	21.6	22.5
İthalat	233.799.651	223.046.879	200.658.596
İthalat / GSYH	27.2	28.7	26.3
Dış Ticaret Dengesi	-76.806.711	-55.123.017	-29.560.185
Dış. Tic. Dengesi / GSYH	8.9	7.1	3.9
Dış Ticaret Hacmi	390.792.591	390.970.741	371.757.007
Dış Ticaret Hacmi / GSYH	45.5	50.2	48.8
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	67.1	75.3	85.3

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm); World Bank Data, (<https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/1ff4a498/Popular-Indicators>), Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2020.

*Trademap ve Worldbank sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 15'te Türkiye'nin temel dış ticaret göstergeleri ve GSYH içindeki payları gösterilmiştir. Türkiye dış ticaretinin son 3 yılını incelediğimizde ihracat istikrarlı bir şekilde artış gösterirken ithalat ise gerilemiştir. Bu süreçte ihracatın milli gelirden aldığı pay artış göstermiş ve 2019 yılı itibarıyla %22,7 seviyesine ulaşmıştır. İhracatın milli gelirden aldığı pay artmasına rağmen ithalatın milli gelirden aldığı paydan daha düşük seyretmektedir. Bu durum dış ticaret açığının devam etmesine neden olmaktadır. Bu dönemde kurlarda meydana gelen dalgalanmalar ve küresel boyutta izlenen korumacı ticaret politikaları dış ticaret hacminin artış gösterememesine ve 2019 yılında gerilemesine neden olmuştur. Bu süreçte ithalatın azalmasında korumacı politikaların yanında döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar da etkili olmuştur. Bu dönemde dış ticaret açığı kademeli olarak düşerek 2019 yılında yaklaşık 30 milyar dolara kadar gerilemiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise yaklaşık %86 ile son yılların en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

4. TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE AB - BRICS ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

4. 1. TÜRKİYE - AB ÜLKELERİ TİCARET İLİŞKİSİ

Avrupa Birliği dünyadaki en büyük siyasi ve ekonomik yapıyı oluşturan ve 27 üye ülkeden oluşan bir yapıyı ifade etmektedir. Bu yapı dünya nüfusunun yaklaşık olarak %7'sini oluşturmaya rağmen hem ticaret hacmi hem de ekonomik büyüklüğü ile ön plana çıkmaktadır. Avrupa Birliği'nin hem gelişmiş alt yapı imkanlarına hem de tüm üye ülkelerde aynı şekilde uygulanan teknik standartlara sahip olması çok büyük ve çeşitlendirilmiş bir pazar yapısını ortaya çıkarmaktadır. Bu yapı ve büyüklükteki bir pazar Türkiye Ekonomisi için de önem arz etmektedir.¹⁵⁸

4. 1. 1. AB ve Ticaret Politikası

Avrupa Birliği yaklaşık 514 milyonluk tüketici kapasitesiyle dünyanın en önemli ekonomik yapısı olmaya devam etmektedir.¹⁵⁹ Bu yapı 19,1 trilyon dolarlık hasıla ile dünya ekonomisinden %22,1 pay almaktadır. Böylelikle dünyada ABD'nin 21,2 trilyon dolarlık GSYH değerinden sonra ikinci sırada gelirken onu Çin'in 14,2 trilyon dolarlık GSYH değeri takip etmektedir.¹⁶⁰

Avrupa Birliği'nin dünya ticaretindeki payı oldukça fazladır. 2019 yılı itibarıyla dünya ihracatından %33,6 ve dünya ithalatından da %32,8 pay almaktadır.¹⁶¹ AB'nin üçüncü ülkelerle olan ticaretinin artması ortak bir ticaret politikası benimsemesi gerekliliğini ortaya koymuştur. AB Ortak Ticaret Politikası'nın hukuki çerçevesi 1 Ocak 1958 tarihli Roma Antlaşmasına dayanmaktadır. Bu antlaşma çerçevesinde yer alan ortak ticaret politikasına göre; üye ülkeler arasında yer alan tarifelerin, miktar kısıtlamalarının, sermayenin, hizmetlerin ve kişilerin önündeki engellerin kaldırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda ortak bir gümrük ve ticaret politikası oluşturulmuştur.¹⁶²

¹⁵⁸ AB Yapısı ve İşleyişi, <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=3>, (10 Ocak 2020).

¹⁵⁹ Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/visualisations>, (10 Ocak 2020).

¹⁶⁰ Ticaret Bakanlığı, Yarı Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği, 2019, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi>, (10 Ocak 2020).

¹⁶¹ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (10 Ocak 2020).

¹⁶² Nur Dilbaz Alacahan ve Yağmur Akarsu, Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikası'nın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, *Journal of Life Economics*, Cilt.4, Sayı.1, 2017, s.30.

AB Ortak Ticaret Politikası, tüm malların serbestçe dolaşması ve üye ülkeler arasında ihracat ve ithalatta tüm vergilerin kaldırılması aynı zamanda da üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmasını öngörmüştür. Bu politikayla üye ülkelerin bağımsız şekilde hareket etmelerini önlemek ve düzen içerisinde bir pazar oluşturmak hedeflenmiştir.¹⁶³

4. 1. 2. Türkiye'nin AB Ülkeleriyle Ticareti

Türkiye ve AB ülkeleri coğrafi yakınlık, birbirine benzer mal ve hizmetlerin üretilmesi ve tüketici tercihlerinin birbirine yakın olmasından dolayı önemli ticaret ortaklarıdır. Doğal ticari ortak olarak ifade edilen bu yaklaşıma göre; doğal ticari bölge içerisinde yer alan ülkelerin oluşturacağı ekonomik entegrasyonun daha fazla refah sağlayacağı belirtilmektedir. Türkiye'nin bölgesel olarak AB'ye yakın olması lojistik ve ulaşım maliyetlerini en aza indirmekte böylelikle ticaret hacmi artmaktadır.¹⁶⁴

Türkiye'nin üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşmalarının temelleri 1980'li yıllardan sonra ticarete dışa açılma süreci ile atılmıştır. Bu doğrultuda ihracatın artırılması, yeni pazarlara girilmesi ve karşılıklı ticaretin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmalarıyla ilgili politikalarında esas belirleyici faktörün AB ile tamamlanan gümrük birliği olduğu bilinmektedir.¹⁶⁵ Türkiye'nin mevcut ekonomik entegrasyonları içerisinde en köklü olanı kuşkusuz AB ile olan ilişkisidir.¹⁶⁶ AB'ye üye olmak için geçilen aşamalar, 1996 yılında Gümrük Birliği'ne dahil olunması ve 2005 yılında tam üyelik müzakerelerinin başlaması bu bölge ile olan ekonomik ve ticari ilişkileri önemli kılmaktadır.¹⁶⁷

Türkiye ile AB arasında dönem dönem siyasi ve diplomatik sorunlar yaşansa da ticari ilişkiler gelişmeye devam etmektedir. Türkiye'nin ihracatında AB ülkelerinin payı 2000'li yılların başında %60'lara yaklaşmış olsa da 2008 küresel krizinin etkisi ile

¹⁶³ Selma Aytüre ve Ömer Berki, Avrupa Birliği, Türkiye ve Balkan Ülkeleri Ticaret İlişkileri, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi**, Cilt.14, Sayı.28, 2015, s.200.

¹⁶⁴ Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi>, (10 Ocak 2020).

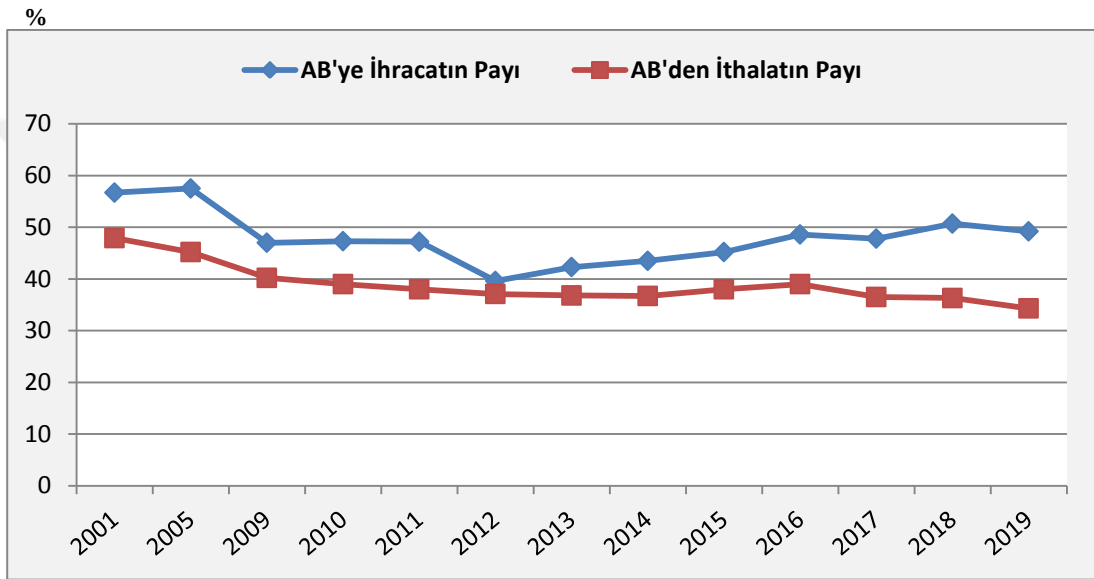
¹⁶⁵ İstanbul Ticaret Odası, "Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin de Dahil Edilmesi", Avrupa Birliği Araştırmaları, İstanbul, 2010, s.45.

¹⁶⁶ İKV, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri", İstanbul, 2004, s.12.

¹⁶⁷ Dilek Seymen, Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi Mi?, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.14, Sayı.1, 2009, s. 200.

bu oran düşme eğilimine girmiştir. 2012 yılında AB'ye ihracatın payı %40 seviyesinin altına inmiştir. Türkiye'nin 2010 yılından sonra Körfez ve Orta Doğu coğrafyasıyla yakın politikalar izlemesi de bu gelişmede etkili olmuştur. 2013 yılından sonra ihracatta AB'nin payı istikrarlı bir şekilde artış eğilimi içine girmiş ve son yıllarda %50 seviyesinde yer almaktadır. Bu durum AB'nin, Türkiye'nin ihracatında çok büyük ve önemli bir pazar olduğunu göstermektedir.¹⁶⁸

Grafik 14: Türkiye'nin AB-28 ile Ticaretinde İhracat ve İthalat Payları

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpnm), Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 14'te Türkiye'nin AB ülkeleri ile ticaretinde ihracatın ve ithalatın aldığı paylara yer verilmiştir. Türkiye'nin AB'ye ihracatında otomotiv, kimya ve makine sektörleri ilk sıralarda yer almaktadır. 2019 yılı itibarıyla otomotiv ihracatının yaklaşık %77'si AB ülkelerine yapılmıştır. Almanya 4,4 milyar dolarla otomotiv ihracatında ilk sırada yer almaktadır.¹⁶⁹ Türkiye'nin kimya sektörü payında AB'nin payı yaklaşık olarak %35 seviyesinde bulunmaktadır. Kimya sektörü ihracatında plastik ve mamülleri, mineral yakıt ve yağlar ile inorganik kimyasallar önde gelmektedir.¹⁷⁰ AB'ye yönelik

¹⁶⁸ TİM, "İhracatın Gelişimi Raporu 2001-2016", 2016, s.17-18.

¹⁶⁹ Deutsche Welle, (<https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye'nin-ihracat%C4%B1nda-abn-in-pay%C4%B1-art%C4%B1yor/a-52243850>), (15 Mayıs 2020).

¹⁷⁰ Kalkınma Bakanlığı, "On Birinci Kalkınma Planı (2019 - 2023)", **Kimya Sanayi Çalışma Grubu Raporu**, Ankara, 2018, s.16.

yapılan makine ihracatında ise çoğunlukla soğutma makineleri ve klimalar, içten yanmalı motorlar ve aksamaları, yıkama ve kurutma makineleri, inşaat ve madencilik makineleri ile pompa ve kompresörler ön plana çıkan ürünler arasında yer almaktadır.¹⁷¹ Türkiye'nin ithalatında AB'nin payı 2008 Küresel Krizi'nden sonra %35 - %40 aralığında seyretmiştir. İhracatın aldığı pay ithalatın aldığı paydan sürekli yüksek olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye'nin AB ile olan dış ticareti konjonktürel dalgalanmaları dışarıda bıraktığımızda istikrarlı bir yapıda devam etmektedir.

Türkiye dış ticaretinde sürekli açık veren bir ülke konumundadır. 2011 yılında rekor seviyede bir dış ticaret açığı meydana gelmiştir. Bu açıktaki AB'nin payı %26,3 olarak gerçekleşmiştir. 2001 - 2017 yılları arasında AB ülkelerine karşı dış ticarete açık verildiği görülmektedir. AB ülkelerine karşı verilen bu açığın 2013 yılında zirve yaptığı sonrasında azaldığı ve son yıllarda da açığın kapandığı görülmektedir. AB ülkeleriyle yapılan ticarete veri döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı dalgalı bir görünüm sergilese de son yıllarda bir artışın olduğu görülmektedir. Türkiye son iki yılda AB ülkelerine karşı dış ticarete fazla veren bir ülke konumuna gelmiştir. AB ile olan dış ticarete ortaya çıkan bu gelişmelerde ihracattaki artışların yanı sıra ithalattaki azalışların da etkisi olduğu görülmektedir.¹⁷²

Türkiye'nin AB ülkeleri ile dengeli bir dış ticaret politikası izlemesinde 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği'nin önemli etkisi vardır. Gümrük Birliği sonrasında gerek ihracat sanayi yapısında gerekse de ithalat ürün grupları bazında Avrupa Birliği ile uyumlu bir modernizasyon sağlandı. Bu gelişmede AB ülkelerinden gelen doğrudan yabancı yatırımların katkısı ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda AB ülkeleri bazında gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat sanayisi AB ülkelerinin ihtiyaç duyduğu düşük ve orta - yüksek teknolojili ürünleri üretebilir hale gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin resmi üye olmadan ticaret alanındaki ortaklık sayesinde AB ülkelerinin üretim tedarik zincirinin bir parçası haline gelmesine yol

¹⁷¹ TİM, **Ülke Gruplarına Göre Sektörel İhracat**, 2019.

¹⁷² TÜİK, **Dış Ticaret İstatistikleri**, 2020.

açmıştır. Türkiye'nin hem ihracat yapısı hem de AB ile olan bu dış ticaret ilişkisi bağımlılık içinde büyümeye devam etmektedir.¹⁷³

Tablo 16: Türkiye Dış Ticaretinde AB-28 Ülkelerinin Payı

Bin Dolar(\$)

ÜLKELER		2019	2019 Yılı İçindeki Payı(%)	Dış Ticaret Dengesi
Almanya	İhracat	15.381.332	9.0	-2.577.200
	İthalat	17.958.532	8.9	
İtalya	İhracat	9.284.652	5.4	675.083
	İthalat	8.609.569	4.3	
İngiltere	İhracat	10.858.011	6.3	5.432.823
	İthalat	5.425.188	2.7	
Fransa	İhracat	7.641.538	4.5	1.317.409
	İthalat	6.324.129	3.1	
İspanya	İhracat	7.641.186	4.5	3.492.684
	İthalat	4.148.502	2.1	
Hollanda	İhracat	5.417.984	3.2	2.354.878
	İthalat	3.063.106	1.5	
Romanya	İhracat	3.833.761	2.2	1.363.758
	İthalat	2.470.003	1.2	
Belçika	İhracat	3.239.328	1.9	96.671
	İthalat	3.142.657	1.6	
Polonya	İhracat	3.309.783	1.9	831.803
	İthalat	2.477.980	1.2	
Bulgaristan	İhracat	2.527.645	1.5	211.337
	İthalat	2.316.308	1.1	
Diğer AB Ülkeleri	İhracat	15.137.714	8.8	2.170.870
	İthalat	12.966.844	6.5	
Türkiye Dış Ticareti	İhracat	171.098.411	100	-29.560.185
	İthalat	200.658.596	100	

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

¹⁷³ B. Ali Eşiyok, "Türkiye – AB Arasında Dış Ticaretin Teknolojik Yapısı, Rekabet Gücü ve Endüstri-içi Ticaret: Ampirik Bir Değerlendirme", s.94.

Tablo 17'de Türkiye'nin 2019 yılı itibarıyla AB ülkeleriyle gerçekleştirdiği dış ticaret istatistikleri gösterilmiştir. Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde AB'nin payı %49,2 olarak gerçekleşmiştir. İhracatta AB ülkeleri içinde en yüksek payı %9 ile Almanya almaktadır. Almanya'yı %6,3 ile İngiltere ve %5,4 ile İtalya takip etmektedir. Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde AB'nin payı %34,3 olarak gerçekleşmiştir. İthalatta AB ülkeleri arasında ilk sırayı %8,9 ile Almanya alırken onu %4,3 ile İtalya ve %3,1 ile Fransa takip etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin dış ticarete en önemli ticaret ortağının AB ülkeleri olduğu görülmektedir.

Türkiye dış ticaret dengesinde 2019 yılında yaklaşık 30 milyar dolar açık vermiştir. AB ülkeleri içerisinde 2019 yılı itibarıyla sadece Almanya'ya karşı dış ticarete açık verilirken diğer AB ülkelerine karşı dış ticarete fazla gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleriyle olan ekonomik ve ticari ilişkileri incelendiğinde en yoğun ilişkilerin Almanya ile olduğu görülmektedir. Almanya daha önceki yıllarda olduğu gibi 2019 yılında da Türkiye'nin ihracatında ilk sırada yer almaktadır. ithalatında Rusya ve Çin'in ardından üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'nin en büyük ticari ortağı olan Almanya ile ikili ticareti istisnai yıllar haricinde Türkiye aleyhine sürekli açık vermektedir. 2019 yılında Almanya ile olan dış ticaret yaklaşık 2,6 milyar dolar açık vermiştir..¹⁷⁴

Türkiye'nin geleneksel olarak önemli bir ticaret ortağı olan İngiltere, Türkiye'nin ihracatını sürekli artırdığı ve dış ticarete fazla verdiği bir ülke konumundadır. İngiltere 2019 yılında Türkiye'nin ihracatında 2. sırada yer alırken ithalatında 9. sırada yer almaktadır..¹⁷⁵

İtalya, Türkiye'nin yoğun dış ticaret ilişkisi içerisinde olduğu ülkelerden biri olarak bilinmektedir. Türkiye ile İtalya arasındaki dış ticarete 2018 yılına kadar Türkiye sürekli olarak dış ticaret açığı vermektedir. 2019 yılı verilerine göre Türkiye İtalya'ya karşı dış ticarete fazla veren bir ülke konumuna geçmiştir. İtalya, 2019 yılı

¹⁷⁴ Ticaret Bakanlığı, "Federal Almanya Ülke Profili", 2020, <https://ticaret.gov.tr/data/5ef1fa4913b876b1f885180c/ALMANYA-%C3%9Clike%20Profili.pdf>, (20 Şubat 2020).

¹⁷⁵ Ticaret Bakanlığı, "Birleşik Krallık Ülke Profili", 2020, <https://ticaret.gov.tr/data/5ebe9fea13b876cbbc365429/Birle%C5%9Fik%20Krall%C4%B1k%20%C3%9Clike%20Profili.pdf>, (20 Şubat 2020).

verilerine göre Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 3. ülke olurken en fazla ithalat yaptığı 5. ülke konumundadır.¹⁷⁶

Fransa ile olan dış ticaret ilişkisinde 2018 yılına kadar sürekli açık veren bir ülke konumunda bulunan Türkiye, 2019 yılında ilk kez dış ticarete fazla veren bir ülke konumuna gelmiştir. 2019 yılında Fransa, Türkiye'nin ihracatında 6. sırada yer alırken ithalatında 7. sırada yer almaktadır.¹⁷⁷

İspanya ile ikili dış ticaretinde 2000 - 2017 döneminde sürekli açık veren bir ülke konumunda bulunan Türkiye, 2018 ve 2019 yıllarında dış ticarete fazla veren bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'nin İspanya'ya karşı son iki yılda dış ticarete verdiği fazla dikkat çekmektedir. 2018 yılında verilen dış ticaret fazlasının yaklaşık olarak % 58 fazlası 2019 yılında verilmiştir. Son yıllarda İspanya'ya olan ihracat artarken ithalatta gerileme yaşanmaktadır.¹⁷⁸

Hollanda ile olan dış ticaret dengesinde yıllar itibarıyla dalgalanma görülmektedir. 2014 yılına kadar dış ticaret dengesi bazı yıllar fazla verirken bazı yıllar açık vermiştir. 2015 yılı ve sonrasında ise dış ticarete Türkiye lehine fazla verilen bir tablo ortaya çıkmıştır. Özellikle son iki yılda verilen dış ticaret fazlası önceki yıllara göre yüksek seviyelerdedir.¹⁷⁹

Romanya ile dış ticaret dengesinde yıllar itibarıyla dalgalanma görülmektedir. 2014 yılına kadar dış ticaret dengesi bazı yıllar fazla bazı yıllar açık vermiştir. 2015 yılı ve sonrasında dış ticarete Türkiye lehine fazla verilen bir tablo ortaya çıkmıştır. 2018

¹⁷⁶ Ticaret Bakanlığı, "İtalya Ülke Profili", 2020, <https://ticaret.gov.tr/data/5efc842913b876f898f3c36d/%C4%B0TALYA-%C3%9Cİke%20Profili.pdf>, (20 Şubat 2020).

¹⁷⁷ Ticaret Bakanlığı, "Fransa Ülke Profili", 2020, https://ticaret.gov.tr/data/5f3b96e213b876ea88e4ca0c/fransa%20%C3%BCİke_prufili.pdf, (20 Şubat 2020).

¹⁷⁸ Ticaret Bakanlığı, "İspanya Ülke Profili", 2020, <https://ticaret.gov.tr/data/5e9ff13f13b8766324dec4ef/%C4%B0spanya%20%C3%9Cİke%20Profili.pdf>, (20 Şubat 2020).

¹⁷⁹ Ticaret Bakanlığı, "Hollanda Ülke Profili", 2020, <https://ticaret.gov.tr/data/5ef9d37413b87640180841db/HOLLANDA-%C3%9Cİke%20Profili.pdf>, (20 Şubat 2020).

yılındaki dış ticaret fazlası bir önceki yılın %115 fazlasını oluşturması açısından dikkat çekmektedir.¹⁸⁰

Belçika ile dış ticaret dengesi 2000 - 2017 döneminde Türkiye aleyhine sürekli açık vermiştir. Bu durum 2018 ve 2019 yıllarında tersine dönmüş ve Türkiye Belçika ile olan dış ticaretinde fazla veren bir ülke konumuna gelmiştir.¹⁸¹

Polonya ile dış ticaret dengesi 2004 - 2017 yılları arasında sürekli açık vermiştir. Bu durum 2018 ve 2019 yıllarında tersine dönmüş ve Türkiye dış ticarete bu yıllarda fazla veren bir ülke konumuna gelmiştir. Özellikle 2019 yılındaki dış ticaret fazlasında ithalattaki azalma etkili olmuştur.¹⁸²

Bulgaristan ile dış ticaret dengesinde yıllar itibarıyla dalgalanma görülmektedir. Son yıllarda dış ticaret dengesinde Türkiye lehine fazla verildiği anlaşılmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında ithalattaki azalmanın ihracattaki azalmadan daha fazla olması etkili olmaktadır.¹⁸³

¹⁸⁰ Ticaret Bakanlığı, "Romanya Ülke Profili", 2020, <https://ticaret.gov.tr/data/5ed8b77513b876d8ec73d49c/Romanya.pdf>, (20 Şubat 2020).

¹⁸¹ Ticaret Bakanlığı, Belçika Ülke Profili, "Türkiye ile Ticaret", <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/belcika/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>, (20 Şubat 2020).

¹⁸² Ticaret Bakanlığı, "Polonya Ülke Profili", 2020, <https://ticaret.gov.tr/data/5ed8b7b713b876d8ec73d4a6/Polonya.pdf>, (20 Şubat 2020).

¹⁸³ Ticaret Bakanlığı, Bulgaristan Ülke Profili, "Türkiye ile Ticaret", <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/bulgaristan/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>, (20 Şubat 2020).

Tablo 17: Türkiye'nin AB-28 Ülkeleriyle Dış Ticaret Dengesi

Bin Dolar(\$)

Yıllar	Toplam Dış Ticaret Dengesi	Toplam İhracat/İthalat	AB Dış Ticaret Dengesi	AB İhracat/İthalat	Dış Ticaret Açığında AB' nin Payı(%)
2001	-10.065.135	75.7	-2.071.449	89.6	20.6
2002	-15.508.215	69.8	-5.152.117	79.9	33.2
2003	-22.086.856	68.1	-7.387.775	79.0	33.4
2004	-34.418.817	64.7	-11.014.130	77.1	32.0
2005	-43.297.743	62.9	-10.537.975	80.0	24.3
2006	-54.041.498	61.3	-10.465.876	82.4	19.4
2007	-62.790.965	63.1	-7.063.361	89.7	11.2
2008	-69.936.378	65.4	-9.774.010	86.9	14.0
2009	-38.785.808	72.5	-8.659.638	84.7	22.3
2010	- 71.661.113	61.4	-18.538.668	74.4	25.9
2011	- 105.934.807	56.0	-27.907.994	65.5	26.3
2012	- 84.083.404	64.5	-27.326.106	68.9	32.5
2013	-99.858.613	60.3	-28.369.384	69.3	28.4
2014	-84.566.959	65.1	-20.268.745	77.2	24.0
2015	-63.391.562	69.4	-13.742.765	82.2	21.7
2016	-55.995.687	71.8	-8.278.805	89.3	14.8
2017	-76.806.711	67.1	-10.263.906	88.0	13.7
2018	-55.123.017	75.3	4.306.592	105.3	-
2019	-29.560.185	85.3	15.370.116	122.3	-

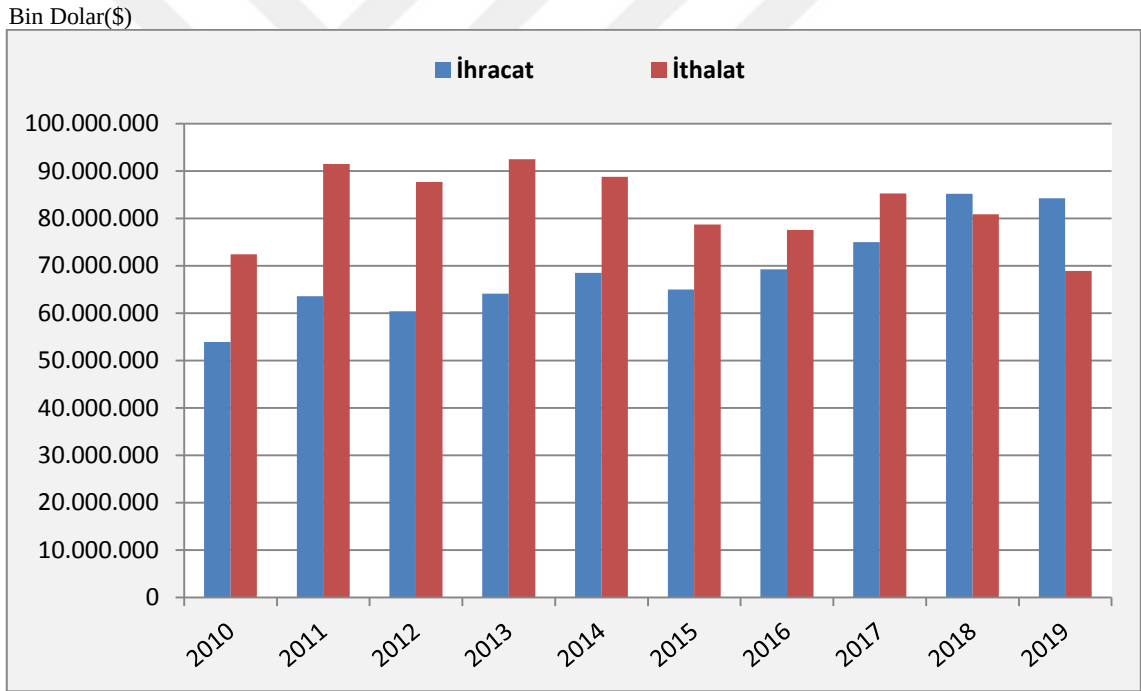
Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 16'da 2000'li yılların başından günümüze kadar olan dönemde Türkiye'nin AB ile ticaretinin yıllar itibarıyla değişimi ve gelişimi gösterilmiştir.

Türkiye dış ticaretinde AB'nin aldığı pay ve dış ticaret üzerindeki etkisi ortaya konulmuştur. 2001 yılında AB ile ticaret ilişkisinde dış ticaret açığı 2 milyar dolar seviyelerindeyken 2004 yılına gelindiğinde çok hızlı bir şekilde artış göstererek 11 milyar dolara çıkmıştır. Küresel finans krizinin yaşandığı yıllarda ticaret hacminin de daralmasıyla açık bir miktar gerilese de 2010 yılından sonra yine çok hızlı bir artış yaşanmış ve 2013 yılında dış ticaret açığı 28,4 milyar dolar ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2000'lerin başında dış ticaret açığında AB'nin payının büyüklüğü dikkat çekmektedir. 2007 yılında dış ticaret açığında AB'nin payı %11 seviyesine kadar gerilemiştir. 2007 - 2012 arası dönemde AB' nin dış ticaret açığındaki payının arttığı ve sonrasında 2017 yılına kadar istikrarlı bir şekilde azaldığı görülmektedir.

Grafik 15: Türkiye'nin AB-28 Ülkeleriyle Dış Ticareti

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 15'te Türkiye'nin AB ülkeleriyle gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret istatistikleri yer almaktadır. 2010 - 2019 dönemi verilerine göre AB ülkeleriyle olan ticarete ihracat ve ithalat arasındaki makas gittikçe azalmış ve son yıllarda da kapanmıştır. Bu dönemde 2017 yılına kadar ithalat değeri ihracattan yüksek seyrederken

2018 ve 2019 yıllarında ithalatın azalırken ihracatın artması dikkat çekmektedir. Son 2 yılda dış ticaret hadleri Türkiye lehine gelişim göstermektedir.

4. 1.3. Türkiye Dış Ticaretinde AB Ülkelerinin Yeri Ve Önemi

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki dış ticaret verilerine bakıldığında Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye dış ticaretinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği'nin oluşturulmasıyla Türkiye - AB arasında büyük bir ivme kazanan dış ticaret hacmi son yıllarda dalgalı bir görünüm sergilemektedir. Hâlihazırda yalnızca sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsayan Gümrük Birliği'nin ilerleyen yıllarda kapsamının genişletilerek ve derinleştirilerek güncellenmesiyle AB'nin Türkiye için pazar açısından daha önemli olacağı ifade edilmektedir. Bu doğrultuda AB Türkiye'nin gerek ihracatında gerekse de ithalatında en önemli ticaret ortağı konumunu sürdürmektedir.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Şentürk, s.130.

Tablo 18: Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı

Bin Dolar(\$)

	Genel			AB-28			AB'nin Payı (%)	
Yıllar	İhracat	İthalat	<u>İhracat</u> <u>İthalat</u>	İhracat	İthalat	<u>İhracat</u> <u>İthalat</u>	İhracat	İthalat
2010	113.975.607	185.535.044	61.4	53.911.409	72.450.077	74.4	47.3	39.0
2011	134.906.869	240.841.676	56.0	63.614.941	91.522.935	65.5	47.2	38.0
2012	152.461.737	236.545.141	64.5	60.408.374	87.734.480	68.9	39.6	37.1
2013	151.802.637	251.661.250	60.3	64.157.546	92.526.930	69.3	42.3	36.8
2014	157.610.158	242.177.117	65.1	68.518.030	88.786.775	77.2	43.5	36.7
2015	143.844.066	207.235.628	69.4	65.011.740	78.754.505	82.2	45.2	38.0
2016	142.606.247	198.601.934	71.8	69.282.830	77.561.635	89.3	48.6	39.0
2017	156.992.940	233.799.651	67.1	75.009.274	85.273.180	88.0	47.8	36.5
2018	167.923.862	223.046.879	75.3	85.188.639	80.882.047	105.3	50.7	36.3
2019	171.098.411	200.658.596	85.3	84.272.934	68.902.818	122.3	49.2	34.3

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm),
Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2020.

*Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 18'de 2010 - 2019 döneminde Türkiye dış ticaretinin yıllar itibarıyla aldığı değerler ve AB ülkelerinin dış ticaret içindeki payı gösterilmiştir. Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin payı değerlendirildiğinde inişli çıkışlı bir seyir izlenmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin ihracatında AB'nin payı 2018 yılında %50,7 ile en yüksek değerine ulaşırken 2012 yılında %39,6 ile en düşük değer gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin ithalatında AB'nin payı 2010 ve 2016 yıllarında %39 seviyesine çıkarak en yüksek değere ulaşırken 2019 yılı itibarıyla %34,3 ile en düşük seviyede gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin AB ile olan ticaretinde 2017 yılına kadar sürekli açık verilmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranları değerlendirildiğinde dalgalı bir seyir izlenmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranının yüksek olduğu yıllar ithalatın düştüğü yıllar olarak belirginleşmektedir. 2018 ve 2019 yıllarında AB ülkeleriyle yapılan ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı sırasıyla %105,3 ve

%122,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum son 2 yılda AB ülkelerine karşı dış ticarete fazla verildiğini göstermektedir.

4. 2. TÜRKİYE - BRICS ÜLKELERİ TİCARET İLİŞKİSİ

4. 2. 1. BRICS Kavramı Ve Ortaya Çıkış Süreci

Küresel ekonomide "yükselen güç" olarak tanımlanan ve gelişmekte olan ülkelere oluşan BRIC tabiri ilk kez 2001 yılında yatırım bankası Goldman Sachs ekonomisti Jim O'Neill tarafından kullanılmıştır. O'Neill; "*Building Better Global Economic BRIC's*" başlıklı ve "*Daha İyi Küresel Ekonomik BRIC'ler İnşa Etme*" anlamına gelen bir makale kaleme almıştır. Bu makalede BRIC kısaltması Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin ülkelerinin İngilizce baş harflerinin kısaltmasını ifade ederken aynı zamanda da tuğla anlamına gelmektedir. Jim O'Neill, BRIC ülkelerinin yükselen ve gelişen sanayi ülkeleri olmasının ötesinde uluslararası ticareti ve sermaye akımlarını da önemli boyutta etkileme potansiyeline sahip olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵

BRICS Ülkelerinin Dünyadaki Yeri

Kaynak: Not@Alta - ESPM, (<https://notaalta.espm.br/fala-professor/importancia-e-desempenho-dos-brics-passado-e-futuro/>), Erişim Tarihi: 2 Haziran 2020.

BRIC ülkeleri yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi geniş yüz ölçümlerine sahiptir. Dünya yüz ölçümünün dörtte birinden fazlasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda fazla nüfusa sahip olmaları, yüksek ekonomik performans sergilemeleri, tüketim

¹⁸⁵ Jim O'Neill, "Building Better Global Economic BRICs", **Goldman Sachs Global Economics Paper**, Nu.66, 2011, s.3.

nüfusunun çokluğu ve çok çeşitli alanlarda iş birliği yapma gibi özellikleri barındıran bir yapıyı ifade etmektedir.

BRIC 2010 yılında yapılan anlaşma ve 2011 yılında gerçekleştirilen zirve ile Güney Afrika'nın da katılımıyla BRICS olarak anılmaya başlanmıştır. Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin 2010 yılından bu yana dünyanın toplam rezervlerinin % 40'lık kısmını elinde bulundurmaktadır. Rezervler açısından kıyaslandığında Çin'in diğer ülkelerin önünde olduğu görülmektedir.¹⁸⁶ Bu beş üye ülkenin dış ticaretteki ihracat paylarında Çin ilk sırada yer almakla birlikte ayrıca ABD ve Almanya'ya göre de dünya lideri durumundadır. 2019 yılı itibarıyla dünya ihracat sıralamasında Brezilya 26, Rusya 14, Hindistan 18 ve Güney Afrika 38. sırada yer almaktadır.¹⁸⁷

2003 yılında Goldman Sachs tarafından ortaya konulan "*Dreaming with BRICs: The Path to 2050*" adlı çalışmada; 2050 yılında dünyanın en büyük ekonomisinin Çin, üçüncü en büyük ekonomisinin Hindistan, dördüncü en büyük ekonomisinin Brezilya ve altıncı en büyük ekonomisinin Rusya olacağı öngörülmektedir. Ayrıca Çin ile Hindistan'ın gerek imalat gerekse de hizmet sektöründe, Brezilya ve Rusya'nın ise hammadde sektöründe etkili bir küresel oyuncu olarak yer alacağı ifade edilmektedir.¹⁸⁸

BRICS ülkelerinin tümü aynı zamanda G20 üyesidir. Bu ülkeler dünya nüfusunun %40'ından fazlasını oluşturmakta ve dünya üretiminin %24,4'ünü gerçekleştirmektedir. Ekonomik göstergelere dayalı olarak yapılan analizlerde küresel ekonomik gücün yakın bir gelecekte G7 olarak ifade edilen ülkelerden (ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Kanada) BRICS ülkelerine geçebileceği ve küresel ekonominin liderliğine bu ülke grubunun oturabileceği yönünde tartışmalar yapılmaktadır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Laurence Piper, "The BRICS Phenomenon: From Regional Economic Leaders to Global Political Players", **BRICS Initiatives in Critical Agrarian Studies (BİCAS)**, 2015, s.4.

¹⁸⁷ https://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/trade_profiles_list_e.htm, (1 Haziran 2020).

¹⁸⁸ Goldman Sachs, "Dreaming with BRICs: The Path to 2050", **Global Economics Paper**, Nu.99, 2003.

¹⁸⁹ Thomas Hult, "The BRIC Countries", **Global Edge Business Review**, Vol.3, Nu.4, 2009, s.1-2.

4. 2. 2. BRICS Ülkeleri Ticaret Politikası

4. 2. 2. 1. Brezilya' nın Ticaret Politikası

BRICS ülkeleri içerisinde yer alan Brezilya, Güney Amerika kıtasının en büyük yüz ölçümüne sahip olmakla birlikte nüfus açısından da en kalabalık ülkesi konumundadır. Brezilya ekonomisi kıtanın en büyük dünyanın ise dokuzuncu büyük ekonomisidir. Zengin doğal kaynaklara sahip olmasından dolayı mineral ve metal ürünler, tarım ürünleri, hayvan ürünleri ve ağaç ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmakla birlikte silah endüstrisinde de iyi bir konumda bulunmaktadır. Brezilya enerji kaynakları açısından da zengin bir ülke olarak kabul edilmektedir. Nükleer teknolojiye sahip olmakla birlikte petrol rezervleri açısından da dünyada 15. sırada yer alırken Güney Amerika'da Venezuela'dan sonra 2. sırada yer almaktadır.¹⁹⁰

Brezilya ekonomisinde dış ticaret önemli bir yer tutmaktadır. Bu açıdan bakıldığında küresel ekonomide yeni pazar arayışlarına ve üretim alanlarına yöneldiği ifade edilmektedir. Brezilya, geleneksel pazarı olan ABD ve AB yanında son dönemlerde Afrika, Orta Doğu ve Körfez, Doğu Avrupa ve Asya pazarlarına ihracatını önemli boyutta artırmıştır. Güney - Güney ticareti olarak ifade edilen ve dünya ticaretinde giderek önem kazanan bu yaklaşımda Brezilya'nın payı büyüktür.¹⁹¹

Brezilya ihracattaki başarısını ihraç mallarını çeşitlendirerek ve geleneksel pazarlarının dışındaki pazarlara açılarak göstermiştir. Brezilya dış ticareti 2010 - 2019 döneminde ihracatta yıllar itibarıyla dalgalı bir görünüm sergilemiştir. Bu dönemde en yüksek ihracat değerine 2011 yılında ulaşırken en düşük ihracat değeri 2016 yılında gerçekleşmiştir.¹⁹²

Brezilya'nın ihracatı ham - yarı işlenmiş ürünler ve imal edilmiş mallar olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Ham - yarı işlenmiş ürünler; demir, alüminyum, manganez ve diğer madenler, soya, şeker, kahve, kakao, pamuk, mısır, yaprak tütün, meyveler, diğer tarım ürünleri ve her türlü etten oluşmaktadır. İmal edilmiş mallar; uçaklar, motorlu araçlar, gemiler, lokomotif ve vagonlar ile bu araçlara ait yedek

¹⁹⁰ KFA Fuarcılık Küresel Fuar Acentesi, **Brezilya Ülke Raporu**, Şubat 2018, s.8-10.

¹⁹¹ DEİK, **Brezilya Ülke Bülteni**, Kasım 2015, s.4.

¹⁹² Ticaret Bakanlığı, **Brezilya Ülke Profili**, 2020, s.6.

parçalar, demir - çelik alaşımları ve ürünleri, kağıt, mekanik sistemler, buhar veya elektrik ve elektronik motorları, makine ve donanımları, fiber optik dahil iletişim sistemleri, eczacılık ürünleri, kozmetik ve ilaçlar, hastane tıp ve diş tedavisi donanımları, tekstil, ayakkabı, müzik aletleri, oyuncaklar, mobilya ve ev eşyaları, bilgisayarlar ve yazılım dahil büro makineleri, plastik ürünlerden oluşmaktadır.¹⁹³

Brezilya'nın ithalatında petrol yağları, kara taşıtları ve aksam parçaları, mobil telefonlar, elektronik devreler, taşkömürü, ilaçlar, ham petrol, binek otomobiller, serum ve aşılarda, kimyasal gübreler, haşarat öldürücü, dezenfekte ediciler, doğal gaz, kamyon ve kamyonet ağırlığı olan ürünler olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁴

Brezilya 2019 yılı itibarıyla dünya ihracatından %1,2'lik pay almakta olup ihracat listesinde 27. sırada yer almaktadır.¹⁹⁵ Brezilya'nın ihracatında en önemli ticaret ortakları; Çin, ABD, Hollanda, Arjantin ve Japonya'dır. İhracatında en yüksek payı %28,1 ile Çin almaktadır. 2019 yılı itibarıyla en fazla ihracat yaptığı ilk 10 ülke toplam ihracatının %62,5'ini oluşturmaktadır. Brezilya'nın ihracatında Türkiye %1'lik gibi düşük bir payla 26. sırada yer almaktadır.¹⁹⁶

Brezilya 2019 yılı itibarıyla dünya ithalatından %0,9'luk pay almakta olup ithalat sıralamasında 28. sırada yer almaktadır.¹⁹⁷ Brezilya'nın ithalatında en önemli ticaret ortakları; Çin, ABD, Arjantin, Almanya ve G. Kore'dir. İthalatında en yüksek payı %18,2 ile Çin almaktadır. 2019 yılı itibarıyla en fazla ithalat yaptığı ilk 10 ülke toplam ithalatının %61,3'ünü oluşturmaktadır. Brezilya'nın ithalatında Türkiye %0,3 gibi çok düşük bir payla 44. sırada yer almaktadır.¹⁹⁸

4. 2. 2. 2. Rusya' nın Ticaret Politikası

BRICS ülkeleri içerisinde yer alan Rusya, yüz ölçümü olarak dünyanın en geniş ülkesi ve nüfus olarak da en kalabalık sekizinci ülkesi konumundadır. Rusya,

¹⁹³ United Nations, **International Trade Statistics Yearbook**, Trade by Country, Vol. 1, 2019, s.80.

¹⁹⁴ International Trade Statistics Yearbook, s.81.

¹⁹⁵ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (17 Mart 2020).

¹⁹⁶ WTO, Trade Profiles 2020, s.56. (https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_profiles19_e.htm) (17 Kasım 2020).

¹⁹⁷ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (17 Mart 2020).

¹⁹⁸ WTO, Trade Profiles 2020, s.56.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte sosyalist üretim yapısından kapitalist üretim yapısına geçmiştir. Petrol ve doğal gaz ihracatında dünyanın sayılı ülkelerinden birisi olan Rusya, füze sistemleri başta olmak üzere büyük çapta silah satışı da gerçekleştirmektedir. Dünyanın önde gelen ekonomilerinden olan Rusya, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisi konumundadır. Rusya yaptığı ticari anlaşmalar ve üyesi olduğu uluslararası birlikler aracılığıyla dış politikada ekonomisini güçlendirmeye devam etmektedir.¹⁹⁹

Rusya ekonomisinin dış ticaret performansını değerlendirdiğimizde; ihracat ve ithalat değerleri arasında pozitif bir korelasyon olan Rusya ekonomisi dış ticaret fazlası veren bir ülke konumundadır.²⁰⁰ 2000 yılından sonra ülkenin önemli sektörleri olan doğal kaynak ve enerji alanında yükselen fiyatlar sayesinde bir ihracat ve kar artışı yaşanmıştır. Bu durum 2008 Küresel Krizi dolayısıyla sekteye uğramıştır. Rusya ekonomisi bu krizin etkisinden çıkıp toparlanma sürecine girmiştir. 2014 yılına gelindiğinde Avrupa Birliği'nde yaşanan ve derinleşen krizin etkisiyle enerjiye olan talebin kısılması sonucu petrol fiyatları düşüş göstermiştir. 2014 yılından itibaren gerek ihracatta gerekse de ticaret hacminde petrol fiyatlarının düşmesi ve Ruble'nin değer kaybetmesi nedeniyle gerileme yaşanmıştır.²⁰¹

Rusya'nın ihracatında özellikle enerji ham maddesine yoğunlaştığı görülmektedir. 2019 yılı itibarıyla toplam ihracat içerisinde mineral yakıtlar ve mineral yağlar kaleminin %52,2 gibi çok yüksek bir değerde olduğunu ifade edebiliriz. Rusya ekonomisinin temel gelir kaynağı olan bu kalem aynı zamanda Rusya'nın dünyada enerji ve hammadde ihracatçısı bir ülke olduğunu göstermektedir.²⁰²

Rusya'nın ithalatında temel ürünlerin imalat sanayi sektörüne yönelik olduğu görülmektedir. İthalatta ilk sıraları telefon-telgraf için elektrikli cihazlar, kara taşıtları için aksam parçaları, ısı değişikliği yöntemi ile maddeleri işlemek için kullanılan

¹⁹⁹ Ticaret Bakanlığı, **Rusya Ülke Profili**, 2020, s.3-4.

²⁰⁰ Ali Çelik, "Uluslararası Emek Gücü Standartlarındaki Değişimin BRICS ve Türkiye'nin Dış Ticaret Yapılarına Etkilerinin Analizi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Adnan Menderes Üniversitesi SBE, 2019), s.112.

²⁰¹ BRICS Mechanism Development Strategy Report, **Centre for China in the World Economy**, Tsinghua University, BRICS Economic Think Tank, 2017, s.26-27.
http://www.ccwe.tsinghua.edu.cn/upload_files/file/20170904/1504496841771012086.pdf 2017, (19 Mart 2020).

²⁰² Rusya Ülke Profili, s.8.

cihazlar, tedavide korunma amaçlı hazırlanan ilaçlar, otomobiller, vagonlar, yarış arabaları ve otomatik bilgi işlem ve üniteleri almaktadır.²⁰³

Rusya 2019 yılı itibarıyla dünya ihracatından %2,3'lük pay almakta olup ihracat listesinde 14. sırada yer almaktadır.²⁰⁴ Rusya'nın ihracatında en önemli ticaret ortakları; Çin, Hollanda, Almanya, Türkiye ve Belarus'tur. İhracatında en yüksek payı %13,4 ile Çin almaktadır. 2019 yılı itibarıyla en fazla ihracat yaptığı ilk 10 ülke toplam ihracatının %54'ünü oluşturmaktadır. Rusya'nın ihracatında Türkiye'nin %5 gibi bir oranla 4. sırada yer alması dikkat çekmektedir.²⁰⁵

Rusya 2019 yılı itibarıyla dünya ithalatından %1,3'lük pay almakta olup ithalat sıralamasında 21. sırada yer almaktadır. Rusya'nın ithalatında en önemli ticaret ortakları; Çin, Almanya, ABD, Belarus ve İtalya'dır. İthalatında en yüksek payı %22,2 ile Çin almaktadır. 2019 yılı itibarıyla en fazla ithalat yaptığı ilk 10 ülke toplam ithalatının %64,6'sını oluşturmaktadır. Rusya'nın ithalatında Türkiye %2'lik oranla 11. sırada yer almaktadır.²⁰⁶

4. 2. 2. 3. Hindistan' ın Ticaret Politikası

BRICS ülkeleri içersinde yer alan Hindistan, 1,3 milyarı aşan nüfusu ile dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi konumundadır. Yüz ölçümü olarak da dünyanın en geniş yedinci ülkesi durumundadır. Uzunca bir süre Birleşik Krallık'ın sömürgesi durumunda olan Hindistan 1947 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Hindistan son yıllarda Çin'den sonra en hızlı ekonomik büyüme kaydeden ülke olarak ifade edilmektedir. Bununla beraber ekonomik potansiyeline karşın büyük bir nüfusa sahip olmasının getirmiş olduğu zorluklar da söz konusudur. Hindistan'ın belli kesimlerinin temel hizmetlere ulaşmada sıkıntı çekmesi, ekonomik refahın adil bir şekilde dağıtılamaması bu zorluklar sonucunda ortaya çıkan sonuçlardır.²⁰⁷

²⁰³ Santander Trade, "**Russian Foreign Trade in Figures**" (https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/russia/foreign-trade-in-figures#classification_by_products) (17 Kasım 2020).

²⁰⁴ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (19 Mart 2020).

²⁰⁵ WTO, Trade Profils 2020, s.300.

²⁰⁶ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (19 Mart 2020).

²⁰⁷ BRICS Mechanism Development Strategy Report, s.84.

Hindistan ekonomisinin hızlı ekonomik büyümesine paralel olarak dış borcu sürekli yükselmekte ve cari işlemler açığında sürekli artış görülmektedir. 2010-2019 döneminde en fazla dış ticaret açığı 2012 yılında yaklaşık olarak 200 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.²⁰⁸

Hindistan'ın ihracat ürünlerini değerlendirdiğimizde; ağırlıklı olarak hammadde ve imalat sektörünün ön planda olduğu ortaya çıkmaktadır. İlk sırada mineral yakıtlar ve yağlar gelirken onu sırasıyla elmas ve mücevher gibi değerli metaller ve kıymetli taşlar ile makine, mekanik aletler, kazanlar, reaktörler ve bunların aksam parçaları izlemektedir.²⁰⁹

Hindistan'ın ithalat ürünlerini değerlendirdiğimizde; temel ihtiyaç kaynağının enerji olması sebebiyle mineral yakıtlar ve yağlar %32'lik payla açık ara önde gelmektedir. Daha sonrasında kıymetli metal ve değerli taşlar ise rezerv amaçlı değil daha çok nüfusunun kalabalık olmasından dolayı özellikle düğün gibi kültürel etkinliklerde altın, elmas ve mücevher gibi değerli taşların kullanılmasından kaynaklanmaktadır.²¹⁰

Hindistan 2019 yılı itibarıyla dünya ihracatından %1,7 pay almakta olup ihracat sıralamasında 18. sırada yer almaktadır.²¹¹ Hindistan'ın ihracatında en önemli ticaret ortakları; ABD, BAE, Çin, Hong Kong ve Singapur'dur. İhracatında en yüksek payı %16,8 ile ABD almaktadır. 2019 yılı itibarıyla en fazla ihracat yaptığı ilk 10 ülke toplam ihracatının %50,9'unu oluşturmaktadır.²¹² Hindistan'ın ihracatında Türkiye %1,4'lük bir payla 19. sırada yer almaktadır.²¹³

Hindistan 2019 yılı itibarıyla dünya ithalatından %2,5'lik pay almakta olup ithalat sıralamasında 11. sırada yer almaktadır. Hindistan'ın ithalatında en önemli ticaret ortakları; Çin, ABD, BAE, Suudi Arabistan ve Irak'tır. İthalatında en yüksek payı %14,2

²⁰⁸ World Bank, **India Trade Statistics**, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/IND> (18 Kasım 2020).

²⁰⁹ Ticaret Bakanlığı, **Hindistan Ülke Profili**, 2020, s.7.

²¹⁰ WTO, Trade Profiles 2020, s.170.

²¹¹ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (20 Mart 2020).

²¹² Nordea Trade Portal, **Foreign Trade Figures of India**, <https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/india/trade-profile> (17 Kasım 2020).

²¹³ Hindistan Ülke Profili, 2020, s.12.

ile Çin almaktadır. 2019 yılı itibarıyla en fazla ithalat yaptığı ilk 10 ülke toplam ithalatının %54,9'unu oluşturmaktadır. Hindistan'ın ithalatında Türkiye %0,5 gibi çok küçük bir payla 36. sırada yer almaktadır.²¹⁴

4. 2. 2. 4. Çin' in Ticaret Politikası

BRICS ülkeleri içerisinde yer alan aynı zamanda köklü tarihi, ekonomik büyüklüğü ve dinamizmi ile dikkat çeken Çin 1,4 milyarı aşan nüfusuyla dünyanın en kalabalık ülkesi konumundadır. Çin, Rusya ve Kanada'dan sonra yüz ölçümü en geniş ülke konumundadır.²¹⁵ Çin ekonomisi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden birisi olmakla beraber küresel üretim merkezi ve yüksek işgücü kapasitesiyle ihracatta dünyada zirvede yer almaktadır. Nüfusunun çok yüksek olması aynı zamanda dünyanın en önemli tüketici pazarı ve ithalatçısı olmasını beraberinde getirmiştir.²¹⁶

Çin, dünyanın en büyük kömür rezervlerine sahip ülkesi durumundadır. Kömürün kalitesinin düşük olmasına rağmen enerji ihtiyacının %70'lik kısmını karşılamakta bunun yanı sıra önemli petrol ithalatçısı olarak da kabul edilmektedir. Bu durum ise dünyada üretim devi olarak görülen Çin'in gelecekte enerji sıkıntısı yaşayabileceği ihtimali üzerine tartışmalara neden olmaktadır.²¹⁷

Çin'de 1979 yılından sonra başlayan reformlardan en fazla etkilenen alanlardan birisi dış ticaret olmuştur. Uluslararası ticaret 1979 yılında ekonominin dışa açılmasıyla hızla artış göstermiştir. 1980'li yıllarda kapsamlı ve yoğun bir şekilde uygulanan dış ticaret kontrolleri kademeli şekilde azaltılmıştır. 1990'lı yıllarda bu süreç reformlarla daha da hızlandırılmıştır. Çin ekonomisinin dışa açılma sürecinde ihracatla birlikte ithalat da artış göstermiş ve 2000'li yıllarda Çin'in dünya ticaretinden aldığı pay artmaya başlamıştır.²¹⁸

²¹⁴ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (20 Mart 2020).

²¹⁵ Kocaeli Ticaret Odası, **Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2019, s.4-7.

²¹⁶ Hüseyin Ağır ve Selvi Yıldırım, Türkiye ve BRICS Ekonomilerinin Makroekonomik Performans Karşılaştırması: Betimsel Bir Analiz, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.12, Sayı.2, 2015, s.44.

²¹⁷ Kocaeli Ticaret Odası, **Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2019, s.5.

²¹⁸ Hamza Çeştepe, "Çin'in Dış Ticaretinin Gelişimi, Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik Öncesi ve Sonrasında Dünya Ticaretine Etkileri", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt.8, Sayı.17, 2012, s.46-47.

Çin'in dış ticareti açısından önemli gelişmelerden bir diğeri de 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasıdır. Bu doğrultuda Çin ekonomisinde doğrudan yabancı kaynak girişinin artması, ihracatta ve ithalattaki gümrük vergilerinin ciddi boyutlarda düşmesiyle ticaret rejiminde daha adil ve liberal bir düzen ortaya çıkmıştır.²¹⁹

Çin'in 2010 - 2019 dönemi dış ticaret verilerini değerlendirdiğimizde; 2010 yılından 2014 yılına kadar ihracatta artış olduğunu 2015 ve 2016 yıllarında gerek ABD dolarının değer kazanması gerekse de bölgesel sorunlardan dolayı ihracatın gerilediği görülmektedir. Son yıllarda ABD ve Çin arasında yaşanan ticaret savaşlarının etkisiyle azalarak da olsa dış ticaret artmakta ve Çin ihracatta dünya liderliğini sürdürmektedir. Çin'in dış ticaretinde sürekli fazla verdiği görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında Çin'in uygulamış olduğu rekabet gücü yüksek ihracat merkezli sanayileşme ve dış ticaret politikası etkili olmaktadır.²²⁰

Çin'in ihracat ürünlerini değerlendirdiğimizde; elektrikli makine ve teçhizat ürünlerinden telefon cihazları, ses ve görüntü almaya ya da vermeye yarayan makine ve cihazlar ile mekanik cihazlar, nükleer reaktörler ve kazanlar başta gelmektedir. Bunların dışında pamuk ipliği, hazır giyim eşyası, demir-çelik ürünleri, oyuncak, rafine edilmiş petrol ürünleri, kimyasal ürünler, bitkisel-hayvansal yağlar, canlı hayvanlar, büro malzemeleri, ulaşım ekipmanları, su ürünleri, pirinç, çay, konserve meyve-sebze, ham ipek ve kömüre kadar çok geniş bir yelpazede ürünler ihraç etmektedir.²²¹

Çin'in ithalat ürünlerini değerlendirdiğimizde; elektrikli makine ve teçhizatlar ile mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler başta gelmektedir. Çin, diğer ülkelerden muhtelif gıda ürünleri, hayvansal-bitkisel yağlar, doğal kauçuk, kereste, kağıt hamuru, pamuk, demir cevheri, gübre, plastik

²¹⁹ Mevlüdiye Şimşek, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar", **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt.12, Sayı.2, 2005, s.79.

²²⁰ Kulwinder Singh, Surinder K. Singla and Jatinder Singh, " China's Export Performance During Liberalised Era ", **Indian Journal of Economics and Development**, Vol.14, Nu.3, 2018, s.428.

²²¹ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (28 Mart 2020).

ürünler, çelik mamulleri ve kimyasal ürünler satın almaktadır. Çin'in ithalatında hammadde ve imalat sektörüne yönelik ürünlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir.²²²

Çin 2019 yılı itibarıyla dünya ihracatından %13,3 pay almakta olup ihracat sıralamasında 1. sırada yer almaktadır.²²³ Çin'in ihracatında en önemli ticaret ortakları; ABD, Hong Kong, Japonya, Güney Kore ve Vietnam'dır. İhracatında en yüksek payı %16,7 ile ABD almaktadır. 2019 yılı itibarıyla en fazla ihracat yaptığı ilk 10 ülke toplam ihracatının %52,8'ini oluşturmaktadır. Çin'in ihracatında Türkiye %0,7'lik bir payla 29.sırada yer almaktadır.²²⁴

Çin 2019 yılı itibarıyla dünya ithalatından %10,9 pay almakta olup ithalat sıralamasında ABD'den sonra 2. sırada yer almaktadır.²²⁵ Çin'in ithalatında en önemli ticaret ortakları; Güney Kore, Tayvan, Japonya, ABD ve Avustralya'dır. İthalatında en yüksek payı %8,4 ile Güney Kore almaktadır. 2019 yılı itibarıyla en fazla ithalat yaptığı ilk 10 ülke toplam ithalatının %55,2'sini oluşturmaktadır. Çin'in ithalatında Türkiye %0,2 gibi çok küçük bir payla 62. sırada yer almaktadır.²²⁶

4. 2. 2. 5. Güney Afrika' nın Ticaret Politikası

BRICS grubuna 2011 yılında katılan Güney Afrika, ekonomik güç ve gelişmişlik düzeyi bakımından Afrika kıtasının en büyük ekonomisi olarak kabul edilmektedir. Güney Afrika'da büyük ölçüde sanayi ve madencilığe dayalı bir piyasa ekonomisi bulunmaktadır. Zengin maden kaynaklarına ve tarıma elverişli topraklara sahip olmasıyla geleneksel olan madencilik ve tarım sektörü gelişme göstermiştir. Son elli yılda Güney Afrika ekonomisinin sektör bazlı değişime uğradığı görülmektedir. 1960'lı yıllarda birincil sektör olarak ifade edilen tarım, hayvancılık ve madencilik gibi alanların ekonomideki büyüklüğü %25'ler seviyesindeyken günümüzde bu oranın

²²² ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (28 Mart 2020).

²²³ WTO, Trade Profils 2020, s.80.

²²⁴ Santander Trade, "Chinese Foreign Trade in Figures" <https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/china/foreign-trade-in-figures> (18 Kasım 2020).

²²⁵ WTO, Trade Profils 2020, s.80.

²²⁶ Santander Trade, "Chinese Foreign Trade in Figures" <https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/china/foreign-trade-in-figures> (18 Kasım 2020).

%10'lar seviyesine gerilediği ve ikincil sektörlerin ekonomide daha ağırlıklı olduğu görülmektedir.²²⁷

Güney Afrika, dış ticaret politikası açısından 1970'ler itibarıyla ithal ikameci stratejiden ihracata yönelik stratejiyi benimsemiştir. 1990'lı yıllar ekonomik büyümenin sağlanması için ihracatın çok daha güçlü bir şekilde teşvik edildiği yıllar olmuştur. Güney Afrika'nın dış ticaretini etkileyen bir diğer gelişme 2011 yılında BRICS grubuna katılması olmuştur.²²⁸

Güney Afrika'nın dış ticaret verileri değerlendirildiğinde; 2010-2019 yılları arasında en yüksek ihracat değeri 2011 yılında gerçekleşmiştir. 2011 yılından sonra 2016 yılına kadar ihracatta azalma yaşanmıştır. Son yıllarda ihracat toparlanma eğilimi göstermiştir. Dış ticaret dengesinde 2015 yılına kadar açık veren Güney Afrika ekonomisi bu yıldan sonra fazla vermeye başlamıştır. Dış ticaret açığının 2013 yılında en yüksek değere ulaştığı görülürken 2017 yılında dış ticaret fazlasının en yüksek değere ulaştığı görülmektedir.²²⁹

Güney Afrika'nın ihracat ürünlerini değerlendirdiğimizde; ilk sırayı kıymetli taşlar ve metaller içerisinde yer alan altın, platin ve elmas ürünleri oluştururken onu kömürden oluşan maden ürünleri ile ara mallar, otomobil yedek parçaları ve demir çelik ürünleri takip etmektedir. Güney Afrika'nın ithalatını değerlendirdiğimizde ise; petrol ürünleri ile makineler ilk sırayı oluştururken onu elektronik eşyalar, motorlu kara taşıtları ve otomobil yedek parçaları takip etmektedir.²³⁰

Güney Afrika 2019 yılı itibarıyla dünya ihracatından %0,5 pay almakta olup ihracat sıralamasında 37.sırada yer almaktadır.²³¹ Güney Afrika'nın ihracatında en önemli ticaret ortakları; Çin, Almanya, ABD, Birleşik Krallık ve Japonya'dır. İhracatında en yüksek payı %10,7 ile Çin almaktadır. 2019 yılı itibarıyla en fazla ihracat

²²⁷ Ağır ve Yıldırım, s.44.

²²⁸ Mustafa Ersunur, Füsün Çelebi Boz ve Ömer Çınar, "Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkileri: Girdi - Çıktı Yöntemi ile Bir Analiz", **Business and Economics Research Journal**, Vol.8, Nu.3, 2017, s.399.

²²⁹ Ticaret Bakanlığı, **Güney Afrika Ülke Profili**, 2020, s.8.

²³⁰ OEC, **South Africa Product Trade**, <https://oec.world/en/profile/country/zaf/> (18 Kasım 2020).

²³¹ WTO, Trade Profils 2020, s.332.

yaptığı ilk 10 ülke toplam ihracatının %56,4'ünü oluşturmaktadır. Güney Afrika'nın ihracatında Türkiye %0,3'lük bir payla 45. sırada yer almaktadır.²³²

Güney Afrika 2019 yılı itibarıyla dünya ithalatından %0,5 pay almakta olup ithalat sıralamasında 35. sırada yer almaktadır.²³³ Güney Afrika'nın ithalatında en önemli ticaret ortakları; Çin, Almanya, ABD, Hindistan ve Suudi Arabistan'dır. İthalatında en yüksek payı %18,5 ile Çin almaktadır. 2019 yılı itibarıyla en fazla ithalat yaptığı ilk 10 ülke toplam ithalatının %60,1'ini oluşturmaktadır. Güney Afrika'nın ithalatında Türkiye %0,7 gibi çok küçük bir payla 31. sırada yer almaktadır.²³⁴

4. 2. 3. Türkiye 'nin BRICS Ülkeleriyle Ticareti

Gelişen ve değişen dünya ekonomisinde çok sayıda ülkenin ve firmanın dünya pazarında yer edinmeye çalıştığı bilinmektedir. Bu ortamda birçok mal üzerinden hem ülke hem de firma bazlı büyük bir rekabet yaşanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bu kıyasıya rekabet ortamının ayakta kalmayı zorlaştıran bir durum olduğu ifade edilmektedir. Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle dış ticareti değerlendirildiğinde; ticaret hacminin arttığı ve bununla birlikte dış ticaret açığının da Türkiye aleyhine geliştiği görülmektedir. Türkiye'nin BRICS ülkelere olan ihracatı çok düşük seviyelerdeyken ithalatı çok yüksek seviyelerde bulunmaktadır.

Türkiye'nin 2019 yılı dış ticaret verilerine göre; BRICS ülkelerinin Türkiye'nin ihracatı içindeki payı %5 seviyesindeyken ithalatı içindeki payı %25,2 seviyesinde bulunmaktadır. İhracat ve ithalat arasındaki bu dengesizlik dış ticaret dengesinin Türkiye aleyhine sürekli açık vermesine neden olmaktadır.²³⁵

4. 2. 3. 1. Türkiye - Brezilya Dış Ticareti

Türkiye - Brezilya ekonomik ilişkileri coğrafi uzaklığın fazla olması ve ülkelerin birbirini iyi tanımaması gibi nedenlerden dolayı çok düşük seviyelerde bulunmaktadır. Brezilya'nın yüksek gümrük vergileri ve tarife dışı engelleri Türkiye'nin ihracatını olumsuz yönde etkilemekte ve dış ticaret açığına yol açmaktadır. Brezilya ile

²³² ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (20 Mart 2020).

²³³ WTO, Trade Profils 2020, s.332.

²³⁴ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (20 Mart 2020).

²³⁵ Ersungur, Boz ve Çınar, s.401.

Türkiye arasında kurulacak yakın ekonomik iş birliği aynı zamanda Arjantin, Uruguay, Paraguay ve Venezüella'nın da üye olduğu MERCOSUR (Güney Ortak Pazarı) ile ortaya çıkacak geniş pazardan da yararlanma imkânını ortaya çıkarmaktadır.²³⁶

Tablo 19: Türkiye - Brezilya Dış Ticaret Göstergeleri

Bin Dolar(\$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2001	89.818	212.121	301.939	-122.303
2005	103.458	798.576	902.034	-695.118
2010	614.551	1.347.525	1.962.076	-732.974
2011	883.471	2.074.354	2.957.825	-1.190.883
2012	1.002.759	1.770.094	2.772.853	-767.335
2013	936.096	1.408.806	2.344.902	-472.710
2014	794.186	1.728.745	2.522.931	-934.559
2015	458.367	1.792.241	2.250.608	-1.333.874
2016	334.398	1.787.944	2.122.342	-1.453.546
2017	384.904	2.544.928	2.929.832	-2.160.024
2018	489.891	3.257.706	3.747.597	-2.767.815
2019	478.450	2.459.206	2.937.656	-1.980.756

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 10 Nisan 2020.

*Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 19'da yer alan Türkiye ile Brezilya arasındaki dış ticaret istatistiklerine göre Türkiye aleyhine sürekli bir dış ticaret açığı söz konusudur. 2010 - 2019 dönemine göre 2018 yılında dış ticaret açığının yaklaşık 2,8 milyar dolarla zirveye çıktığı ve aynı dönemde en az dış ticaret açığının 2013 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye'nin Brezilya'ya ihracatı 2012 yılında bir milyar doların üzerine çıkmış; ancak sonraki yıllarda gittikçe azalmıştır. İthalat ise ihracattaki gerilemeye kıyasla sabit seviyelerde kalmış ve son yıllarda artma eğilimine girmiştir. İthalat 2018 yılında

²³⁶ Ticaret Bakanlığı, "Brezilya Ülke Profili", 2020, s.2.

yaklaşık 2,3 milyar dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Dış ticaret açığına yol açan bu durumun Türkiye aleyhine olması nedeniyle karşılıklı ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi önem taşımaktadır.²³⁷

Tablo 20: Türkiye'nin Brezilya'ya İhraç Ettiği İlk 10 Fasl

Bin Dolar(\$)

Fasl No	Fasl Açıklaması	2019	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
28	İnorganik Kimyasallar; Değerli Metallerin, Nadir Toprak Metallerinin Organik veya İnorganik Bileşenleri	69.419	14.5
87	Demiryolu veya Tramvay Vagonları Dışındaki Araçlar ve Bunların Aksam Parçaları	56.296	11.8
84	Makine, Mekanik Aletler,Nükleer Reaktörler,Kazanlar; Bunların Parçaları	44.407	9.3
08	Yenilebilir Meyve ve Fındık; Narenciye veya Kavun Kabuğu	40.878	8.5
72	Demir ve Çelik	40.014	8.4
32	Tabaklama veya Boyama Ekstreleri; Boyalar, Pigmentler ve Diğer Renklendiriciler	22.435	4.7
25	Tuz, Kükürt, Toprak ve Taş; Sıvama Malzemeleri, Kireç ve Çimento	21.790	4.5
39	Plastikler ve Mamulleri	18.591	3.9
70	Cam ve Cam Eşyalar	14.165	3.0
85	Elektrikli Makine ve Cihazlar ve Bunların Aksam ve Parçaları	13.182	2.7
10 Fasl Toplamı		341.177	71.3
Genel Toplam		478.450	100

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 10 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

²³⁷ KFA Fuarçılık Küresel Fuar Acentesi, **Brezilya Ülke Raporu**, Şubat 2018, s.30.

Tablo 20'de görüldüğü gibi Türkiye'nin Brezilya'ya ihraç ettiği ürünlerde; karbonat, amonyum karbonat, otomotiv, kamyon, minibüs, vb. kara yolu araçları için yedek parça, araba koltuğu, demir ve çelik ürünleri, çimento, sondaj platformları, kuru kayısı, kuru incir, fındık, gübre, tütün, iplik, mobilya aksamı, mermer ve traverten ilk sıralarda gelmektedir.

Tablo 21: Türkiye'nin Brezilya'dan İthal Ettiği İlk 10 Fası

Bin Dolar(\$)

Fasıl No	Fasıl Açıklaması	2019	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
12	Yağlı Tohumlar ve Yağlı Meyveler; Çeşitli Tahıllar, Tohumlar ve Meyveler	483.612	19.7
26	Cevher, Cüruf ve Kül	480.394	19.5
72	Demir ve Çelik	279.120	11.3
52	Pamuk	231.373	9.4
01	Canlı Hayvanlar	163.528	6.6
09	Kahve, Çay ve Baharatlar	141.382	5.7
24	Tütün ve Tütün Yerine Geçen Maddeler	121.058	4.9
84	Makine, Mekanik Aletler,Nükleer Reaktörler,Kazanlar; Bunların Parçaları	112.083	4.6
30	Eczacılık Ürünleri	84.458	3.4
48	Kağıt ve Karton; Kağıt Hamuru, Kağıt veya Mukavvadan Eşya	64.573	2.6
10 Fasıl Toplamı		2.161.581	87.8
Genel Toplam		2.459.206	100

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

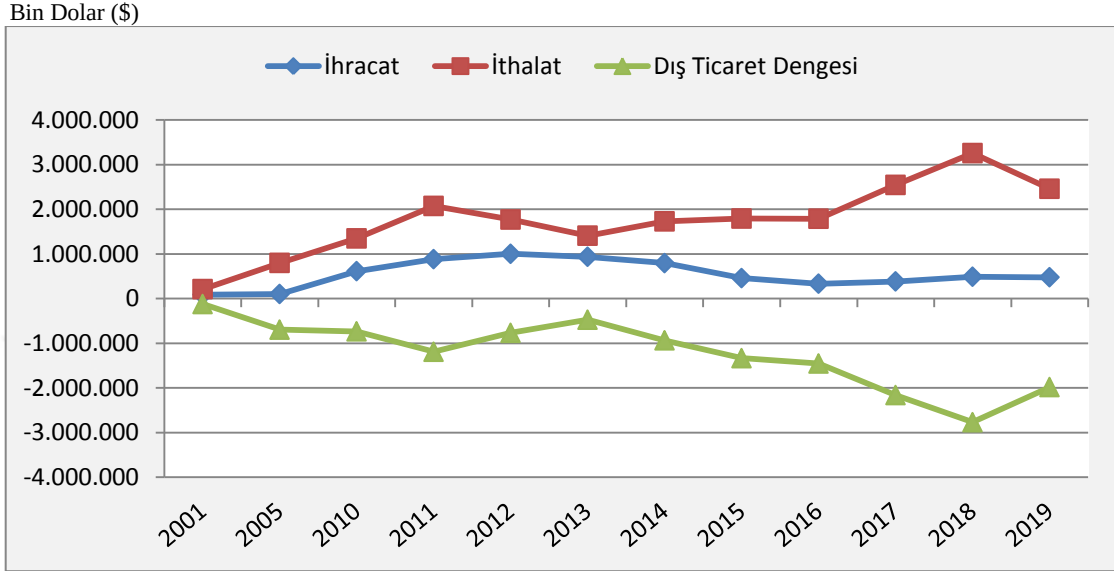
Erişim Tarihi: 10 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 21'de görüldüğü gibi Türkiye'nin Brezilya'dan ithal ettiği ürünlerde; soya fasulyesi, demir cevheri, demir - çelikten yarı mamuller, pamuk, kahve, tütün,şeker,

odun hamuru, canlı hayvanlar, araba aksam ve parçaları, greyderler ve ilaçlar ilk sıralarda gelmektedir.

Grafik 16: Yıllar İtibarıyla Türkiye - Brezilya Dış Ticaret Değişimi

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),
Erişim Tarihi: 10 Nisan 2020.

*Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 16'da da görüldüğü üzere Türkiye ile Brezilya arasındaki ticaret ilişkisi Türkiye aleyhine gelişim göstermektedir. Söz konusu dönemde ithalat konjonktürel dalgalanmalar yaşasa da genel olarak artış eğilimi içerisinde yer almaktadır. Brezilya'ya yönelik ihracatta 2012 yılında 1 milyar doların aşılmasına rağmen sonraki yıllarda gerileme yaşandığı görülmektedir.²³⁸

2019 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde Brezilya %0,3'lük payla 64. sırada bulunmaktadır. Aynı dönemde toplam ithalat içerisinde %1,2'lik payla 21. sırada yer almaktadır.²³⁹

²³⁸ Ticaret Bakanlığı, **Brezilya Ülke Profili**, 2020, s.12.

²³⁹ ITC Trade Map, (<https://www.trademap.org>), (10 Nisan 2020).

4. 2. 3. 2. Türkiye - Rusya Dış Ticareti

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ikili ilişkiler köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında yeni iş birliği imkan ve perspektifleri ortaya çıkmıştır. Ekonomik iş birliğinin 1990'lı yıllardaki hızlı gelişiminin ardından ikili ilişkiler 2000'li yılların başında tesis edilen yakın diyalogla yeni bir döneme girmiştir. SSCB döneminde de Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağı konumunda bulunan Rusya, birlik dağıldıktan sonra da bu konumunu sürdürmüştür. Türkiye - Rusya ticari ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde coğrafi yakınlık çok önemli bir avantaj sağlamaktadır.²⁴⁰

Rusya Türkiye'nin en önemli dış ticaret ortaklarından birisidir. Ekonomik ve ticari ilişkiler Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin itici gücünü oluşturmaktadır. Türkiye - Rusya ekonomik ve ticari ilişkilerinin birbirini tamamlayıcı bir yapıya sahip olduğu ifade edilmektedir. Türkiye'nin tüketim mallarında ve başta müteahhitlik olmak üzere hizmetler sektöründe, turizm sektöründe etkin olması bununla birlikte Rusya'dan yarı mamul ürünler, petrol, doğal gaz ve taş kömürü ithal etmesi tamamlayıcılık yapısını ortaya koymaktadır. Bu ilişkilerin her zaman sorunsuz bir şekilde devam etmeyeceği ve orta - uzun vadede mevcut bazı sorunların ağırlaşabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.²⁴¹

²⁴⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri, **Akademik Fener**, Sayı.13, 2010, s.40.

²⁴¹ Mehmet Arslan, Türkiye'nin Rusya ile Ekonomik İlişkileri ve Bu İlişkilerin Rusya Federasyonunda Yaşayan Türk Dilli Halklara Yansımaları, **Coğrafya Dergisi**, Sayı.26, 2013, s.57.

Tablo 22: Türkiye - Rusya Dış Ticaret Göstergeleri

Bin Dolar(\$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2001	924.107	3.435.673	4.359.780	-2.511.566
2005	2.377.050	12.905.620	15.282.670	-10.528.570
2010	4.628.153	21.600.641	26.228.794	-16.972.488
2011	5.992.633	23.952.914	29.945.547	-17.960.281
2012	6.680.777	26.625.286	33.306.063	-19.944.509
2013	6.964.209	25.064.214	32.028.423	-18.100.005
2014	5.943.014	25.288.597	31.231.611	-19.345.583
2015	3.588.657	20.401.756	23.990.413	-16.813.099
2016	1.733.569	15.160.961	16.894.530	-13.427.392
2017	2.734.316	19.514.094	22.248.410	-16.779.778
2018	3.399.827	21.989.574	25.389.401	-18.589.747
2019	3.852.545	22.373.444	26.225.989	-18.520.899

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 12 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 22'de yer alan Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret istatistiklerine göre Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren dış ticarete en fazla açık verdiği ülkelerin başında Rusya gelmektedir. 2005 yılına gelindiğinde dış ticaretteki açığın 2001 yılına göre dört kat arttığı görülmektedir. 2012 yılında yaklaşık 20 milyar dolarla dış ticarete rekor seviyede açık verilmiştir. Türkiye'nin Rusya ile dış ticaret açığı büyük ölçüde "mineral yakıtlar, mineral yağlar vb.'nin damıtılmasından elde edilen ürünler" ile "başlıca işlenmiş mallar" ticaretinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı 2013 yılında yaklaşık 7 milyar dolar ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Sonraki yıllarda büyük bir gerileme yaşansa da son iki yılda toparlanmanın olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı ise 2012 yılında yaklaşık 27 milyar dolarla en yüksek seviyesine ulaşırken veri döneminde en düşük ithalat 15 milyar dolarla 2016 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo 23: Türkiye'nin Rusya'ya İhraç Ettiği İlk 10 Fası

Bin Dolar(\$)

Fasıl No	Fasıl Açıklaması	2019	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
08	Yenilebilir Meyve ve Fındık; Narenciye veya Kavun Kabuğu	655.547	17.0
84	Makine, Mekanik Aletler,Nükleer Reaktörler,Kazanlar; Bunların Parçaları	476.184	12.4
87	Demiryolu veya Tramvay Vagonları Dışındaki Araçlar ve Bunların Aksam Parçaları	395.563	10.3
39	Plastikler ve Mamulleri	172.072	4.5
85	Elektrikli Makine ve Cihazlar ve Bunların Aksam ve Parçaları	170.005	4.4
07	Yenilebilir Sebzeler ve Bazı Kök ve Yumrular	132.666	3.4
61	Örme giyim Eşyası ve Aksesuarı	126.213	3.3
62	Örülmemiş Giyim Eşyası ve Aksesuarı	116.763	3.0
60	Örme veya Tığ İşi Kumaşlar	116.079	3.0
73	Demir veya Çelikten Eşya	114.457	3.0
10 Fasıl Toplamı		2.475.549	64.3
Genel Toplam		3.852.545	100

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 12 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 23'te görüldüğü gibi Türkiye'nin Rusya'ya ihraç ettiği ürünlerde; meyveler - sert kabuklu meyveler, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, motorlu kara taşıtları, plastik ve mamulleri, elektrikli makine ve cihazlar, sebzeler - bazı kök ve yumrular, örme ve örülmemiş giyim eşyası, demir veya çelikten eşyalar ilk sıralarda gelmektedir.

Tablo 24: Türkiye'nin Rusya'dan İthal Ettiği İlk 10 Fasl

Bin Dolar(\$)

Fasl No	Fasl Açıklaması	2019	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
27	Mineral Yakıtlar ve Mineral Yağlar	14.198.380	63.5
72	Demir ve Çelik	3.130.773	14.0
10	Hububat	1.621.867	7.2
76	Alüminyum ve Mamulleri	1.059.790	4.7
23	Gıda Endüstrilerinden Kalıntılar ve Atıklar; Hazırlanmış Hayvan Yemi	309.311	1.4
74	Bakır ve Bakırdan Eşya	292.293	1.3
15	Hayvansal veya Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar	287.475	1.3
28	İnorganik Kimyasallar; Değerli Metallerin, Nadir Toprak Metallerinin Organik veya İnorganik Bileşikleri	233.960	1.0
29	Organik Kimyasallar	187.001	0.8
12	Yağlı Tohumlar ve Yağlı Meyveler; Çeşitli Tahıllar, Tohumlar ve Meyveler	114.280	0.5
10 Fasl Toplamı		21.435.130	95.8
Genel Toplam		22.373.444	100

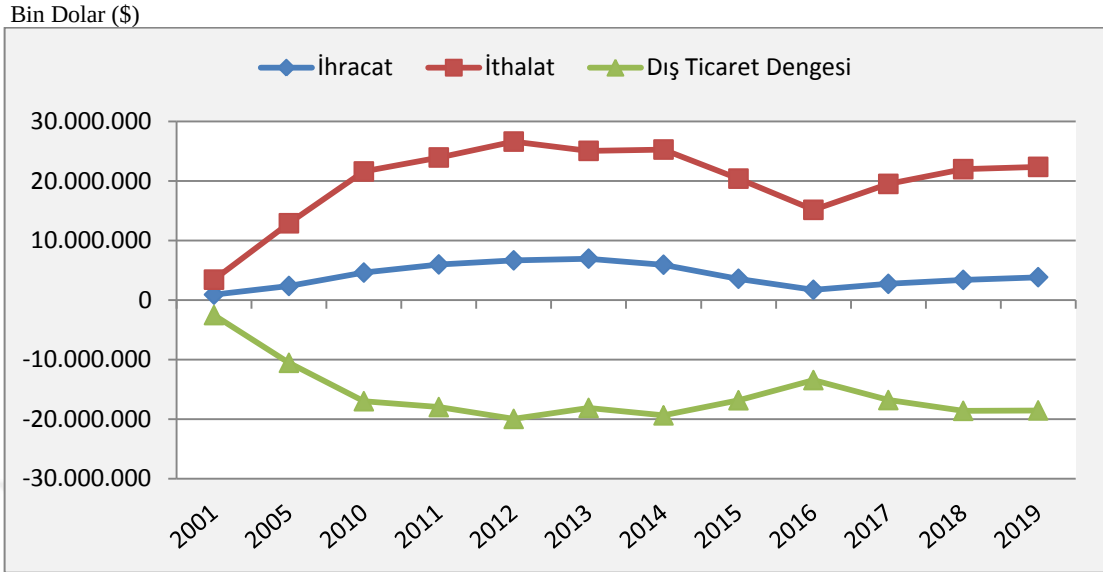
Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 12 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 24'te görüldüğü gibi Türkiye'nin Rusya'dan ithal ettiği ürünlerde; mineral yakıtlar ve yağlar, demir ve çelik, hububat, alüminyum ve alüminyumdan eşya, gıda sanayisinden kalıntılar ve hayvan yemleri, bakır ve bakırdan eşya ilk sıralarda gelmektedir. Petrol ve doğal gazı içeren mineral yakıtlar ve yağlar kaleminin toplam ithalatın %63,5'i gibi çok büyük bir kısmını oluşturması dikkat çekmektedir. Enerji temininde bir ülkeye bu oranda bağımlı olunması sürdürülebilir durum olarak görülmemektedir.

Grafik 17: Yıllar İtibarıyla Türkiye - Rusya Dış Ticaret Değişimi

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),
Erişim Tarihi: 12 Nisan 2020.

*Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 17'de de görüldüğü üzere Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret ilişkisi Türkiye aleyhine gelişim göstermektedir. Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı 2000'li yıllarından başından 2008 yılına kadar çok hızlı bir artış eğilimi göstermektedir. 2008 Küresel Krizi'nin etkisiyle ticaret hacmi azalmış ve ithalatın artış eğilimi gerilemiştir. Daha sonraki yıllarda belli dönemler dışında ithalat 20 milyar doların üzerinde seyretmektedir. Buna rağmen Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı yaklaşık 7 milyar dolarla 2013 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İhracat ve ithalat arasındaki bu dengesizlik Türkiye'nin dış ticaret açığında büyük bir rol oynamaktadır.²⁴²

2019 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde Rusya %2,3'lük payla 10. sırada bulunmaktadır. Aynı dönemde toplam ithalat içerisinde %11,2'lik payla 1. sırada yer almaktadır.²⁴³

²⁴² Ticaret Bakanlığı, **Rusya Ülke Profili**, 2020, s.14-15.

²⁴³ ITC Trade Map, (<https://www.trademap.org>), (12 Nisan 2020).

4. 2. 3. 3. Türkiye - Hindistan Dış Ticareti

Türkiye ve Hindistan köklü dostluk ilişkilerine sahiptir. 11. yüzyılda ilk Türk topluluklarının Hindistan'a gelişiyle başlayan Türk ve Hint halkları arasındaki ilişkilerin kazandığı dinamizmle ve Türklerin ve Hintlilerin birbirlerinin kültüründen ve geleneklerinden karşılıklı olarak etkilenmeleriyle ortak kültürel paydalar doğmuştur.

Avrasya'nın merkezinde yer alan Türkiye dış politikasında çok boyutluluğa önem vermekte ve bu çerçevede Hindistan'ı Güney Asya bölgesindeki önemli ortaklarından biri olarak görmektedir. 1990'lardan itibaren uluslararası arenada ortaya çıkan gelişmeler iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırmış, karşılıklı mevcut irade çerçevesinde ilişkiler her alanda ivme kazanmıştır.²⁴⁴

Türkiye ile Hindistan arasındaki ticaret hacminde gözlenen artışa rağmen dış ticaret dengesi Türkiye aleyhine sürekli açık vermektedir. İki ülke arasında en yüksek ticaret hacmine 8,7 milyar dolarla 2018 yılında ulaşılmıştır. Türkiye'nin Hindistan'la ikili ekonomik ve ticari ilişkisinde; Hindistan'ı yüksek nüfuslu yoksul bir ülke olarak değil ciddi bir satın alma gücüne sahip pazar olarak görmesi gerektiği düşünülmektedir. Aynı zamanda Hindistan gümrük vergileri ile miktar kısıtlamalarının her geçen gün azaldığı istikrarlı makro ekonomik bir yapıya sahip durumdadır. Bu doğrultuda ticari ilişkilerin potansiyel arz eden ürünler çerçevesinde geliştirilmesi önem arz etmektedir.²⁴⁵

²⁴⁴ Konya Ticaret Odası, **Hindistan Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2008, s.11.

²⁴⁵ KFA Fuarcılık, **Hindistan Ülke Raporu**, Eylül 2019, s.24.

Tablo 25: Türkiye - Hindistan Dış Ticaret Göstergeleri

Bin Dolar(\$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2001	74.373	354.875	429.248	-280.502
2005	219.869	1.280.473	1.500.342	-1.060.604
2010	606.081	3.409.938	4.016.019	-2.803.857
2011	756.082	6.498.651	7.254.733	-5.742.569
2012	791.720	5.843.638	6.635.358	-5.051.918
2013	586.927	6.367.791	6.954.718	-5.780.864
2014	586.589	6.898.577	7.485.166	-6.311.988
2015	650.319	5.613.570	6.263.889	-4.963.251
2016	652.018	5.757.156	6.409.174	-5.105.138
2017	758.560	6.216.639	6.975.199	-5.458.079
2018	1.121.412	7.534.783	8.656.195	-6.413.371
2019	1.067.959	6.592.791	7.660.750	-5.524.832

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 13 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 25'te yer alan Türkiye ile Hindistan arasındaki dış ticaret istatistiklerine göre Türkiye aleyhine sürekli bir dış ticaret açığı olduğu görülmektedir. 2010 - 2019 dönemine göre dış ticaretteki açığın 6,4 milyar dolarla zirveye çıktığı görülmektedir. 2010 yılında ortaya çıkan 2,8 milyar dolar dış ticaret açığından sonra 2011 yılı itibarıyla dış ticaret açığında büyük bir sıçrama meydana gelmiştir.

Türkiye'nin Hindistan'a ihracatı 2017 yılına kadar 1 milyar doların altında seyrederken son iki yılda bu değerin üzerine çıkmıştır. Hindistan'dan yapılan ithalatta ise 2010 yılından 2011 yılına geçişte %90'lık artış dikkat çekmektedir. 2011 yılından itibaren ithalat yüksek seviyelerde kalmaya devam ederken ihracat yeterince artırılmamış ve dış ticaretteki açık yüksek seyretmeye devam etmiştir.

Tablo 26: Türkiye'nin Hindistan'a İhraç Ettiği İlk 10 Fası

Bin Dolar(\$)

Fasıl No	Fasıl Açıklaması	2019	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
84	Makine, Mekanik Aletler,Nükleer Reaktörler,Kazanlar; Bunların Parçaları	212.367	19.9
25	Tuz, Kükürt, Toprak ve Taş; Sıvama Malzemeleri, Kireç ve Çimento	136.948	12.8
28	İnorganik Kimyasallar; Değerli Metallerin, Nadir Toprak Metallerinin Organik veya İnorganik Bileşenleri	72.932	6.8
12	Yağlı Tohumlar ve Yağlı Meyveler; Çeşitli Tahıllar, Tohumlar ve Meyveler	63.702	6.0
72	Demir ve Çelik	60.345	5.6
85	Elektrikli Makine ve Cihazlar ve Bunların Aksam ve Parçaları	52.224	4.9
71	Doğal veya Kültür İncileri; Kıymetli veya Yarı Kıymetli Taşlar, Kıymetli Metaller	38.773	3.6
39	Plastikler ve Mamulleri	36.040	3.4
08	Yenilebilir Meyve ve Fındık; Narenciye veya Kavun Kabuğu	32.936	3.1
87	Demiryolu veya Tramvay Vagonları Dışındaki Araçlar ve Bunların Aksam Parçaları	31.989	3.0
10 Fasıl Toplamı		738.256	69.1
Genel Toplam		1.067.959	100

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 13 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 26'da ifade edildiği gibi Türkiye'nin Hindistan'a ihraç ettiği ürünlerde; borular, musluk ve vanalar, içten yanmalı pistonlu motor ile kullanıma uygun parçalar, mermer ve traverten, su mermeri, kireçli taşlar, demir - çelik ürünleri ve bunların kalıntılarından ya da eritilmesinden elde edilmiş külçeler, dizel motorların aksam ve parçaları, otomobil yan sanayi ürünleri, altın, gümüş, yağlı tohumlar ve meyveler, mineral maddeler, kurşun ve bakır ilk sıralarda yer almaktadır.

Tablo 27: Türkiye'nin Hindistan'dan İthal Ettiği İlk 10 Fası

Bin Dolar(\$)

Fasıl No	Fasıl Açıklaması	2019	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
27	Mineral Yakıtlar ve Mineral Yağlar	1.954.830	29.6
71	Doğal veya Kültür İncileri; Kıymetli veya Yarı Kıymetli Taşlar, Kıymetli Metaller	1.083.862	16.4
29	Organik Kimyasallar	410.225	6.2
85	Elektrikli Makine ve Cihazlar ve Bunların Aksam ve Parçaları	409.780	6.2
84	Makine, Mekanik Aletler,Nükleer Reaktörler,Kazanlar; Bunların Parçaları	383.727	5.8
54	İnsan Yapımı Filamentler; Suni Tekstil Malzemelerinden Şeritler ve Benzerleri	312.965	4.7
87	Demiryolu veya Tramvay Vagonları Dışındaki Araçlar ve Bunların Aksam Parçaları	269.162	4.1
39	Plastikler ve Mamulleri	231.610	3.5
32	Tabaklama veya Boyama Ekstreleri; Boyalar, Pigmentler ve Diğer Renklendiriciler	229.302	3.5
55	Suni Devamsız Liftten İplik	162.634	2.5
10 Fasıl Toplamı		5.448.097	82.6
Genel Toplam		6.592.791	100

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

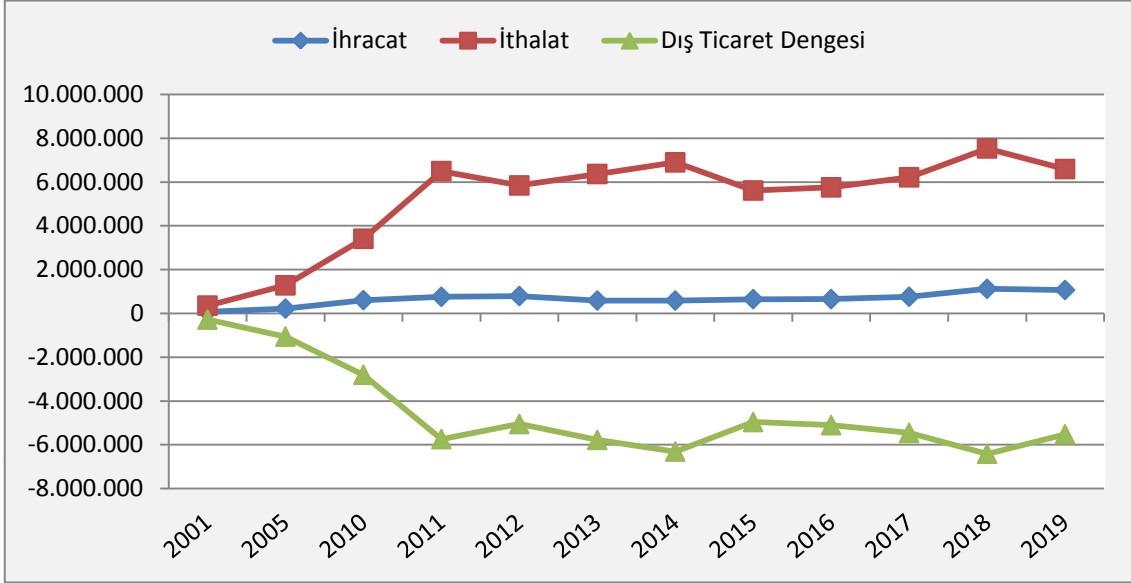
Erişim Tarihi: 13 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 27'de ifade edildiği gibi Türkiye'nin Hindistan'dan ithal ettiği ürünlerde; petrol yağları, işlenmemiş alüminyum, değerli metal veya kıymetli metalle kaplanmış eşya, sentetik organik boyayıcı maddeler, floresanlı aydınlatma maddeleri, elmaslar, karayolu taşıtları için aksam ve parçaları, sentetik filament iplikleri, sentetik devamsız liftten iplik, kıvılcım ve ateşlemeli içten yanmalı doğrusal veya döner pistonlu motorlar ilk sıralarda yer almaktadır.

Grafik 18: Yıllar İtibarıyla Türkiye - Hindistan Dış Ticaret Değişimi

Bin Dolar (\$)

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 13 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 18'de de görüldüğü üzere Türkiye ile Hindistan arasındaki ticaret ilişkisi Türkiye aleyhine gelişim göstermektedir. Türkiye'nin Hindistan ile olan dış ticaret açığı 2010 yılından sonra belirgin bir şekilde görülmektedir. 2009 yılından sonra Türkiye'nin Hindistan'dan olan ithalatı çok hızlı bir şekilde artmıştır. 2011 yılından itibaren ithalat seviyesi 6 milyar doların üzerinde kalmaya devam ederken bu dönemde ihracatta artış gerçekleşmemiştir.²⁴⁶

2019 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde Hindistan %0,6'lık payla 37. sırada bulunmaktadır. Aynı dönemde toplam ithalat içerisinde %3,3'lük payla 6. sırada yer almaktadır.²⁴⁷

4. 2. 3. 4. Türkiye - Çin Dış Ticareti

Türkiye'nin dış ticaret ortakları arasında Çin ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye ile Çin arasındaki ticari ilişkiler 1999 yılında ticaret hacminin 1 milyar doları aşmasıyla birlikte düzenli bir gelişme göstermektedir. İkili ekonomik ve ticari ilişkiler

²⁴⁶ Ticaret Bakanlığı, **Hindistan Ülke Profili**, 2020, s.12.

²⁴⁷ ITC Trade Map, (<https://www.trademap.org>), (13 Nisan 2020).

gelişim göstermekle birlikte Türkiye'nin Çin'e karşı dış ticaretteki açığı yıllar itibarıyla artış göstermektedir.²⁴⁸

Tablo 28: Türkiye - Çin Dış Ticaret Göstergeleri

Bin Dolar(\$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2001	199.373	925.620	1.124.993	-726.247
2005	549.764	6.885.400	7.435.164	-6.335.636
2010	2.269.175	17.180.806	19.449.981	-14.911.631
2011	2.466.316	21.693.336	24.159.652	-19.227.020
2012	2.833.255	21.295.242	24.128.497	-18.461.987
2013	3.600.865	24.685.885	28.286.750	-21.085.020
2014	2.861.052	24.918.224	27.779.276	-22.057.172
2015	2.414.790	24.873.457	27.288.247	-22.458.667
2016	2.329.371	25.440.454	27.769.825	-23.111.083
2017	2.936.262	23.370.620	26.306.882	-20.434.358
2018	2.912.539	20.719.061	23.631.600	-17.806.522
2019	2.587.298	18.397.044	20.984.342	-15.809.746

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 14 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 28'de yer alan Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaret istatistiklerine göre Türkiye aleyhine sürekli bir dış ticaret açığı olduğu görülmektedir. 2002 yılında 1 milyar doları aşan dış ticaret açığı 2007 yılına kadar katlanarak artmıştır. 2007 yılında 10 milyar doları aşan dış ticaret açığı 2016 yılında 23 milyar doları geçerek en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Son üç yılda ithalattaki azalmanın etkisiyle dış ticaretteki açığın bir miktar gerilediği görülmektedir. 2019 yılı itibarıyla yaklaşık 16 milyar dolar dış ticaret açığıyla Rusya'dan sonra en fazla açık verilen ikinci ülke konumundadır.

²⁴⁸ DEİK, *Asya Yüzyılında Ejder ve Hilal*, Aralık 2016, s.9.

Türkiye'nin Çin'e ihracatı 2013 yılında 3,6 milyar dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2010 - 2019 döneminde 2013 yılını hariç tuttuğumuzda ihracat değerlerinin 2,3 - 2,9 milyar dolar aralığında değiştiği görülmektedir. Aynı dönemde ithalat değerlerinin 17,2 - 25,4 milyar dolar aralığında değiştiği görülmektedir.

Çin büyük bir ithalat potansiyeline sahip olmakla birlikte Türkiye bu ülkeye ihracatını yeterince artıramamaktadır. Bu durum Çin'in tüketim eğilimi ve pazar yapısının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Çin pazarının kendine özgü yapısı, bölge içindeki ticaretin çok güçlü olması ve önemli küresel ticaret ortakları ile çevrelenmesi de ihracatın artırılmasının önündeki engelleri oluşturmaktadır.²⁴⁹

²⁴⁹ DEİK, **Çin Ülke Bülteni**, Ocak 2014, s.29.

Tablo 29: Türkiye'nin Çin'e İhraç Ettiği İlk 10 Fasl

Bin Dolar(\$)

Fasl No	Fasl Açıklaması	2019	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
25	Tuz, Kükürt, Toprak ve Taş; Sıvama Malzemeleri, Kireç ve Çimento	790.109	30.5
26	Cevher, Cüruf ve Kül	529.590	20.5
28	İnorganik Kimyasallar; Değerli Metallerin, Nadir Toprak Metallerinin Organik veya İnorganik Bileşenleri	213.626	8.3
84	Makine, Mekanik Aletler, Nükleer Reaktörler, Kazanlar; Bunların Parçaları	158.994	6.1
20	Sebze, Meyve, Kuruyemiş veya Bitkilerin Diğer Kısımlarının Preparatları	98.463	3.8
73	Demir veya Çelikten Eşya	65.135	2.5
90	Optik, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar, Tıbbi Cerrahi Alet ve Makineler	59.515	2.3
39	Plastikler ve Mamulleri	57.952	2.2
32	Tabaklama veya Boyama Ekstreleri; Boyalar, Pigmentler ve Diğer Renklendiriciler	42.126	1.6
08	Yenilebilir Meyve ve Fındık; Narenciye veya Kavun Kabuğu	41.739	1.6
10 Fasl Toplamı		2.057.249	79.5
Genel Toplam		2.587.298	100

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 14 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 29'da görüldüğü gibi Türkiye'nin Çin'e ihraç ettiği ürünlerde; mermer, traverten, ekosin, su mermeri, kireçli taşlar, krom - kurşun - bakır cevherleri, kıymetli metal cevherleri, merkezi ısıtma kazanları, tıpta kullanılan alet ve cihazlar, demir veya çelikten elektriksiz merkezi ısıtmaya mahsus radyatör, motorlu hava püskürtücüleri ve aksam parçaları, yer fıstığı ile diğer kabuklu meyve ve yemişler ilk sıralarda yer

almaktadır. Çin ekonomisinin ihtiyaç duyduğu ham maddeler ve kimyasalların ihracat ürünleri içinde ağırlıklı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 30: Türkiye'nin Çin'den İthal Ettiği İlk 10 Fası

Bin Dolar(\$)

Fasıl No	Fasıl Açıklaması	2019	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
85	Elektrikli Makine ve Cihazlar ve Bunların Aksam ve Parçaları	5.229.534	28.4
84	Makine, Mekanik Aletler,Nükleer Reaktörler,Kazanlar; Bunların Parçaları	3.887.384	21.1
29	Organik Kimyasallar	982.430	5.3
54	İnsan Yapımı Filamentler; Suni Tekstil Malzemelerinden Şeritler ve Benzerleri	793.365	4.3
39	Plastikler ve Mamulleri	784.267	4.3
90	Optik, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar, Tıbbi Cerrahi Alet ve Makineler	576.020	3.1
87	Demiryolu veya Tramvay Vagonları Dışındaki Araçlar ve Bunların Aksam Parçaları	439.357	2.4
72	Demir ve Çelik	429.744	2.3
73	Demir veya Çelikten Eşya	373.759	2.0
32	Tabaklama veya Boyama Ekstreleri; Boyalar, Pigmentler ve Diğer Renklendiriciler	311.419	1.7
10 Fasıl Toplamı		13.807.279	75.0
Genel Toplam		18.397.044	100

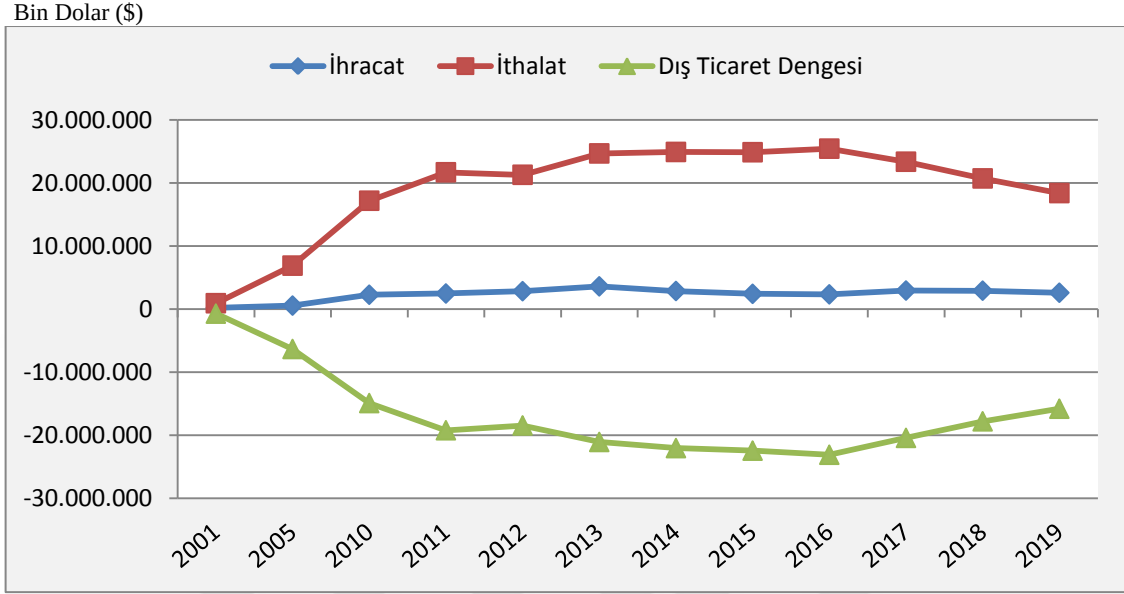
Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 14 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 30'da görüldüğü gibi Türkiye'nin Çin'den ithal ettiği ürünlerde; telefon cihazları, ses - görüntü veya diğer bilgileri almaya ya da vermeye yarayan cihazlar, otomatik bilgi işlem makineleri veya bunlara ait birimler, sentetik filament iplikleri, karayolu taşıtları için aksam ve parçalar, hava veya vakum pompaları, fanlar,

dağlumbazlar, klima cihazları, elektrik devresi teçhizatı, elektrik motorları ve jeneratörler ilk sıralarda yer almaktadır.

Grafik 19: Yıllar İtibarıyla Türkiye - Çin Dış Ticaret Değişimi

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 14 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 19'da da görüldüğü üzere Türkiye ile Çin arasındaki ticaret ilişkisi Türkiye aleyhine gelişim göstermektedir. Türkiye' nin Çin' den ithalatı 2000'li yıllarından başından 2008 yılına kadar çok hızlı bir artış eğilimi göstermektedir. 2008 Küresel Krizi' nin etkisiyle ticaret hacmi azalmasına karşın 2016 yılına kadar ithalat artmaya devam etmiştir. 2011 yılından itibaren Çin'den yapılan ithalat 20 milyar doların üzerinde seyretmektedir. Bu durum dış ticaret açığı üzerinde belirgin bir şekilde hissedilmektedir. 2017 yılından itibaren ithalat düşüş eğilimi içerisine girmiş olsa da bu dönemde ihracat seviyesi artırılamadığından dış ticaret açığı yüksek seviyelerde devam etmektedir.²⁵⁰

²⁵⁰ Ticaret Bakanlığı, **Çin Ülke Profili**, 2020, s.12.

2019 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde Çin %1,5'lik payla 17. sırada bulunmaktadır. Aynı dönemde toplam ithalat içerisinde %9,2'lik payla 2. sırada yer almaktadır.²⁵¹

4. 2. 3. 5. Türkiye - Güney Afrika Dış Ticareti

Türkiye ile Güney Afrika arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler 1966 yılından beri devam etmektedir. Türkiye'de 1980 yılına kadar uygulanan dış ticaret politikaları sebebiyle düşük düzeyde seyreden ticari ilişkiler 1980'li yıllardan sonra hızla artmaya başlamış ve 2000'li yıllara gelindiğinde belirgin bir seviyeye ulaşmıştır. Güney Afrika ile yapılan ikili ticaret Türkiye aleyhine sürekli açık vermektedir. Söz konusu açığın en önemli nedeni altın ithalatıdır.²⁵²

Türkiye ile Güney Afrika arasında 2000 yılında imzalanan *"Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması"* ile 2005 yılında imzalanan *"Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi"* anlaşmaları bulunmaktadır. Bu anlaşmalara rağmen Güney Afrika ile bir serbest ticaret anlaşması bulunmamaktadır. Bu durum Asya ve Avrupa ülkelerinin pazara girişte rekabet avantajı sağlamasına yol açmaktadır.²⁵³

²⁵¹ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (15 Nisan 2020).

²⁵² KFA Fuarçılık Küresel Fuar Acentesi, **Güney Afrika Cumhuriyeti Ülke Raporu**, Nisan 2019, s.17.

²⁵³ DEİK, **Güney Afrika Ülke Bülteni**, 2013, s.17-18.

Tablo 31: Türkiye - G. Afrika Dış Ticaret Göstergeleri

Bin Dolar(\$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2001	77.871	345.028	422.899	-267.157
2005	315.739	1.259.978	1.575.717	-944.239
2010	369.235	889.635	1.258.870	-520.400
2011	510.523	1.954.586	2.465.109	-1.444.063
2012	381.772	1.289.821	1.671.593	-908.049
2013	619.718	1.479.338	2.099.056	-859.620
2014	545.232	1.189.352	1.734.584	-644.120
2015	489.167	918.541	1.407.708	-429.374
2016	405.990	1.058.114	1.464.104	-652.124
2017	485.070	1.744.438	2.229.508	-1.259.368
2018	534.230	1.381.537	1.915.767	-847.307
2019	552.282	757.524	1.309.806	-205.242

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 31'de yer alan Türkiye ile Güney Afrika arasındaki dış ticaret istatistiklerine göre Türkiye aleyhine sürekli bir dış ticaret açığı olduğu görülmektedir. 2010 - 2019 dönemine göre en fazla dış ticaret açığı yaklaşık 1,5 milyar dolarla 2011 yılında verilmiştir. 2019 yılında dış ticaret açığı son yılların en düşük seviyesine gerilemiştir.

Türkiye'nin Güney Afrika'ya ihracatında veri döneminde en yüksek değere 2013 yılında ulaşılırken en düşük değer 2010 yılında gerçekleşmiştir. 2008 Küresel Finans Krizi öncesinde 1 milyar doları aşan ihracat 2019 yılı itibarıyla hala bu seviyelere gelememiştir. Güney Afrika ile ithalatta en yüksek seviye Türkiye dış ticaret açığının zirve yaptığı 2011 yılında gerçekleşmiştir. Son yıllarda ithalatta meydana gelen azalmayla birlikte dış ticaret açığı da azalmıştır.

Tablo 32: Türkiye'nin G. Afrika'ya İhraç Ettiği İlk 10 Fasil

Bin Dolar(\$)

Fasil No	Fasil Açıklaması	2019	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
87	Demiryolu veya Tramvay Vagonları Dışındaki Araçlar ve Bunların Aksam Parçaları	103.877	18.8
84	Makine, Mekanik Aletler,Nükleer Reaktörler,Kazanlar; Bunların Parçaları	91.929	16.6
40	Kauçuk veya Kauçuktan Eşya	35.905	6.5
39	Plastikler ve Mamulleri	31.634	5.7
85	Elektrikli Makine ve Cihazlar ve Bunların Aksam ve Parçaları	26.542	4.8
74	Bakır ve Bakırdan Eşya	17.999	3.3
28	İnorganik Kimyasallar; Değerli Metallerin, Nadir Toprak Metallerinin Organik veya İnorganik Bileşenleri	17.521	3.2
17	Şeker ve Şeker Mamulleri	17.205	3.1
88	Uçaklar, Uzay Araçları ve Bunların Parçaları	15.380	2.8
72	Demir ve Çelik	13.986	2.5
10 Fasil Toplamı		371.978	67.3
Genel Toplam		552.282	100

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 32'de görüldüğü gibi Türkiye'nin G. Afrika'ya ihraç ettiği ürünlerde; motorlu taşıtlar, karayolu taşıtları için aksam ve parçaları, kauçuktan dış lastikler, halılar ve diğer yer kaplamaları, kakao içermeyen şeker mamulleri ilk sıralarda yer almaktadır.

Tablo 33: Türkiye'nin G. Afrika'dan İthal Ettiği İlk 10 Fası

Bin Dolar(\$)

Fasıl No	Fasıl Açıklaması	2019	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
84	Makine, Mekanik Aletler,Nükleer Reaktörler,Kazanlar; Bunların Parçaları	219.987	29.0
71	Doğal veya Kültür İncileri; Kıymetli veya Yarı Kıymetli Taşlar, Kıymetli Metaller	166.814	22.0
27	Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar	99.290	13.1
26	Cevher, Cüruf ve Kül	97.263	12.8
72	Demir ve Çelik	43.306	5.7
87	Demiryolu veya Tramvay Vagonları Dışındaki Araçlar ve Bunların Aksam Parçaları	35.326	4.7
38	Çeşitli Kimyasal Ürünler	12.458	1.6
29	Organik Kimyasallar	10.798	1.4
23	Gıda Endüstrilerinden Kalıntılar ve Atıklar; Hazırlanmış Hayvan Yemi	10.328	1.4
32	Tabaklama veya Boyama Ekstreleri; Boyalar, Pigmentler ve Diğer Renklendiriciler	8.765	1.2
10 Fasıl Toplamı		704.335	93.0
Genel Toplam		757.524	100

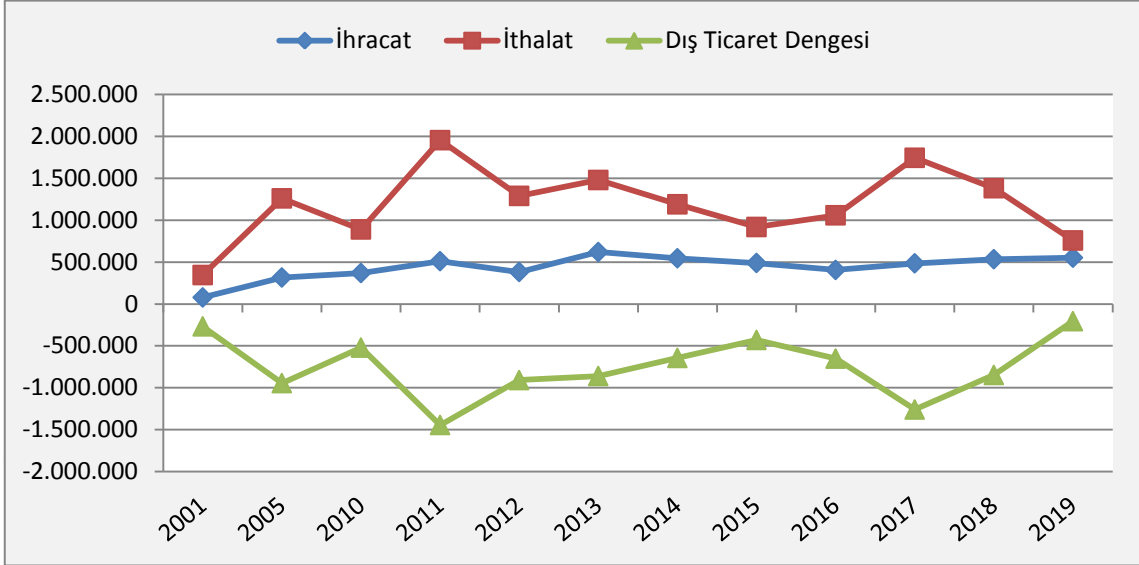
Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 33'te görüldüğü gibi Türkiye'nin G. Afrika'dan ithal ettiği ürünlerde; sıvıların ya da gazların arıtılmasına yarayan makine ve cihazlar, motorlu taşıtlar, işlenmemiş altın, platin kaplamalı altın, petrol ve bitümenli yağlardan elde edilen hafif yağlar, demir cevherleri, taş kömürü ilk sıralarda yer almaktadır.

Grafik 20: Yıllar İtibarıyla Türkiye - G. Afrika Dış Ticaret Değişimi

Bin Dolar (\$)

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm),

Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020.

*Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 20'de de görüldüğü üzere Türkiye ile G. Afrika arasındaki ticaret ilişkisi Türkiye aleyhine gelişim göstermektedir. Türkiye'nin G. Afrika'ya ihracatı 2008 Küresel Krizi'ne kadar olan dönemde artış göstermesine rağmen bu dönemden sonra azalış eğilimi içerisine girmiştir. G. Afrika'ya ihracat 2010 yılından itibaren yatay seyrinde devam etmektedir. Türkiye'nin G. Afrika'dan yaptığı ithalat dalgalı bir görünüm izlemekle birlikte ihracat seviyesinin üstünde kalmaya devam etmiştir.²⁵⁴

2019 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde G. Afrika %0,3'lük payla 59. sırada bulunmaktadır. Aynı dönemde toplam ithalat içerisinde %0,4'lük payla 44. sırada yer almaktadır.²⁵⁵

²⁵⁴ Ticaret Bakanlığı, **Güney Afrika Cumhuriyeti Ülke Profili**, 2020, s.13.

²⁵⁵ ITC Trade Map, (<https://www.trademap.org>), (17 Nisan 2020).

4. 2. 4. Türkiye Dış Ticaretinde BRICS Ülkelerinin Yeri Ve Önemi

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret verilerine bakıldığında BRICS ülkelerinin Türkiye dış ticaretinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. BRICS ülkeleriyle olan ticaret hacmi artmakla birlikte bu artış Türkiye aleyhine gerçekleşmektedir. BRICS ülkeleriyle olan ithalat çok yüksek seviyelerde seyretmektedirken ihracat değerleri çok düşük seviyelerde bulunmaktadır.²⁵⁶

BRICS ülkelerinden yapılan ithalatın büyük bir kısmını Rusya ve Çin oluşturmaktadır. 2019 yılı itibarıyla Rusya ile gerçekleştirilen ithalat toplam ithalatın %11,2'sini oluştururken; Çin'den gerçekleştirilen ithalat toplam ithalatın %9,2'sini oluşturmaktadır. Bu iki ülkeden gerçekleştirilen ithalat Türkiye'nin toplam ithalatının beşte birinden fazlasını ifade etmektedir. Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika ülkelerinden gerçekleştirilen ithalat ise toplam ithalatın %8,3'üne denk gelmektedir.²⁵⁷ Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde bu denli bir büyüklüğe sahip olan BRICS ülkeleri, ihracat içerisinde çok küçük bir yer tutmaktadır. BRICS ülkelerinin Türkiye toplam ihracatı içerisindeki payı %5 seviyelerindedir. Türkiye dış ticaret açığında BRICS ülkelerinin etkisinin azaltılması yönünde politikaların benimsenmesi gerekmektedir. Bu nedenle BRICS grubu ülkelerinin piyasalarında potansiyel arz eden ürünlerin yer alması sağlanarak ihracat değerinin daha üst seviyelerde olması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda BRICS ülkeleriyle olan ticaret ilişkisinde dengeli bir seyir yakalanması mümkün olmaktadır.

²⁵⁶ Nurdan Kuşat, Gümrük Birliği Antlaşmasını Takip Eden Süreçte Türkiye-BRICS Dış Ticareti Yoğunlaşma Analizi, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt.22, Sayı.1, 2015, s.230.

²⁵⁷ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (28 Nisan 2020).

Tablo 34: Türkiye'nin BRICS Ülkeleriyle Dış Ticareti

Bin Dolar(\$)

ÜLKELER		2017		2018		2019	
		Değer	%	Değer	%	Değer	%
Rusya	İhracat	2.734.316	37.5	3.399.827	40.2	3.852.545	45.1
	İthalat	19.514.094	36.5	21.989.574	40.1	22.373.444	44.2
Çin	İhracat	2.936.262	40.2	2.912.539	34.4	2.587.298	30.3
	İthalat	23.370.620	43.8	20.719.061	37.8	18.397.044	36.4
Hindistan	İhracat	758.560	10.4	1.121.412	13.3	1.067.959	12.5
	İthalat	6.216.639	11.6	7.534.783	13.7	6.592.791	13.0
Brezilya	İhracat	384.904	5.3	489.891	5.8	478.450	5.6
	İthalat	2.544.928	4.8	3.257.706	5.9	2.459.206	4.9
G. Afrika	İhracat	485.070	6.6	534.230	6.3	552.282	6.5
	İthalat	1.744.438	3.3	1.381.537	2.5	757.524	1.5
Toplam	İhracat	7.299.112	100	8.457.899	100	8.538.534	100
	İthalat	53.390.719	100	54.882.661	100	50.580.009	100

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm),
Erişim Tarihi: 16 Haziran 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 34'te Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle olan dış ticaret verileri yıllar itibarıyla gösterilmektedir. Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle ihracatında ilk sırayı 2017 yılında Çin alırken sonraki yıllarda Rusya birinci sıraya geçmiştir. 2019 yılı itibarıyla Rusya, BRICS ülkeleri içinde yaklaşık 3,9 milyar dolarla Türkiye'nin ihracatında ilk sırayı almaktadır. Rusya'yı yaklaşık 2,6 milyar dolarla Çin izlemektedir. Rusya ve Çin, Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle ihracatında %75'lik payı oluşturmaktadır. Bu ülkeleri sırasıyla Hindistan, Güney Afrika ve Brezilya takip etmektedir.

Türkiye'nin BRICS ülkelerinden yaptığı ithalatta ilk sırayı 2017 yılında Çin alırken sonraki yıllarda Rusya birinci sıraya geçmiş durumdadır. BRICS ülkelerinden Rusya 2019 yılı itibarıyla yaklaşık 22,4 milyar dolarla Türkiye'nin ithalatında ilk sırayı almaktadır. Rusya'yı yaklaşık 18,4 milyar dolarla Çin izlemektedir. Rusya ve Çin,

Türkiye'nin BRICS ülkelerinden yaptığı ithalatta %80 gibi çok büyük bir kısmı oluşturmaktadır. Bu ülkeleri sırasıyla Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika takip etmektedir.

Tablo 35: Türkiye'nin Dış Ticareti ve BRICS Ülkelerinin Payı

Bin Dolar(\$)

	Genel			BRICS			BRICS Payı (%)	
Yıl	İhracat	İthalat	<u>İhracat</u> <u>İthalat</u>	İhracat	İthalat	<u>İhracat</u> <u>İthalat</u>	İhracat	İthalat
2010	113.975.607	185.535.044	61.4	8.487.195	44.428.545	19.1	7.4	23.9
2011	134.906.869	240.841.676	56.0	10.609.025	56.173.841	18.9	7.9	23.3
2012	152.461.737	236.545.141	64.5	11.690.283	56.824.081	20.6	7.7	24.0
2013	151.802.637	251.661.250	60.3	12.707.815	59.006.034	21.5	8.4	23.4
2014	157.610.158	242.177.117	65.1	10.730.073	60.023.495	17.9	6.8	24.8
2015	143.844.066	207.235.628	69.4	7.601.300	53.599.565	14.2	5.3	25.9
2016	142.606.247	198.601.934	71.8	5.455.346	49.204.629	11.1	3.8	24.8
2017	156.992.940	233.799.651	67.1	7.299.112	53.390.719	13.7	4.6	22.9
2018	167.923.862	223.046.879	75.3	8.457.899	54.882.661	15.4	5.0	24.6
2019	171.098.411	200.658.596	85.3	8.538.534	50.580.009	16.9	5.0	25.2

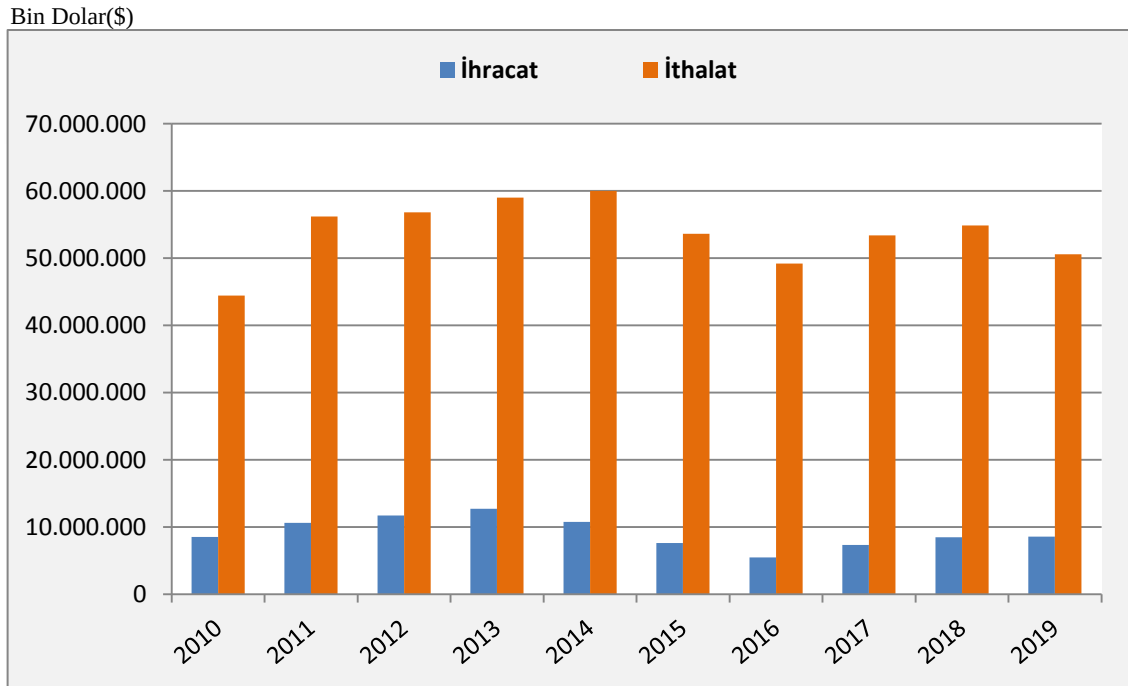
Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 16 Haziran 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 35'te Türkiye'nin dış ticareti içinde BRICS ülkelerinin büyüklüğü ve ne kadar pay aldığı gösterilmektedir. 2010 - 2019 veri döneminde Türkiye'nin ihracatında BRICS ülkelerinin payı 2013 yılında yaklaşık 13 milyar dolarla en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2016 yılında yaklaşık 5,5 milyar dolarla en düşük ihracat seviyesi gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ithalatında BRICS ülkelerinin payı 2014 yılında 60 milyar doları aşarak en yüksek düzeye ulaşmıştır. 2008 Küresel Finans Krizi'nin etkisiyle azalan ticaret hacmi dolayısıyla en düşük ithalat 2010 yılında yaklaşık 44,5 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranları dalgalı bir görünüm sergilemektedir. Ticaret hacminin en yüksek düzeyde gerçekleştiği 2013 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı da %21,5 olarak gerçekleşmiştir. İhracatın en düşük gerçekleştiği 2016 yılında da bu oran %11,1'lere kadar gerilemiştir. 2016 yılından sonra bu oranın yükselmeye başlaması küçük de Türkiye lehine bir gelişme olarak ifade edilmektedir.

Grafik 21: Türkiye'nin BRICS Ülkeleriyle Dış Ticareti

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 16 Haziran 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 21'de Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle yıllar itibarıyla ihracat ve ithalat değerleri yer almaktadır. Türkiye'nin BRICS ülkelere olan ihracatı çok düşük seviyelerde yer almakla birlikte ithalatı çok yüksek seviyelerdedir. Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle ithalatı 2014 yılında 60 milyar doları geçerek rekor seviyeye ulaşmıştır. Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle ihracatı 2013 yılında yaklaşık 13 milyar dolarla en yüksek seviyeye çıkmıştır. Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle olan ihracat ve ithalat arasındaki farkın bu denli fazla olması dış ticaret dengesinde sürdürülemez bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 36: Türkiye'nin BRICS Ülkeleriyle Dış Ticaret Dengesi

Bin Dolar(\$)

Yıllar	Toplam Dış Ticaret Dengesi	Toplam İhracat/İthalat	BRICS Dış Ticaret Dengesi	BRICS İhracat/İthalat	Dış Ticaret Açığında BRICS' in Payı(%)
2001	-10.065.135	75.7	-3.907.775	25.9	38.8
2002	-15.508.215	69.8	-4.598.019	26.3	29.6
2003	-22.086.856	68.1	-7.406.732	22.2	33.5
2004	-34.418.817	64.7	-13.482.032	16.4	39.2
2005	-43.297.743	62.9	-19.564.167	15.4	45.2
2006	-54.041.498	61.3	-26.909.387	15.3	49.8
2007	-62.790.965	63.1	-35.388.981	16.5	56.3
2008	-69.936.378	65.4	-42.387.358	19.1	60.6
2009	-38.785.808	72.5	-29.784.383	17.8	76.8
2010	-71.661.113	61.4	-35.941.350	19.0	50.1
2011	-105.934.807	56.0	-45.564.816	18.9	43.0
2012	-84.083.404	64.5	-45.133.798	20.6	53.7
2013	-99.858.613	61.9	-46.298.219	21.7	46.4
2014	-84.566.959	66.3	-49.293.422	18.2	58.3
2015	-63.391.562	70.7	-45.998.265	14.5	72.6
2016	-55.995.687	73.8	-43.749.283	11.5	78.1
2017	-76.806.711	68.9	-46.091.607	14.0	60.0
2018	-55.123.017	76.6	-46.424.762	15.9	84.2
2019	-29.560.185	86.0	-42.041.475	17.4	142.2

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm),
Erişim Tarihi: 17 Haziran 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 36'da yıllar itibarıyla Türkiye'nin dış ticaret açığı ve BRICS ülkelerinin bu açıktaki ne kadar pay sahibi olduğu gösterilmiştir. 2000 - 2019 dönemi dış ticaret dengesi değerlendirildiğinde; 2011 yılında yaklaşık 106 milyar dolarla rekor düzeyde

dış ticaret açığı verilmiştir. Aynı yıl BRICS ülkelerine karşı yaklaşık 46 milyar dolarlık bir dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır. BRICS ülkelere karşı verilen dış ticaret açığı toplam dış ticaret açığının %43 'üne karşılık gelmektedir. 2011 yılından sonra Türkiye'nin dış ticaret açığı azalma eğilimi gösterdiyse de BRICS ülkelere karşı verilen açık aynı seviyelerde kalmaya devam etmektedir. 2014 yılında BRICS ülkelere karşı yaklaşık 50 milyar dolar ile rekor seviyede dış ticaret açığı verilmiştir. Son yıllarda dış ticaret açığında BRICS ülkelerinin etkisi yüksek oranlarda devam etmektedir. 2018 yılına kadar BRICS ülkelere karşı verilen açık toplam dış ticaret açığından daha düşük seviyede gerçekleşmiştir. 2019 yılında toplam dış ticaret açığı yaklaşık 32 milyar dolar seviyesindeyken BRICS ülkelere karşı verilen açık 42 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

4. 3. TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE AB - BRICS ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinde önemli ticaret ortakları olarak ifade edebileceğimiz AB ve BRICS ülke gruplarının karşılaştırmalı analizi önem arz etmektedir. Türkiye dış ticaretinde bu ülke gruplarının büyüklüğü ve dış ticaret açığındaki etkisi dış ticaret verileri doğrultusunda analiz edilecektir. Çalışmanın bu kısmına kadar bu ülke gruplarından ve Türkiye ile olan ikili ticari ilişkilerinden söz edilmiştir. Türkiye'nin kronik dış ticaret açığı sorunu olan bir ülke olduğu ortaya konmuştur. Bu dış ticaret açığının oluşmasında BRICS ülkelerinin etkisinden bahsedilmiştir. Türkiye'nin dış ticaretinde AB ülkeleriyle dengeli bir yapı içinde olduğu buna karşılık BRICS ülkeleriyle aleyhte bir dengesizlik durumu olduğu saptanmıştır.

Türkiye coğrafi konumu itibarıyla ithalatının büyük bir bölümünü AB ülkeleri ve Rusya ile yapmaktadır. Almanya, İngiltere ve İtalya ise Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülkeler içinde üst sıralarda gelmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasına yol açan en önemli unsurlar coğrafi yakınlık ve fiyat uygunluğu olarak ifade edilmektedir. Dış ticarette AB ülkeleri ile sağlanan ticari denge stabil bir şekilde devam etmektedir. Ancak BRICS ülkeleri ile olan ticaret dengesinde durum farklılık göstermektedir. Bu bağlamda özellikle Rusya ve Çin ile olan ticaret dengesizliği ön plana çıkmaktadır.

Tablo 37: Türkiye'nin Ülke Gruplarıyla İhracatı

Bin Dolar (\$)

	AB-28		BRICS		DİĞER ÜLKELER	
Yıllar	Değer	%	Değer	%	Değer	%
2010	53.911.409	47.3	8.487.195	7.5	51.484.615	45.2
2011	63.614.941	47.1	10.609.025	7.9	60.682.903	45.0
2012	60.408.374	39.6	11.690.283	7.7	80.363.080	52.7
2013	64.157.546	42.3	12.707.815	8.4	74.937.276	49.3
2014	68.518.030	43.5	10.730.073	6.8	78.362.055	49.7
2015	65.011.740	45.2	7.601.300	5.3	71.231.026	49.5
2016	69.282.830	48.6	5.455.346	3.8	67.868.071	47.6
2017	75.009.274	47.8	7.299.112	4.6	74.684.554	47.6
2018	85.188.639	50.7	8.457.899	5.0	74.277.324	44.2
2019	84.272.934	49.2	8.538.534	5.0	78.286.943	45.8

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 20 Haziran 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 37'de, AB ve BRICS ülke gruplarıyla bu ülkeler dışında kalan diğer ülkelerin Türkiye'nin ihracatındaki büyüklüğü ve payları yıllar itibarıyla ortaya konulmuştur. Türkiye'nin ülke gruplarıyla dış ticareti incelendiğinde; 2010-2019 arası dönemde Türkiye'nin AB ile olan ihracatında yıllar itibarıyla dalgalanmalar olsa da artış yönünde bir eğilim söz konusudur. Bu 10 yıllık dönemde Türkiye'nin AB'ye ihracatı %56,3 oranında artmıştır. Türkiye'nin toplam ihracatında AB'nin payı 2018 yılında %50,7 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2010 - 2019 arası veri döneminde Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle olan ihracatı dalgalı bir görünüm sergilemektedir. En yüksek ihracat 2013 yılında gerçekleşmiştir. 2019 yılındaki ihracat değerinin 2010 yılındaki ihracat değeri seviyesinde olması dikkat çekmektedir. Bu dönemde BRICS ülkelere karşı ihracatta artış gerçekleştirilememekle birlikte toplam ihracat içindeki pay da %5' ler seviyesine gerilemiştir.

AB ve BRICS grubu ülkeleri dışında Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ihracatında aynı dönemde %52 oranında bir artış ortaya çıkmıştır. Özellikle 2012 yılından sonra diğer ülkelerle ihracatta artış yaşandığı görülmektedir. Türkiye'nin toplam ihracatında diğer ülkelerin payı 2012 yılında %52,7 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Aynı yıl BRICS ülkeleriyle olan ihracat artarken AB ülkeleriyle olan ihracatın gerilediği görülmektedir.

Tablo 38: Türkiye'nin Ülke Gruplarıyla İthalatı

Bin Dolar (\$)

	AB-28		BRICS		DİĞER ÜLKELER	
Yıllar	Değer	%	Değer	%	Değer	%
2010	72.450.077	39.0	44.428.545	24.0	68.665.710	37.0
2011	91.522.935	38.0	56.173.841	23.3	93.144.900	38.7
2012	87.734.480	37.0	56.824.081	24.0	91.986.580	39.0
2013	92.526.930	36.8	59.006.034	23.4	100.128.286	39.8
2014	88.786.775	36.7	60.023.495	24.8	93.366.847	38.5
2015	78.754.505	38.0	53.599.565	25.9	74.881.558	36.1
2016	77.561.635	39.0	49.204.629	24.8	71.835.670	36.2
2017	85.273.180	36.5	53.390.719	22.8	95.135.752	40.7
2018	80.882.047	36.3	54.882.661	24.6	87.282.171	39.1
2019	68.902.818	34.3	50.580.009	25.2	81.175.769	40.5

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 20 Haziran 2020.

*Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

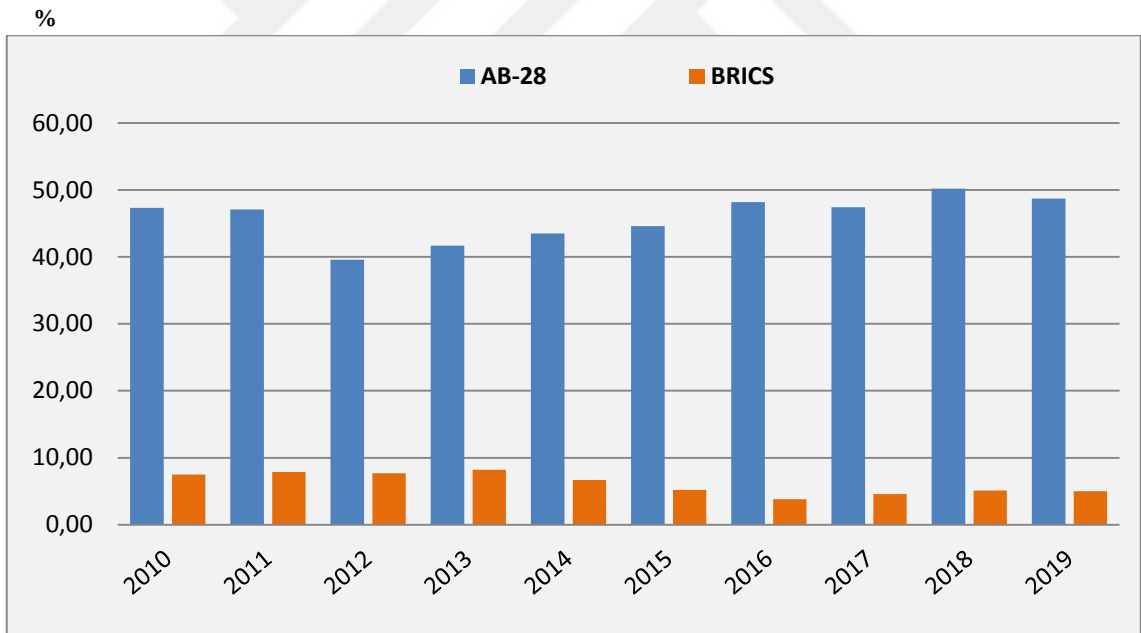
Tablo 38'de AB ve BRICS ülke gruplarıyla bu ülkeler dışında kalan diğer ülkelerin Türkiye'nin ithalatındaki büyüklüğü ve payları yıllar itibarıyla ortaya konulmuştur. Türkiye'nin ülke gruplarıyla dış ticareti incelendiğinde; 2010 - 2019 arası dönemde Türkiye'nin AB ile olan ithalatında yıllar itibarıyla dalgalanmalar söz konusudur. Bu dönemde Türkiye'nin AB'ye ithalatı yaklaşık olarak %5 oranında azalmıştır. Türkiye'nin toplam ithalatında AB'nin payı 2010 ve 2016 yıllarında %39 ile

en yüksek seviyesine çıkmıştır. 2019 yılında bu oran %34,3 seviyesine kadar gerilemiştir.

2010 - 2019 arası veri döneminde Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle olan ithalatı dalgalı bir görünüm sergilemektedir. Bu dönemde Türkiye'nin BRICS ülkelerinden ithalatı %13,8 oranında artış göstermiştir. 2014 yılında BRICS ülkelerinden 60 milyar doları aşan ithalat yapılmıştır. BRICS ülkeleri Türkiye'nin ithalatından %25 seviyesinde pay almaya devam etmektedir.

Türkiye'nin, AB ve BRICS grubu dışında kalan ülkelerle ithalatında aynı dönemde %18,2 oranında bir artış ortaya çıkmıştır. 2013 yılında ithalatın 100 milyar doları aşması dikkat çekmektedir. Son yıllarda diğer ülkelerin Türkiye'nin ithalatındaki payı %40 seviyesini aşmıştır.

Grafik 22: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İhracat Payı

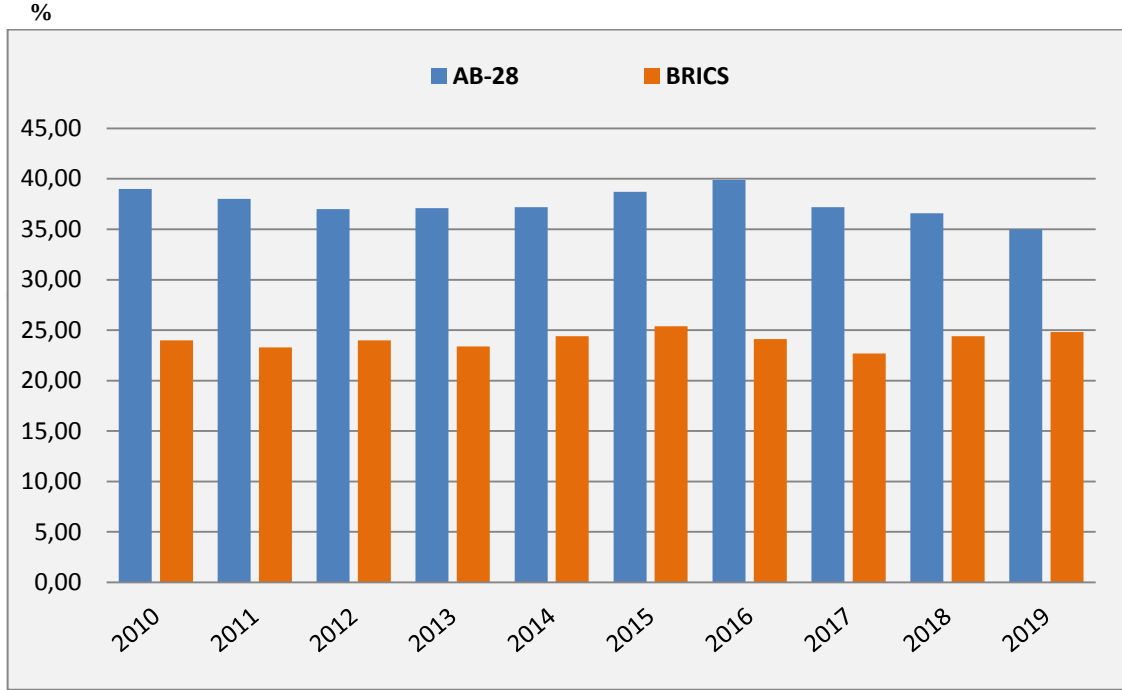
Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 20 Haziran 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 22 Türkiye'nin ihracatında AB ve BRICS ülkelerinin almış olduğu payları göstermektedir. Bu ülke grupları Türkiye'nin toplam ihracatında dengesiz bir görünüm sergilemektedir. AB grubu %50'lere varan oranla yüksek bir paya sahip olduğu halde BRICS grubu %10 oranına bile ulaşamamıştır. Söz konusu veri döneminde;

AB grubunun Türkiye dış ticaretinde ihracattan aldığı pay 2012 yılı hariç %40 seviyesinin üzerinde seyretmektedir. BRICS ülkelerinin Türkiye'nin ihracatındaki payı düşük olmakla beraber son yıllarda daha da düşme eğilimi içerisinde.

Grafik 23: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İthalat Payı

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 20 Haziran 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 23 Türkiye'nin ithalatında AB ve BRICS ülkelerinin almış olduğu payları göstermektedir. Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde AB grubunun aldığı pay %40 seviyelerinde olmakla birlikte son yıllarda bu oran azalma eğilimi içerisinde. BRICS grubunun Türkiye'nin ithalatındaki payı ise %23-%25 aralığında yer almaktadır.

Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle dış ticaretindeki dengesizliğin en büyük nedeni enerji ve ara malı gibi belli ürünleri ithal etmek zorunda kalmasından kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerin pazarında rekabet gücünün düşük olması ve tüketicilerine ulaşmada sorunlar yaşanması da önemli bir diğer nedeni oluşturmaktadır.²⁵⁸

²⁵⁸ Ersungur, Boz ve Çınar, s.409.

Tablo 39: Türkiye Dış Ticaret Açığında AB-28 ve BRICS Ülkelerinin Payı

Bin Dolar(\$)

Yıllar	Türkiye Dış Ticaret Açığı	AB Açık/Fazla	Oran %	BRICS Açık/Fazla	Oran %
2001	-10.065.135	-2.071.449	20.6	-3.907.775	38.8
2002	-15.508.215	-5.152.117	33.2	-4.598.019	29.6
2003	-22.086.856	-7.387.775	33.4	-7.406.732	33.5
2004	-34.418.817	-11.014.130	32.0	-13.482.032	39.2
2005	-43.297.743	-10.537.975	24.3	-19.564.167	45.2
2006	-54.041.498	-10.465.876	19.4	-26.909.387	49.8
2007	-62.790.965	-7.063.361	11.2	-35.388.981	56.3
2008	-69.936.378	-9.774.010	14.0	-42.387.358	60.6
2009	-38.785.808	-8.659.638	22.3	-29.784.383	76.8
2010	-71.661.113	-18.538.668	25.9	-35.941.350	50.1
2011	-105.934.807	-27.907.994	26.3	-45.564.816	43.0
2012	-84.083.404	-27.326.106	32.5	-45.133.798	53.7
2013	-99.858.613	-28.369.384	28.4	-46.298.219	46.4
2014	-84.566.959	-20.268.745	24.0	-49.293.422	58.3
2015	-63.391.562	-13.742.765	21.7	-45.998.265	72.6
2016	-55.995.687	-8.278.805	14.8	-43.749.283	78.1
2017	-76.806.711	-10.263.906	13.7	-46.091.607	60.0
2018	-55.123.017	4.306.592	-	-46.424.762	84.2
2019	-29.560.185	15.370.116	-	-42.041.475	142.2

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm),
Erişim Tarihi: 20 Haziran 2020.

**Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 39'da Türkiye'nin dış ticaret açığında ülke gruplarının etkisi yıllar itibarıyla ortaya konulmuştur. Türkiye dış ticaretinin 2001 yılından beri sürekli dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. 2008 Küresel Krizi ortaya çıkana kadar dış ticaret açığı artarak devam etmiştir. 2009 yılında küresel ticaret hacminin daralmasıyla dış

ticaret açığına da bir azalma meydana gelmiştir. Daha sonraki yıllarda kronik hale gelen dış ticaret açığı sorunu devam etmiştir. Dış ticarete ortaya çıkan açık, ülke grupları baz alınarak değerlendirildiğinde BRICS ülkelerinin etkisinin büyüklüğü görülmektedir. 2003 yılında dış ticaret açığında AB ülkelerinin etkisi %33,2 ile en yüksek düzeyde gerçekleşirken BRICS ülkelerinin etkisi %29,6 seviyesindedir. 2019 yılında BRICS ülkelerinin dış ticaret açığındaki etkisi %142,2 seviyesine çıkmıştır. 2012 yılından itibaren dış ticaret açığında AB ülkelerinin etkisi azalma eğilimine girerken son iki yılda AB ülkelerine dış ticarete fazla verilmiştir.

Dış ticaret açığında BRICS ülkelerinin etkisi 2008 Küresel Kriz yılına kadar sürekli artış göstermiştir. Küresel Kriz yılından sonra BRICS ülkelerinin Türkiye dış ticaret açığı üzerinde istikrarlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Türkiye 2013 yılından itibaren dış ticaret açığını kademeli bir şekilde azaltma eğilimi içerisine girmiş olmasına rağmen BRICS ülkelere karşı yüksek seviyelerde dış ticaret açığı vermeye devam etmiştir. 2018 ve 2019 yıllarında BRICS ülkelere karşı verilen açık toplam dış ticaret açığından daha yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir. Bu durum AB ülkelere karşı dış ticarete dengenin Türkiye lehine gelişim gösterdiğini ortaya koyarken BRICS ülkelere karşı ticarete dengesizlik ve ticaret açığı durumunun devam ettiğini göstermektedir.

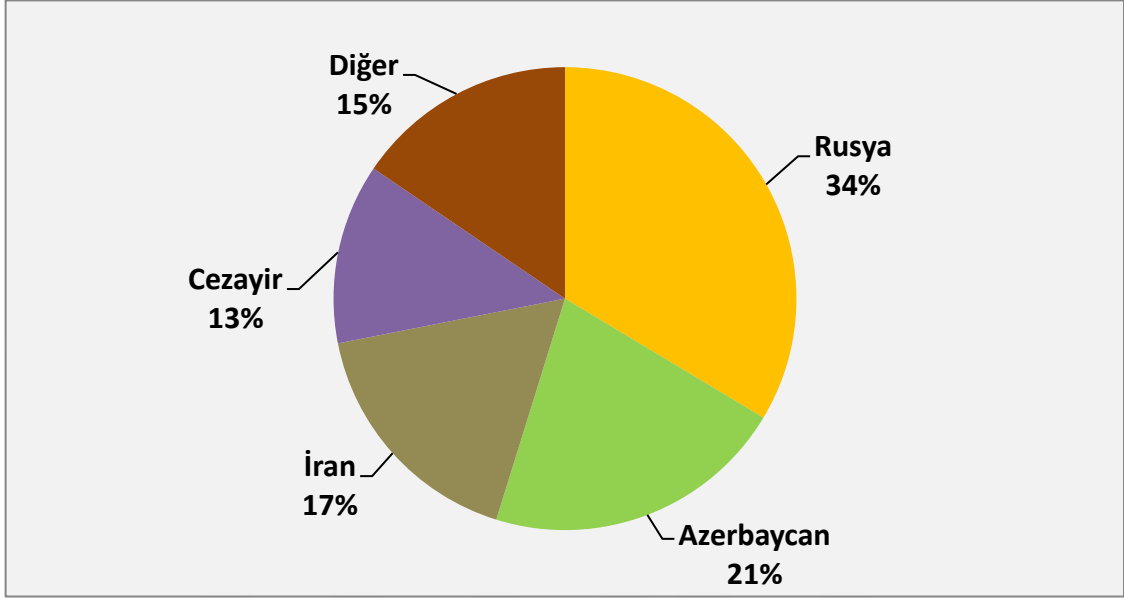
BRICS ülkelere karşı dış ticarete Türkiye aleyhine bir durumun ortaya çıkmasının farklı sebepleri vardır. Bunlar; ithal edilen ürün gruplarının çeşitlilik göstermesi, enerjide dışa bağımlı olunması, ihracat için gerekli olan ham madde ve yarı mamul ihtiyacı ile teknoloji transferi olarak ifade edilmektedir.²⁵⁹

Ülkelerin demografik ve sosyal gelişmeler çerçevesinde enerjiye olan talepleri hızlı bir şekilde artmaktadır. Türkiye de enerji elde etmek için gerekli olan doğal gaz ve petrol ürünlerini çok büyük oranda ithal etmektedir. İhtiyaç duyulan enerjinin yaklaşık %72'si ithal edildiği için doğal gaz keşifleri ve yeni kaynakların bulunması Türkiye'nin ithalatında enerji payını azaltmaya yönelik katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin toplam

²⁵⁹ Kuşat, s.235.

doğal gaz arzının %1,04'ü yurtiçi üretimden karşılanırken %98,96'sı ithalatla karşılanmaktadır.²⁶⁰

Grafik 24: Türkiye'nin Doğal Gaz İthal Ettiği Ülkeler

Kaynak: EPDK, *Turkish Naturel Gas Market Report 2019*, s.10. Erişim Tarihi: 10 Eylül 2020.

**İlgili rapordan elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 24'te Türkiye'nin 2019 yılı itibarıyla doğal gaz ithal ettiği ülkelerin payı gösterilmiştir. Türkiye'nin yıllık ortalama doğal gaz tüketimi yaklaşık olarak 45 - 50 milyar metreküp olarak gerçekleşmektedir.²⁶¹ Doğal gaz ithalatının büyük bir kısmı Rusya'dan yapılmaktadır. 2019 yılı itibarıyla toplam doğal gaz ithalatının yaklaşık olarak %34'ü Rusya'dan yapılırken bunu sırasıyla Azerbaycan, İran ve Cezayir izlemektedir.²⁶² Rusya'nın doğal gaz ithalatında bu kadar yüksek paya sahip olması Türkiye'nin enerji konusunda bağımlılığını ortaya koymaktadır. Türkiye 2019 yılında sadece doğal gaz ithalatı için yaklaşık 13 milyar dolar maliyetle karşı karşıya kalmıştır. Doğal gaz ithalatının üçte biri Rusya'dan yapıldığı göz önüne alındığında yaklaşık 4,5 milyar dolarlık bir fatura ortaya çıkmaktadır.²⁶³

²⁶⁰ Metin Bayrak ve Ömer Esen, "Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar", *Atatürk Üniversitesi İİB Dergisi*, Cilt.28, Sayı.3, 2014, s.141.

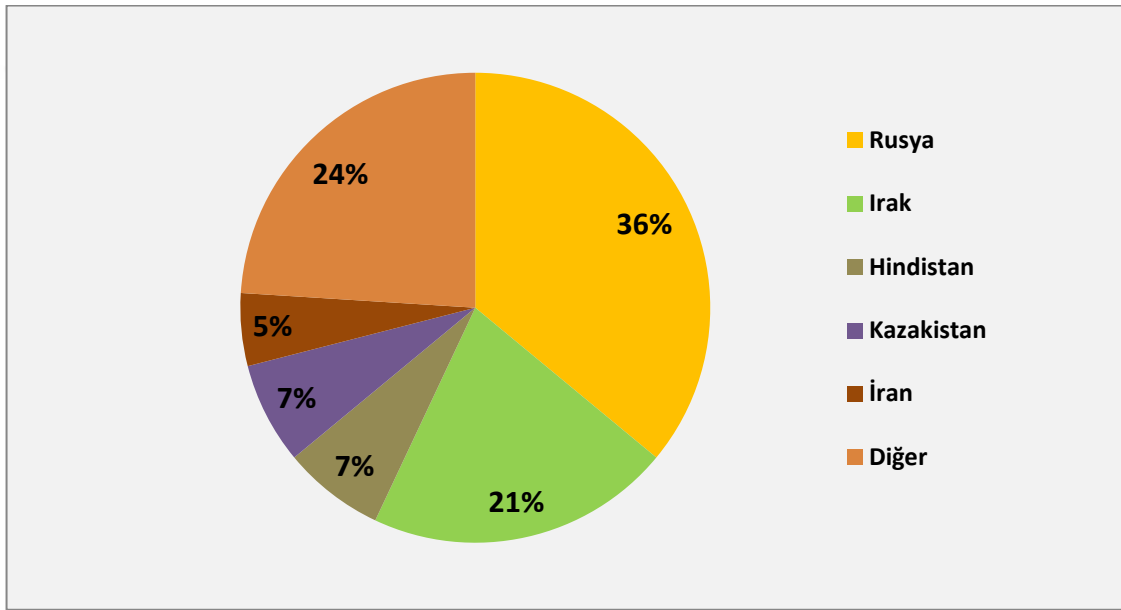
²⁶¹ PETFORM, Türkiye Doğal Gaz Piyasası, <http://www.petform.org.tr/dogal-gaz-piyasasi/turkiye-dogal-gaz-piyasasi/> (24 Ağustos 2020).

²⁶² EPDK, *Turkish Naturel Gas Market Report 2019*, Ankara, 2020, s.10.

²⁶³ Emin Emrah Danış, "Karadeniz'deki Gaz Keşfi, Bir Keşiften Daha Fazlası mı?", <https://fikirturu.com/ekonomi/karadenizdeki-gaz-kesfi-bir-kesiften-daha-fazlasi-mi/>, (24 Ağustos 2020).

Türkiye'nin enerjide sürdürülebilir olmaktan çıkan dışa bağımlılığın azaltılabilmesi için yerli ve milli bir politika geliştirmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda 2013 yılından beri izlenen politikalar çerçevesinde arz güvenliği, millileştirme ve öngörülebilir bir piyasa oluşturulmaya çalışılmaktadır. Son yıllarda denizlerde doğal gaz ve petrol arama faaliyetleri artırılmıştır. Karadeniz'de bulunan doğal gaz rezervi ve hali hazırda Doğu Akdeniz'de devam eden çalışmalar Türkiye'nin enerji ithalatında dışa bağımlılığın azaltmasına katkı sağlayacaktır.²⁶⁴

Grafik 25: Türkiye'nin Petrol ve Petrol Ürünü İthal Ettiği Ülkeler

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-petrol>), Erişim Tarihi: 10 Eylül 2020.

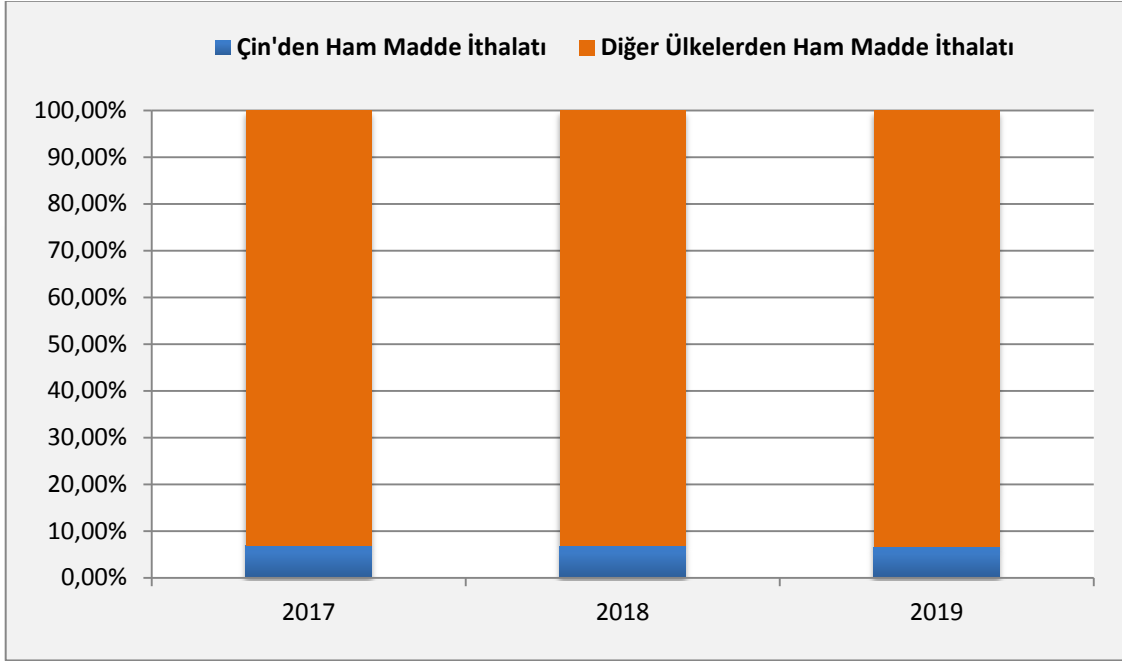
Grafik 25'te Türkiye'nin 2019 yılı itibarıyla petrol ve petrol ürünü ithal ettiği ülkelerin paylarına yer verilmiştir. Türkiye'nin, Rusya'dan doğal gaz ithalatının yanı sıra petrol ve petrol ürünü ithalatı da çok büyük bir paya sahiptir. 2019 yılı itibarıyla Türkiye'nin petrol ve petrol ürünü ithalatında Rusya %36 ile ilk sırada yer alırken onu sırasıyla %21 ile Irak ve %7 ile diğer bir BRICS üyesi olan Hindistan ile Kazakistan takip etmektedir.

Türkiye ile Çin arasındaki dış ticarete Türkiye aleyhine çok ciddi bir dengesizlik söz konusudur. Son yıllarda Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracatın yıllık

²⁶⁴ Mehmet Efe Biresselioglu, "Clashing Interests in the Eastern Mediterranean: What About Turkey?", *Insight Turkey*, Vol.21, No.4, 2019, s.121.

ortalaması yaklaşık olarak 3 milyar dolar seviyelerindeyken Çin'den yapılan ithalatın yıllık ortalaması ise 21 milyar dolar seviyesindedir. Rusya ile olan dış ticaret ilişkisinin bir benzeri Çin ile olan ticarete de görülmektedir. Buna karşılık Avrupa Birliği ülkeleri ile ABD arasındaki ticaret ilişkisi nispeten daha dengeli bir yapıda bulunmaktadır.²⁶⁵

Grafik 26: Türkiye'nin Ham Madde İthalatında Çin'in Payı

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046), Erişim Tarihi: 25 Haziran 2020.

**TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Grafik 26'da Türkiye'nin son üç yılda Çin'den ve diğer ülkelerden gerçekleştirdiği ham madde ithalatı yer almaktadır. Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalatın çok büyük bir kısmını ham madde (ara malları) oluşturmaktadır. Türkiye'nin Çin'den yapılan ham madde ve yarı mamul ithalatının, toplam ham madde ve yarı mamul ithalatının yaklaşık olarak %7'sini oluşturduğu görülmektedir. Bu oran tek bir ülkeden yapılan ithalat olması açısından yüksek olarak değerlendirilmekte ve Çin'in Türkiye'nin gelişen sanayisini desteklediğini göstermektedir. Türkiye, Çin'den ithal ettiği ham maddeleri işleyerek bir kısmını ihraç etmektedir. Bu bağlamda Çin'den ithal edilen ham madde ve yarı mamullerin Türkiye'nin ihracatında önemli bir yeri vardır. Türkiye'nin, hizmet vb. de dahil olmak üzere Çin'den yapmış olduğu toplam ithalatın %44'ünü ham

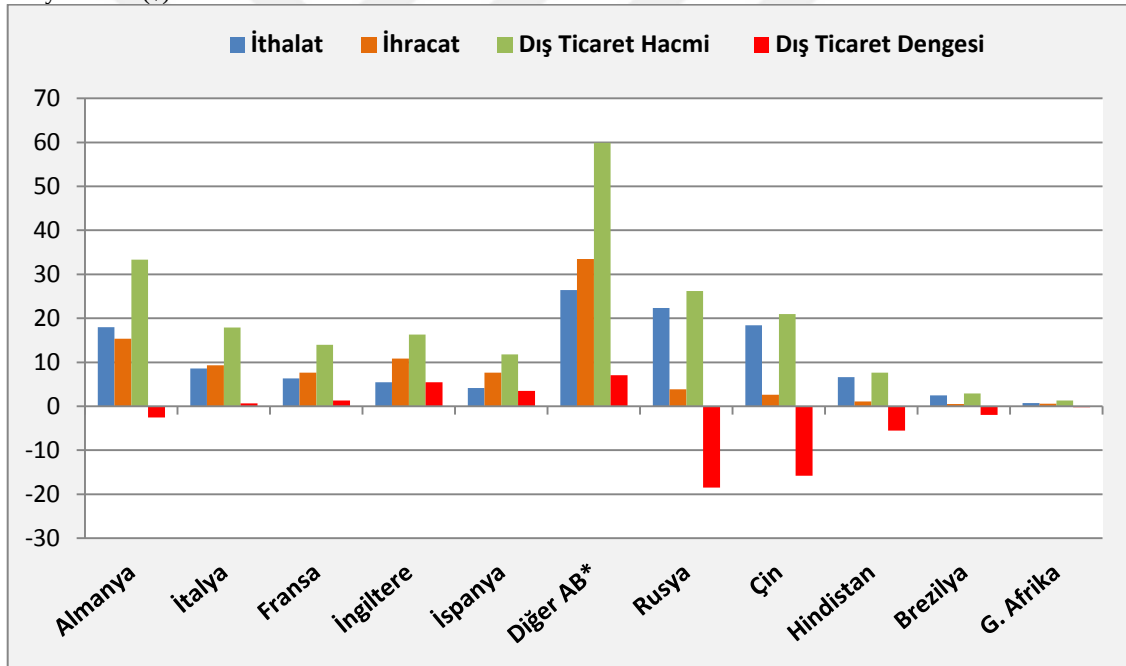
²⁶⁵ ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (10 Ekim 2020).

madde ve yarı mamuller oluşturmaktadır. Bu durum Türkiye'nin tüketim malları ihracatını yıllar içinde artırmıştır. Bu ihracat artışı Çin'den yapılan ham madde ithalatı ile desteklenmiştir.²⁶⁶

Türkiye'nin Çin ile olan dış ticaret yapısı ve boyutları yıllar itibarıyla değişim gösterse de Türkiye'nin Çin'den ithalatı ihracatına kıyasla sürekli daha fazla ürün çeşitliliği göstermektedir. Türkiye'nin Çin'e ihracatı genellikle ham maddeler yanında kimyasal ürünler, sentetik ve suni elyaflar gibi ara mallar üzerine yoğunlaşmaktadır. Çin'den gerçekleştirilen ithalatın ise orta - yüksek teknoloji sermaye mallarında ve yüksek teknoloji mallarda olduğu görülmektedir.²⁶⁷

Grafik 27: Türkiye'nin AB-28 ve BRICS Ülkeleriyle Dış Ticaret Göstergeleri

Milyar Dolar (\$)

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 27 Haziran 2020.

*Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

*Diğer AB: Avrupa Birliği üyesi olup tabloda belirtilen ülkelerin dışında kalan ülkeleri ifade etmektedir.

Grafik 27 incelendiğinde Türkiye'nin 2019 yılı itibarıyla dış ticaret açığında Rusya ve Çin'in ağırlıklı olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Hindistan, Brezilya ve

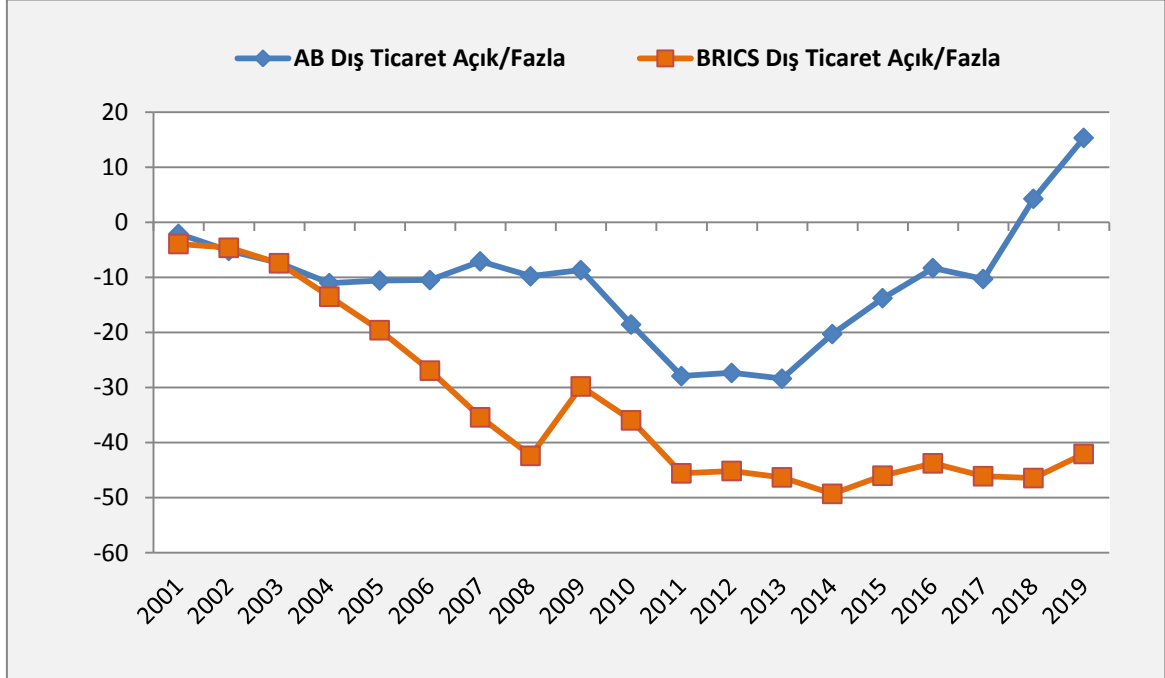
²⁶⁶ TASAM, "Türkiye - Çin Etki Analizi Karşılaştırmalı Araştırma Projesi ve Çalıştay", 2020, s.7-8.

²⁶⁷ Dürdane Şirin Saraçoğlu, "Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Arasında Dış Ticaretin Gelişimi ve Türkiye'de İmalat Sanayinde Sektörel İstihdama Etkisi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.72, Nu.1, 2017, s. 152.

G. Afrika'nın ise dış ticaret açığındaki payı görece olarak daha düşük seviyededir. Dış ticarete BRICS ülkelerine karşı açık verilirken AB ülkelere karşı Almanya hariç fazla verildiği görülmektedir. Türkiye ile Almanya arasındaki dış ticaret hacmi 30 milyar doların üzerinde dengeli bir şekilde seyretilmektedir. Bu dengenin AB ülkelerinin geneline yayıldığı görülmektedir. BRICS ülkelerinden Rusya ve Çin'in Türkiye ile olan ticaret hacmi ise 20 milyar doların üzerinde dengesiz bir şekilde seyretilmektedir. Hindistan ile olan ticaret dengesinin Rusya ve Çin kadar olmasa da açık verdiği görülmektedir. Grafikte bir başka dikkat çeken unsur da BRICS grubundan Brezilya ve G. Afrika'nın Türkiye ile olan ticaret hacminin çok düşük seviyelerde yer almasıdır.

Grafik 28: AB-28 ve BRICS Ülkelerinin Türkiye Dış Ticaret Dengesindeki Payı

Milyar Dolar (\$)

Kaynak: ITC Trade Map, (https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm), Erişim Tarihi: 27 Haziran 2020.

*Trademap sitesinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 28'e göre Türkiye'nin AB'ye karşı dış ticaret açığı 2001- 2009 yılları arasındaki dönemde 10 milyar doların altında seyretilmiştir. 2010 - 2013 yılları arasında ithalatın çok fazla artış gösterdiği dönemde ise dış ticaret açığında büyük bir artış yaşanmıştır. 2013 yılından itibaren dış ticaretteki açığın giderek azalma eğilimi içine girdiği hatta 2018 ve 2019 yıllarında dış ticarete fazla verildiği görülmektedir.

Türkiye'nin BRICS ülkelerine karşı verdiği dış ticaret açığı ise 2001 yılından 2008 Küresel Krizi'ne kadar olan dönemde katlanarak artış göstermiştir. 2008 - 2009 yıllarında krizin etkisiyle açık bir miktar gerilese de 2010 yılından sonra tekrar artmaya devam etmiştir. 2011 yılından günümüze kadar olan dönemde 40 milyar doların üzerinde seyretmeye devam etmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme sürecinde 20. yüzyılın ortalarından itibaren meydana gelen teknolojik gelişmelerle birlikte ticaretin önündeki engeller ortadan kalkmıştır. Bu dönemde liberal ve dışa açık politikaların benimsenmesi sonucunda ülkeler birbirlerine daha bağımlı hale gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası müdahaleci dönemde gelişmekte olan ülkelerin büyük bir çoğunluğu 1980 sonrası liberal döneme göre sanayileşme stratejilerinde çok daha başarılı olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda dünya ekonomisine entegre olmak için liberal politikalar uygulanmıştır. 1929 Büyük Buhranı'nın yaşanması ve liberal politikaların sorgulanmaya başlamasıyla Keynesyen politikalar ortaya çıkmıştır. 1930'lu yıllarda devletçilik politikası çerçevesinde ithal ikameci sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde çok partili hayata geçişle birlikte serbest dış ticaret rejimiyle dış pazarlara yönelik üretim yapılan bir kalkınma stratejisi izlenmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren ekonomi politikalarında planlı bir şekilde hareket edilmeye başlanmıştır. Bu yıllarda yerli sanayicinin korunmasına ve iç piyasanın genişletilmesine yönelik ithal ikameci sanayileşme stratejisi izlenmiştir. 1960 - 1980 döneminde uygulanan bu stratejinin ilk aşaması başarılı olduysa da ara malı ve yatırım mallarını ikame etmeye yönelik aşamasında istenilen başarı sağlanamamıştır. Dolayısıyla dış piyasalar unutulurken sadece iç piyasaya yönelik üretim yapan bir sanayileşme stratejisi gerçekleşmiştir. Bu dönemde yenilikçi, üretim odaklı ve planlı ihracatın hedeflendiği rekabetçi bir sanayi politikası oluşturulamadığından dış ticarete istenilen başarı sağlanamamıştır.

Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980 Kararları'nın kabul edilmesiyle büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. İç piyasaya yönelik gerçekleşen ithal ikameci sanayileşme yaklaşımı yerini ihracata dayalı sanayileşme stratejisine bırakmıştır. Bu strateji için kullanılan araçların başında ihracattan alınan verginin iade edilmesi, döviz kuru politikası ile kredi ve faiz politikaları gelmektedir. Böylece üretimin dışa yönelik yapılması ve ihracatın ekonominin lokomotif olması hedeflenmiştir.

Türkiye dünyadaki kapitalist sisteme uyum sağlama sürecinde liberal dış ticaret politikası benimseyerek kırılma noktaları yaşamıştır. Bunlardan biri 24 Ocak Kararları olarak bilinen ekonomik istikrar programı iken diğeri de 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye - AB Gümrük Birliği Antlaşması'dır. Bu gelişmeler Türkiye dış ticaretinin değişim ve gelişim sürecinin temel noktalarını oluşturmuştur. Söz konusu süreçte imalat sanayinin yapısı düşük teknoloji mal üretiminden orta teknoloji mal üretimine evrilmiştir.

Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliği'ne dahil olmasıyla birlikte ihracata yönelik sanayi yapısı AB ülkelerinin ithal ettiği ürün grupları çerçevesinde gelişim göstermiştir. Bu gelişmede AB ülkelerinden gelen doğrudan dış yatırımların da önemli etkisi olmuştur. AB odaklı doğrudan dış yatırımlar sayesinde ihracat sanayisi, AB ülkelerinin ihtiyaç duyduğu düşük ve orta teknoloji ürünleri üretebilir duruma gelmiştir. Bu durum Türkiye ile AB arasındaki ticaret ilişkisinin dengeli bir şekilde seyretmesini sağlamıştır. BRICS ülkeleriyle olan ticaret ilişkisinde AB ile olduğu gibi dengeli bir durum söz konusu değildir. Türkiye - AB arasında imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması, entegrasyon içerisinde ticaret yaratıcı etkiler ortaya koymuştur. Bu etkilerin BRICS ülkeleriyle olan ticarete kısıtlayıcı bir durum yaratmadığı hatta Gümrük Birliği sonrası BRICS ülkelerinin etkisinin AB etkisine kıyasla dış ticarete daha yoğun bir şekilde yer aldığı görülmektedir.

Türkiye ve BRICS ülkelerinin rekabet avantajına sahip olduğu mal grupları çoğunlukla düşük - orta teknoloji mallardır. Düşük teknoloji ve orta teknoloji malların ihracatında Türkiye'nin rekabet gücü yüksek iken; yüksek teknoloji malların ihracatında rekabet gücü en yüksek olan ülke Çin'dir. BRICS ülkeleri kendi içerisinde genel olarak değerlendirildiğinde; Çin ve Hindistan'ın düşük teknoloji malların ihracatında, Güney Afrika'nın orta teknoloji malların ihracatında, Çin'in yüksek teknoloji malların ihracatında nispi olarak avantaj sahibi olduğu görülmektedir. Çin ve Hindistan'ın özellikle düşük teknoloji malların ihraç edilmesinde nispi avantaj sağlamalarının altında yatan temel unsur ucuz emek gücüne sahip olmalarıdır. Bu avantajın yanında ham madde ve doğal kaynak açısından sahip olunan durum da bu

Ülkelerin ilgili malların ihracatında küresel piyasalarda rekabet gücü elde etmelerini sağlamaktadır.

Türkiye - BRICS lkeleri arasında gerçekleşen ticaretin BRICS lkeleri lehine bir gelişim sergilediği görülmektedir. 2010 - 2019 veri dönemde ticaret hacmi 2014 yılına kadar artış gösterirken sonraki yıllarda dalgalı bir seyir izlemektedir. BRICS ülkelerine karşı bu süreçte dış ticaret açığı 50 milyar dolara varan seviyelere çıkmıştır. BRICS lkeleri içerisinde yer alan Rusya, Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalat değerleri açısından en çok ticaret yapılan ilk 5 ülke arasında yer almasına rağmen ihracatın azalması ve ithalatın artması dolayısıyla dış ticaret açığı üzerinde etkili olmaktadır.

BRICS lkeleri içerisinde yer alan Çin, Rusya ve Brezilya dış ticarete fazla veren ülkeler konumunda bulunmaktadır. Güney Afrika zaman zaman dış ticaret açığı vermişse de son yıllarda dış ticaret fazlası veren ülke haline gelmiştir. Hindistan ise dış ticaretinde sürekli açık veren bir ülke olması dolayısıyla Türkiye ile benzerlik göstermektedir.

Türkiye 1946 yılından beri sürekli dış ticaret açığı veren bir ülke durumundadır. 2000'li yıllardan sonra dış ticarete ortaya çıkan bu açığın büyük bir kısmının BRICS ülkelerine ait olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2017, 2018 ve 2019 yılları itibarıyla dış ticaretteki açığı azalma eğilimine girmiş olmakla birlikte BRICS lkelerinin dış ticaret açığındaki payı artış göstermektedir. 2019 yılı itibarıyla gerçekleşen Türkiye dış ticaret açığının %142,2'si BRICS ülkelerine karşı verilmektedir. Bu lkeler arasında en yüksek payı %44,1 ile Rusya almaktadır. Rusya'yı sırasıyla %37,6 ile Çin, %13,1 ile Hindistan, %4,7 ile Brezilya ve %0,5 ile Güney Afrika takip etmektedir.

Türkiye'nin BRICS lkeleriyle dış ticaretindeki dengesizliğin nedenleri enerji ve ara malı gibi belli ürünleri ithal etmek zorunda kalması, bu ülkelerin pazarında rekabet gücünün düşük olması ve tüketicilerine ulaşmada sorunlar yaşamasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin ihraç ettiği bazı geleneksel rnlerin Brezilya pazarında iyi bilindiği hatta birçok Avrupalı firmaların bazı ürünleri toptan alıp perakende şekilde bu pazara sürdüğü gözlemlenmiştir. Türkiye'nin ihraç ürünlerinin kalitesinin yanı sıra

AB ülkelerine kıyasla fiyat avantajının da olduğu göz önüne alındığında Brezilya pazarında daha aktif olunması ve ürünlerin tanıtımının daha iyi yapılması önem arz etmektedir.

Türkiye'nin Brezilya ile dış ticaretinde en fazla potansiyele sahip olduğu ürün grupları arasında; gıda, elektrik ve elektronik ekipmanlar, makineler, otomotiv ana ve yan sanayi ile kuru ve sert kabuklu meyveler yer almaktadır. Brezilya'nın diğer ülkelerden yaptığı ithalat değerlendirildiğinde; uçak yan sanayi, müteahhitlik sektörü, turizm sektörü, kimyevi madde taşıyıcı gemiler ile ilaç ve kozmetik sanayinde iş birliği imkanlarının değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin genel yapısı değerlendirildiğinde; dış ticaretin büyük bir kısmının Türkiye'nin Rusya'dan ithal ettiği birincil enerji kaynaklarından oluştuğu görülmektedir. Enerji kaynakları dışındaki ürünlerde karşılaştırmalı üstünlükler dağınık bir görünüm sergilemektedir. Türkiye ile Rusya arasındaki birincil enerji kaynakları ticareti; tamamlayıcı ekonomiler arasındaki ticaret tipini ifade etmektedir. Türkiye'nin Rusya ile yaşanan dış ticaret açığını kapatabilmesi, uzun dönemde enerjide dışa bağımlılığını önlemeye yönelik geliştireceği politikalara bağlı olacaktır.

Türkiye'nin Rusya ile olan ticaretinden kaynaklanan dış ticaret açığının temel nedenini enerji ithalatı oluşturmaktadır. Enerji ihtiyacı ve tüketimi her geçen gün artan Türkiye'nin kısa vadede bu açığını kapatabilmesi mümkün gözükmemektedir. Uzun vadede enerji konusunda dışa bağımlılığı azaltmak için enerji tasarrufuna yönelik politikalar benimsenmelidir. Bununla birlikte alternatif enerji kaynaklarına yönelmeli ve enerji ithalatı düşürülerek dış ticaret açığı azaltılmalıdır. Türkiye'de son yıllarda denizlerde doğal gaz ve petrol arama faaliyetleri artırılmıştır. Karadeniz'de bulunan doğal gaz rezervi ve hali hazırda Doğu Akdeniz'de devam eden çalışmalar Türkiye'nin enerji ithalatında dışa bağımlılığının azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda Türkiye enerjiyi kendi kaynakları ile ürettiği taktirde enerjiyi çok yoğun kullanan başta demir - çelik, çimento, kağıt, cam ve seramik gibi sektörlerin üretim maliyetleri önemli ölçüde düşecektir. Demir ve çeliğin otomotiv, beyaz eşya, inşaat vb. gibi pek çok sektörde girdi olarak kullanıldığı düşünüldüğünde ham madde ve ara malı fiyatlarının

yerli doğal gaz üretimi sonucunda kurlardan ve dünyadaki değişimlerden daha az etkilenmesi söz konusu olacaktır.

Türkiye doğal kaynaklar açısından zengin bir ülke olmadığından dolayı enerjide dışa bağımlılığını azaltmak ve enerji çeşitliliğini artırmak için alternatif politikalar izlemelidir. Kaynak, ülke ve güzergah çeşitlendirmesi arayışı açısından Azerbaycan doğal gazının TANAP projesiyle Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması önem arz etmektedir. Bu proje Azerbaycan ve Türkiye'nin enerji iş birliği kapsamında kendi kaynaklarıyla gerçekleştirilmesi açısından önemlidir. TANAP projesiyle Türkiye Rusya'ya karşı stratejik bir alternatif oluşturmaktadır. Bu sayede Azerbaycan bölgede Rusya'dan bağımsız gaz tedarikçisi konumuna gelirken Türkiye de hem enerji kavşağı hem de Avrupa arz güvenliği açısından önemli bir ülke haline gelmektedir.

Türkiye'nin enerji açığının kapatılmasında önemli olan bir diğer alternatif nükleer enerji meselesidir. Gelişmiş ülkelerin enerji politikaları değerlendirildiğinde nükleer enerjiden faydalandıkları görülmektedir. Nükleer enerji yanında yenilenebilir enerji kaynaklarını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu doğrultuda Türkiye için nükleer enerji santral yapımı ülkemizin enerji politikası açısından önem arz etmektedir. Özellikle yerli enerji kaynakları kullanılarak elde edilen enerjinin dış ticaret açığına olumlu yönde katkı yapması beklenmektedir.

Hindistan, Türkiye için önemli bir ticaret ortağıdır. Pamuk, tekstil elyafları, ferro alyaj, demir cevheri, kömür ve petrol gibi ürünlerde küresel sistemde önemli aktörlerden biri olan Hindistan; Türkiye'nin girdi tedarik zinciri açısından da önemli bir ülke konumundadır. Hindistan dış ticareti de Türkiye gibi sürekli açık vermektedir. Bu yönüyle Hindistan BRICS ülkelerinden farklılık gösterse de Türkiye ile benzerlik göstermektedir. Hindistan - Türkiye ticaret ilişkisinde dış ticaret Türkiye aleyhine gelişim göstermektedir. İki ülke arasında ticaret hacmini artıracak ortaklık anlaşması ile Türkiye'nin ihracat potansiyeli yüksek olan ürünlerle bu pazardan daha fazla pay alması gerekmektedir.

Hindistan 1,3 milyar nüfusuyla büyük bir pazar ve aynı zamanda gelir düzeyindeki artışıyla büyüyen bir ekonomi görünümündedir. Türkiye'nin ikili ekonomik

ve ticari ilişkilerde Hindistan'ı gelir seviyesi düşük bir ülke olarak değil aksine nüfusunun fazlalığı dolayısıyla önemli bir pazar olarak görmesi gerekmektedir. Aynı zamanda Hindistan'da gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları gibi uygulamaların azaldığı göz önüne alındığında istikrarlı makro ekonomik bir yapı sergilemektedir. Bu doğrultuda ticari ilişkilerin potansiyel arz eden ürünler çerçevesinde geliştirilmesi önem arz etmektedir. Hindistan'ın bu potansiyeli alt - üst yapı yatırımlarının artması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır ki buna bağlı olarak da ilgili sektörlerde talep artışı Türkiye açısından pazara giriş fırsatları sunmaktadır.

Türkiye ile Çin arasındaki ticaret ilişkisinin sürdürülebilirliği açısından, Çin'e yapılan ihracatın artırılması gerekmektedir. Türkiye dengeli bir ticaret ilişkisi kurabilmek için orta ve uzun vadede Çin'e yönelik fırsatlara yönelmelidir. Bu doğrultuda kilit sektörler olarak ifade edebileceğimiz tarım, imalat, ilaç sanayi, otomotiv sanayi, elektronik üretim ve bilişim gibi alanlara yönelik politikalar öne çıkmaktadır. Çin'in nüfusuna oranla tarım arazilerini göz önünde bulundurduğumuzda hava ve çevre kirliliği nedeniyle yeterince verimli kullanılamadığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin potansiyeli ve rekabet gücü yüksek olması sebebiyle tarım ürünleri ihracatının önündeki engelleri ve kısıtlamaları kaldırması önem arz etmektedir. Türkiye'nin Çin ile olan ticaretinde ürün yelpazesini genişletmesi gerekmektedir.

Türkiye ekonomisinde üretimin yüksek oranda ithal girdiye bağlı olması ara mallarının arz kapasitesinin yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin küresel ekonomide daha fazla oranda ham madde ve ara malı kullanımı gerektiren alanlarda uzmanlaşması ithalat gereksinimini de artırmıştır. Türkiye'nin Çin'den gerçekleştirdiği ham madde ve ara malı ithalatının yüksekliği önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum ihracatın ithalata bağımlılığını artırmakta ve dış ticaret açığını kronik hale getirmektedir. Bu çerçevede üretimde daha yüksek oranda yerli girdi kullanılması yönündeki politikaların teşvik edilmesi gerekmektedir. Orta ve uzun vadede nihai malların üretimiyle birlikte ara malların yurt içi üretim kapasitesinin artırılması da dış ticaret açığının kapatılmasına katkı sağlayacaktır.

Çin'in tarihi öneme sahip olan İpek Yolu'nu tekrar canlandırmak için başlatmış olduğu Kuşak ve Yol Girişimi, Türkiye'nin dış ticareti açısından da son derece önem arz

etmektedir. Bu girişimle Çin'in, Orta Kuşak Koridoru aracılığıyla Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşacak olması Türkiye - Çin ticari ilişkilerini daha da geliştirecektir. Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'ndeki en uzun güzergaha sahip ülkelerden birisidir. Bu durum bir yandan iki ülke arasındaki ticari ilişkileri çeşitlendirirken diğer yandan da Türkiye'nin güzergah üzerinde bulunan ülkeler ile ticaretine olumlu katkı sağlayacaktır. Bu girişim aynı zamanda petrol ve doğal gaz gibi önemli enerji kaynaklarına sahip olmayan Türkiye için enerjide transit bir ülke olma açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Güney Afrika'da gelişmiş ülke standartlarındaki alt yapı yatırımlarıyla az gelişmiş ülkelerde görülebilen yoksulluk iç içe durumdadır. Güney Afrika, BRICS ülkeleri içinde en az ticaret hacmine sahip olduğumuz ülke durumundadır. Ticaret hacminin düşük olmasının ötesinde dış ticarete açık verilen bir ülke konumundadır. Güney Afrika'ya yönelik ihracat düşük seviyelerde seyretmektedir. Güney Afrika'nın zengin ülkeler arasında yer almaya çalışması ve alt yapısını bu yönde geliştirme gayreti birçok fırsat sunmaktadır. Türkiye'nin Güney Afrika'ya yönelik ihracatının artırılmasında potansiyel sektörlerin başında yapı ve inşaat malzemeleri, tekstil, makine, cam ve camdan eşyalar gelmektedir. Bununla beraber otomotiv ve yan sanayi sektörü de önem arz etmektedir. Türkiye ile Güney Afrika arasında serbest ticaret anlaşması imzalanarak ekonomik ve ticari ilişkilerin ivme kazanacağı, ticaret hacminin artacağı ve dış ticaret hadlerinin Türkiye lehine gelişim göstereceği politikalar izlenmelidir.

Katma değeri yüksek ürünler açısından BRICS ülkeleri ile Türkiye'yi kıyasladığımızda; Türkiye'nin ihracatında ileri teknoloji ürünlerinin payı %2-%3 seviyelerindeyken BRICS ülkelerinin ortalaması %13 seviyelerinde bulunmaktadır. Türkiye'nin ileri teknoloji gerektiren ürünlerin ihraç edilmesinde daha yüksek performans göstermesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. İleri teknoloji ürünlerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi için AR-GE yatırımlarına daha fazla kaynak aktarılması gerekmektedir. AR-GE harcamalarının arttırılması dış ticarete olumlu yönde katkı sağladığı gibi ülke ekonomisini de geliştirmektedir. AR-GE yatırım harcamaları arttıkça ve gelişim gösterdikçe satılan ürünlerin katma değeri artarken ülkenin marka değeri de yükselmektedir. Bu doğrultuda mevcut pazarlarda daha da büyüme

sağlanırken yeni pazarlara girme imkanı da ortaya çıkmaktadır. Türkiye, BRICS ortalamasının altında kalan AR-GE harcamalarına daha fazla kaynak ayırmalı ve ihracatında da ileri teknoloji ürünlerin payını artırmalıdır. Böylelikle yapacağı yatırımlarla ihracatındaki teknoloji düzeyi yükselirken katma değerli ürünlerle ihracatın niteliği artacaktır. Bu sayede BRICS ülkeleriyle aralarındaki fark azalırken dış ticaret açığında iyileşme ortaya çıkacaktır.

Türkiye'nin ara malı ithalatının ve ihracatının ithalata bağımlılığının yüksek olması ihracat içindeki yüksek teknoloji malların payının düşük olmasına yol açmaktadır. Türkiye'nin bu alandaki temel politikasının; eğitim, sanayi, teknoloji ve inovasyon ekseninde şekillenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda öncelikli olarak teknolojiyi üretebilme ve pazarlayabilme kapasitesine sahip nitelikli iş gücünün yetiştirilmesi ve bu iş gücünün uygun alanlarda istihdam edilebilmesini sağlayan eğitim politikasının belirlenmesi gerekmektedir. Teknolojinin üretildiği sanayi sektörüne yönelik teşvik politikalarının eğitim politikası ile uyumlu olması önem teşkil etmektedir. Bu noktada hem eğitim hem de sanayi politikası için üniversite - sanayi işbirliğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu süreç, üniversiteler - özel sektör - kamu sektörü gibi sürece etki edebilecek tüm aktörlerin yer aldığı ortak bir karar mekanizması içinde yürütülmelidir. Bu sürecin öngördüğü yapı ile teknoloji ve inovasyon üretimi hızlanarak ülkenin rekabet avantajı, düşük - orta teknoloji mallardan yüksek teknoloji mallara doğru kayacaktır. Bu doğrultuda Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle; dış yatırımlar, büyük çaplı projeler, teknoloji, bilgi paylaşımı vb. konularda uyum kapasitesini geliştirmesi önem arz etmektedir. Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında ticari faaliyetlerin geliştirilmesi, karşılıklı ticaret anlaşmalarının yapılması ve girdi maliyetlerini düşüren politikalara ağırlık verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Altan, Mehmet. **Uluslararası Ekonomi Politik**, 1. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013.

Arslan, Kahraman. **Dış Ticaret Politikaları**, 1. Baskı, Ankara, Detay Yayıncılık, 2014.

Başkaya, Fikret **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Ankara, Maki Basın Yayın, 2004.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908 - 2009**, 22. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.

Brauer, Holger. **The Real Exchange Rate and Prices of Traded Goods in OECD Countries**, Kiel Studies, Springer, 2003.

Bulut, Cihan. **Ekonomik Yapı ve Politika Analizi**, İstanbul, Der Yayınları, 2006.

Çoban, Yasin. **Türkiye Ekonomisi**, 5. Baskı, İkinci Sayfa Yayınları, 2015.

Dikkaya, Mehmet ve Adem Üzümcü. **Uluslararası Ticaret ve Finans**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2016.

Dinler, Zeynel. **İktisada Giriş**, 25. Basım, Bursa, Ekin Kitabevi, 2019.

Eğilmez, Mahfi. **Türkiye Ekonomisi**, 3. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2020.

Eğilmez, Mahfi. **Değişim Sürecinde Türkiye**, 1. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018.

Eğilmez Mahfi ve Ercan Kumcu. **Ekonomi Politikası**, 19. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014.

Hançerlioğlu, Orhan. **Ekonomi Sözlüğü**, 12. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2012.

- Husted, Steven and Michael Melvin. **İnternational Economics**, Harper Colins College, New York, 1992.
- Husted, Steven and Michael Melvin. **International Economics**, 6th Edition, Pearson/Addison - Wesley Education, U.S.A., 2003.
- İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, **Türk Ekonomisinin 50 Yılı**, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1973.
- İKV, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İstanbul, 2004.
- Karluk, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2002.
- Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, 6. Baskı, Beta Yayınları, 2002.
- Kazgan, Gülten. **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul , 2009.
- Kepenek, Yakup ve Yentürk Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, 17. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**, 15.Basım, Remzi Kitabevi, 2004.
- Krugman, Paul R. **Rethinking İnternational Trade**, MIT Press, Cambridge, 1990.
- Linder, S. B. **An Essay on Trade and Transformation**, Stockholm: Almqvist and Wiksell, 1961.
- Oktay, Fatih. **ÇİN - Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri**, 2. Basım, İstanbul, Kültür Yayınları, 2017.
- Özalp, İnan. **Uluslararası İşletmecilik**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004.
- Pamuk, Şevket. **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, 7. Basım, İstanbul, 2017.

- Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998.
- Parasız, İlker ve Nazım Ekren. **Uluslararası İktisat - Yeni Yönelimler**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2013.
- Salvatore, Dominic. **International Economics**, Prentice Hall, 6. Ed, 1998.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat**, 15. Baskı, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2003.
- Şahin, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, 9. Baskı, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 2007.
- Tezel, Yahya S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Thirlwall, A.P. **Growth and Development**, Sixth Edition, Macmillan, 1999.
- Tokgöz, Erdinç. **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, 5. Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık, 1999.
- Türkkan, Erdal. **Türkiye Ekonomisi**, Orion Kitabevi, Ankara, 2016.
- Uludağ İlhan ve Erişah Arıcan. **Türkiye Ekonomisi Teori - Politika - Uygulama**, İstanbul, Der Yayınları, 2003.

Sürekli Yayınlar

- Ağır, Hüseyin ve Selvi Yıldırım. Türkiye ve BRICS Ekonomilerinin Makroekonomik Performans Karşılaştırması: Betimsel Bir Analiz, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.12, Sayı.2, 2015, s.39-66.
- Alacahan ,Nur Dilbaz ve Yağmur Akarsu. "Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikası'nın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", **Journal of Life Economics**, Cilt.4, Sayı.1, 2017, s. 25-38.
- Altuğ, Sumru. "Türkiye’de Büyüme, Yapısal Dönüşüm ve Dış Ekonomik Gelişmeler”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Yıl:1, Sayı:1, 2006, ss.3-11.
- Arısoy, İbrahim. "Türkiye’de Sanayileşme ve Temel Göstergeler Açısından Sanayinin Gelişimi", **Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt.14, Sayı.1, 2005, s.45-67.
- Arslan, Mahmut. "2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi", **Aydın Toplum ve İnsan Dergisi**, Yıl.2, Sayı.2, 2016, s.1-14.
- Arslan, Mehmet. Türkiye'nin Rusya ile Ekonomik İlişkileri ve Bu İlişkilerin Rusya Federasyonunda Yaşayan Türk Dilli Halklara Yansımaları, **Coğrafya Dergisi**, Sayı.26, 2013, s.46-75.
- Aslan, Nurdan ve Nuray Terzi. " Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.11, Sayı.1, 2006, s.1-14.
- Aytüre Selma ve Ömer Berki. "Avrupa Birliği, Türkiye ve Balkan Ülkeleri Ticaret İlişkileri", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi**, Cilt.14, Sayı.28, 2015, s.197-212.
- Bağcı, Erdem. "Türkiye'nin İmalat Sanayi Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Analizi", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.38, Sayı.1, 2016, s.73-92.

- Bayrak Metin ve Ömer Esen. "Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar", **Atatürk Üniversitesi İİB Dergisi**, Cilt.28, Sayı.3, 2014, s.139-158.
- Bayraktutan, Yusuf. "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri". **Cumhuriyet Üniversitesi İİB Dergisi**, Cilt.4, No.2, 2003, ss.178-180.
- Barlow Robin ve Şenses Fikret. The Turkish Export Boom: Just Reward or Just Luckily?, **Journal of Development Economics**, Cilt.48, 1995, s.111-133.
- Biresselioğlu, Mehmet Efe. "Clashing Interests in the Eastern Mediterranean: What About Turkey?", **Insight Turkey**, Vol.21, No.4, 2019, s.115-134.
- Bruton J. Henry. "İmport Substitution and Productivity Growth ", **Journal of Development Studies**, Vol.4, Nu.3, 1968, s.306-326.
- Çelik, Cesim. "Türkiye'nin İhracat Potansiyelinin Artırılması Kapsamında Çin'in İhracat Politikalarının Değerlendirilmesi", **Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi**, 2016.
- Çeştepe, Hamza. "Çin'in Dış Ticaretinin Gelişimi, Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik Öncesi ve Sonrasında Dünya Ticaretine Etkileri", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt.8, Sayı.17, 2012, s.46-62.
- Dawkins, Casey J. "Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, And Recent Developments". **Journal Of Planning Literature**, Vol.18, Nu.2, 2003, ss. 131-172.
- Değer, Osman ve Demir, Mesut. "Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt.52, Sayı.604, 2015, ss.7-21.
- Demirbaş, Muzaffer. "1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.13, Sayı.2, 2003, s.233-249.
- Duran, Mustafa Sungur. "Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi", **Hazine Dergisi**, Sayı:5, Ocak, Ankara, 1997.

- Dursun, Gülten." Türkiye'de Reel Döviz Kuru Belirsizliği ve Yurtiçi Yatırımlar", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.10, Sayı.1, 2015, s.99-118.
- Egeli, Hüseyin Avni. "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı:2, 2001, ss.150-160.
- Elitaş, Bilge Leyli ve Ayberk Şeker. "Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Önlemlerin Rolü: Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı.74, 2017, s.51-74.
- Eren, Orhan ve Ali Osman Gürbüz. "Türkiye'nin Seçilmiş Ülkeler İle Olan Dış Ticaretinin Belirleyicileri ve Reel Döviz Kuru ile İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz", **Maliye ve Finans Yazıları Dergisi**, Sayı.114, 2020, s.295-326.
- Eroğlu, Nadir. "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.23, Sayı.2, 2007, s.63-73.
- Ersungur, Mustafa, Füsün Çelebi Boz ve Ömer Çınar, "Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkileri: Girdi - Çıktı Yöntemi ile Bir Analiz", **Business and Economics Research Journal**, Vol.8, Nu.3, 2017, s.395-412.
- Eşiyok, Ali."Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaret Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz", **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Cilt.3, Sayı.1-2, 2008, ss. 117-160.
- Eşiyok, B. A. Türkiye – AB arasında dış ticaretin teknolojik yapısı, rekabet gücü ve endüstri-içi ticaret: Ampirik bir değerlendirme, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi** Cilt.13, Sayı.1, 2014, ss.91-124.
- Goldman Sachs, "'Dreaming with BRICs: The Path to 2050", **Global Economics Paper**, Nu.99, 2003.

- Göçer, İsmet. "Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri", **Maliye Dergisi**, Sayı.165, 2013, ss.215-240.
- Gökmen, Aytaç. "Tarife ve Tarife Dışı Engeller: Uluslararası Ticaret Uygulamaları, Ayırt Edici Özellikler ve Türkiye", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt.5, Sayı.1, 2013, s.16-28.
- Güneş, Serkan ve Diğerleri. "Katma Değer ve Kalkınma Bağlamında Ürün Tasarımı", **Sanat ve Tasarım Dergisi**, Sayı.16, 2015, ss.97-112.
- Helpman, Elhanan. "Explaining the structure of foreign trade: Where do we stand?". **Weltwirtschaftliches Archiv**, Vol.134, Nu.4, 1998, ss. 573-589.
- Hult, Thomas. "The BRIC Countries", **Global Edge Business Review**, Vol.3, Nu.4, 2009, s.1-2.
- İnançlı Selim ve Ali Konak. "Türkiye'de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.6, Sayı.2, 2011, ss.343-362.
- İncekara, Ahmet "Küreselleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl: 7, Sayı: 42, 2001, ss. 927-931.
- Kalaycı, Cemalettin. Rusya Federasyonu ile Ticarete Türkiye'nin Açmazları, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.8, Sayı.1 , 2013, s.54-55.
- Karaçor, Zeynep ve Volkan Alptekin. "1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.6, Sayı.11, 2006, s.306-342.
- Karluk, Rıdvan. "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Geçerliliği Üzerine Düşünceler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt.33, Sayı.1-4, 1973, s.221-238.

- Kaya, Mehmet. "Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri", Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt.6 Sayı.10, 2016, ss. 51-75.
- Koç, Haluk ve Değer, M. Kemal. "Döviz Kuru Belirsizliği ve Yurtiçi Yatırımlar: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Testleri (1988-2007)", **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.24, Sayı.3, 2010, ss. 79-93.
- Konak, Ali. "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Nedenleri ve Cari İşlemler Açığı-Dış Ticaret Açığı İlişkisi", **International Academic Journal**, Cilt.2, Sayı.2, 2018, ss.163-178.
- Konak, Ali. "Yüksek Teknoloji İçeren Ürün İhracatının İhracat Hacmi ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye Örneği", **Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2018, ss.56-80.
- Krugman, Paul. "Difference in Income Elasticities and Trends in Real Exchange Rates", **European Economic Review**, Cilt.33, Nu.5, 1989, s.1301-1046.
- Kuşat, Nurdan. Gümrük Birliği Antlaşmasını Takip Eden Süreçte Türkiye-BRICS Dış Ticareti Yoğunlaşma Analizi, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt.22, Sayı.1, 2015, s.220-238.
- Kuşat, Nurdan. "Gümrük Birliğinin Türkiye Dış Ticaretine Statik Etkileri: 1980-1995 / 1996-2013 Karşılaştırmalı Analizi", **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.29, Sayı. 4, 2015, s.625-644.
- Markusen James R. " The Boundaries of Multinational Enterprises and the Theory of International Trade ". **Journal of Economic Perspectives**, Vol.9 , Nu.2, Spring 1995, ss.169.
- Mzwri, A. M. N., & Altınkaya, Z. "The Impact Of E-Commerce On International Trade: Case Of Turkey International Journal Of Contemporary Research And Review", Vol.10, Nu.1, 2019, ss.21190-21209.

- Morasch K. "Strategic Alliances: A Substitute for Strategic Trade Policy?", **Journal of International Economics**, Cilt.52, Nu.1, 2000, s.37-67.
- O'Neill, Jim. "Building Better Global Economic BRICs", **Goldman Sachs Global Economics Paper**, Nu.66, 2011.
- Olca Yücel Çulha, Okan Eren ve Ferya Ögünç, "Türkiye İçin İthalat Talep Fonksiyonu", **TCMB Çalışma Tebliği**, Sayı. 18/3, 2018.
- Özkale Lerzan ve Kayalica Özgür M . "Dış Ticaretin Yapısal Değişimi", Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85'inci Yılında Türkiye Ekonomisi, Ed. Gülen Elmas Arslan, Ankara, 2008.
- Parıltı, Hasan. "Çok Taraflı Ticaret Sistemi ve Ticaret Politikaları: İthalatta Koruma Kolay Bir İş Mi?", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt.65, Sayı.2, 2015, s.100-160.
- Piper, Laurence. "The BRICS Phenomenon: From Regional Economic Leaders to Global Political Players", **BRICS Initiatives in Critical Agrarian Studies (BİCAS)**, 2015.
- Posner, Michael V. "International Trade And Technical Change *Oxford Economic Papers*", Vol.13, Nu.3, October 1961, ss.323-341.
- Sadettin Gültekin, "Küresel Rekabet Ortamında Türkiye'nin Dış Ticarete Verimlilik ve Rekabet Gücü", **Marka, Kalite ve Teknoloji Yönetimi Sempozyumu (Bildiriler Kitabı)**, Gaziantep, 18-19 Mayıs 2007.
- Saraçoğlu, Dürdane Şirin. "Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Arasında Dış Ticaretin Gelişimi ve Türkiye'de İmalat Sanayinde Sektörel İstihdama Etkisi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.72, Nu.1, 2017, s. 151-182.
- Saygılı, Şeref ve Diğerleri, "Türkiye İmalat Sanayinin İthalat Yapısı", **TCMB Çalışma Tebliği**, Cilt.10, Sayı.2, 2010.

- Seymen, Dilek. "Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi Mi?", **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.14, Sayı.1, 2009, s.199-220.
- Singh, Kulwinder, K. Singla Surinder and Jatinder Singh, " China's Export Performance During Liberalised Era ", **Indian Journal of Economics and Development**, Vol.14, Nu.3, 2018, s.420-429.
- Şahbaz, Ahmet. "Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği: 2001-2011 Türkiye Örneği", **Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt.20, Sayı.3, 2011, ss.417-432.
- Şentürk, Mehmet. "Gümrük Birliği Üyeliğinden Günümüze Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Bir İnceleme", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt.5, Sayı.1, 2014, s.127-143.
- Şimşek, Mevlüdiye. "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar", **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt.12, Sayı.2, 2005, s.78-90.
- Tekin, Ümit Engin. Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisine Etkileri (1996-2016), **Social Sciences Studies Journal**, Vol.3, Nu.12, 2017, ss.2099-2109.
- Turan, Z., D. Barak, "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği", **İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi**, Cilt.4, Sayı.2, 2016, ss.70-80.
- Ünlü, Fatma. "İmalat Sanayinin Rekabet Gücündeki Değişimin Teknoloji yoğunluğuna Göre Ölçülmesi: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Örneği", **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt.10, Sayı.19, 2018, s.422-441.
- Vernon, Raymond. "International investment and international trade in the product cycle", **Quarterly Journal of Economics**, 1966, ss.190-207.
- Yakup Kepenek, "Sanayileşme Politikaları ve Türkiye'nin Sanayileşmesi", **Sanayi Kongresi**, Ankara, TMMOB, 1989, ss.356-360.

- Yanar, Rüstem ve Kerimoğlu, Güldem. “Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2011, ss.191-201.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri, **Akademik Fener**, Sayı.13, 2010, s.27-42.
- Yücel, Fatih. " Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım", **Sosyoekonomi Dergisi**, Cilt.4, Sayı.4, 2006, s.48-68.
- Yüksel, Esra ve Ercan Sarıdoğan. " Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları", **Öneri Dergisi**, Cilt.9, Nu.35, 2011, s. 199-206.
- Zengin, Ahmet. "Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Sektörel Dış Ticaret Fiyatları: (Türkiye Üzerine Ampirik Bulgular)", **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.2 Sayı.2, 2001, s.27-40.
- Zengin, Eyüp. Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Cilt.4, Sayı.1, 2015, s.94-95.

Diğer Kaynaklar

Ankara Ticaret Odası, "**Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri**", Yay. Haz: Mustafa Kahramanyol, 2001.

BRICS Mechanism Development Strategy Report, **Centre for China in the World Economy, Tsinghua University, BRICS Economic Think Tank**, 2017, http://www.ccwe.tsinghua.edu.cn/upload_files/file/20170904/1504496841771012086.pdf 2017.

Çelik, Ali. "Uluslararası Emek Gücü Standartlarındaki Değişimin BRICS ve Türkiye'nin Dış Ticaret Yapılarına Etkilerinin Analizi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Adnan Menderes Üniversitesi SBE, 2019.

DEİK, **Asya Yüzyılında Ejder ve Hilal**, Aralık 2016.

DEİK, **Brezilya Ülke Bülteni**, Kasım 2015.

DEİK, **Çin Ülke Bülteni**, Ocak 2014.

DEİK, **Güney Afrika Ülke Bülteni**, 2013.

Deviren, Nursen. "Yeni Dış Ticaret Teorileri ve Türkiye-AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Analizi", **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2003.

DPT, "Türkiye'de Demokratik Planlı Kalkınma", **Planlama Dergisi**, Sayı. 42. Yıl Özel, Ankara, 2002.

DPT, **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)**.

EPDK, **Turkish Naturel Gas Market Report 2019**, Ankara, 2020.

İstanbul Ticaret Odası. "**Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin de Dahil Edilmesi**", Avrupa Birliği Araştırmaları, İstanbul, 2010.

Kalkınma Bakanlığı. "On Birinci Kalkınma Planı (2019 - 2023)", **Kimya Sanayi Çalışma Grubu Raporu**, Ankara, 2018.

KFA Fuarcılık Küresel Fuar Acentesi, **Brezilya Ülke Raporu**, Şubat 2018.

KFA Fuarcılık Küresel Fuar Acentesi, **Güney Afrika Cumhuriyeti Ülke Raporu**, Nisan 2019.

KFA Fuarcılık, **Hindistan Ülke Raporu**, Eylül 2019.

Kocaeli Ticaret Odası, **Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2019.

Konya Ticaret Odası, **Hindistan Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2008.

SETA, **Asya Yüzyılında Türkiye - Çin Ekonomik İlişkileri**, 1. Baskı, 2019.

TASAM, **"Türkiye - Çin Etki Analizi Karşılaştırmalı Araştırma Projesi ve Çalıştayı"**, 2020.

TCMB. **Türkiye'de İmalat Sanayinin İthalat Yapısı**, Taslak Rapor Özeti, 2009.

Ticaret Bakanlığı, **Brezilya Ülke Profili**, 2020.

Ticaret Bakanlığı, **Güney Afrika Ülke Profili**, 2020.

Ticaret Bakanlığı, **Rusya Ülke Profili**, 2020.

Ticaret Bakanlığı **Hindistan Ülke Profili**, 2020.

TİM, **"İhracatın Gelişimi Raporu 2001-2016"**, 2016.

Yavan, Nuri. "Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi ve Yapısı", **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2001.

İnternet Kaynakları

AB Yapısı ve İşleyişi, <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=3>, (10 Ocak 2020).

Danış, Emin Emrah. "Karadeniz'deki Gaz Keşfi, Bir Keşiften Daha Fazlası mı?", <https://fikirturu.com/ekonomi/karadenizdeki-gaz-kesfi-bir-kesiften-daha-fazlasi-mi/>, (24 Ağustos 2020).

Deutsche Welle. (<https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-ihracat%C4%B1nda-abnin-pay%C4%B1-art%C4%B1yor/a-52243850>), (15 Mayıs 2020).

Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/visualisations>, (10 Ocak 2020).

https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/trade_profiles_list_e.htm, (1 Haziran 2020).

https://www.atbank.com.tr/documents/TURKIYE%20DIS%20TICARETI_MAYIS%20%202019.PDF . (20 Mayıs 2020).

ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (10 Ocak 2020).

Not@Alta - ESPM, (<https://notaalta.espm.br/fala-professor/importancia-e-desempenho-dos-brics-passado-e-futuro/>), (2 Haziran 2020).

PETFORM, Türkiye Doğal Gaz Piyasası, <http://www.petform.org.tr/dogal-gaz-piyasasi/turkiye-dogal-gaz-piyasasi/> (24 Ağustos 2020).

Santander Trade, "**Russian Foreign Trade in Figures**" (https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/russia/foreign-trade-in-figures#classification_by_products), (17 Kasım 2020).

The World Bank, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=TUR>, (20 Mayıs 2020).

Ticaret Bakanlığı, Yarı Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği, 2019, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi>, (10 Ocak 2020).

Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/data/5ef1fa4913b876b1f885180c/ALMANYA%C3%9Cİke%20Profili.pdf>, "Federal Almanya Ülke Profili", 2020, (20 Şubat 2020).

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2020.

United Nations, **İnternational Trade Statistics Yearbook**, Trade by Country, Vol. 1, 2019. (17 Kasım 2020).

WTO, https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_profiles19_e.htm TradeProfils2020, (20 Mayıs 2020).